

PERSONELE EFFECTEN ONDERWIJSTIJD

- eindrapport -

drs. F.E.M. Berndsen
drs. J.A.E. Rigter
dr. S.W. van der Ploeg

Amsterdam, juni 2008
Regioplan publicatienr. 1678

Regioplan Beleidsonderzoek
Nieuwezijds Voorburgwal 35
1012 RD Amsterdam
Tel.: +31 (0)20 - 5315315
Fax : +31 (0)20 - 6265199

Onderzoek, uitgevoerd door Regioplan
Beleidsonderzoek in opdracht van de CAO-tafel
VO.

VOORWOORD

De aangepaste urennorm heeft voor veel commotie in het voortgezet onderwijs gezorgd. De nieuwe normen die per 1 augustus 2006 zijn geïntroduceerd en waar sindsdien strenger op wordt toegezien, hebben tot veel aanpassingen in de lesroosters geleid. Het gevolg van de strengere handhaving was dat scholen veel maatregelen hebben moeten nemen. Scholen gaven aan hier niet voldoende voor bekostigd te worden, leerlingen klaagden over een weinig zinvolle opvulling van sommige lessen en ook van het personeel kwamen er signalen dat er negatieve gevolgen werden ervaren. De CAO-tafel VO heeft daarom Regioplan gevraagd om uit te zoeken hoe scholen aan de urennorm voldoen en wat de gevolgen van de urennorm zijn voor het personeel. In het kader hiervan hebben we alle scholen en medezeggenschapsraden gevraagd om een enquête in te vullen en zijn we bij tien scholen op bezoek geweest voor een uitgebreide casestudie.

We willen in dit voorwoord allereerst alle mensen bedanken die hebben bijgedragen aan het onderzoek. We bedanken daarom de directies en medezeggenschapsraden van de scholen die de moeite hebben genomen om de vragenlijst in te vullen. Daarnaast bedanken we de directies en personeelsleden van de tien scholen die bereid zijn geweest om mee te werken aan een uitgebreid interview. Zonder hun tijd en medewerking was dit rapport niet tot stand gekomen.

Verder willen we de opdrachtgever en de begeleidingscommissie bedanken voor hun begeleiding bij het onderzoek. Deze commissie, die bestond uit leden van het Sectorbestuur Onderwijsarbeidsmarkt, de VO-Raad en de AOB, heeft ons tezamen met het ministerie van OCW in de rol van toehoorder van deskundig commentaar en advies voorzien.

Francien Bernds (onderzoeker)
Josine Rigter (onderzoeker)
Sjerp van der Ploeg (projectleider)

Regioplan Beleidsonderzoek
Juni 2008

INHOUDSOPGAVE

Samenvatting	I
1 Inleiding	1
1.1 Achtergrond	1
1.2 Onderzoeksvragen	4
1.3 Onderzoeksopzet	5
2 Directies	9
2.1 Inleiding	9
2.2 Onderwijstijd	10
2.3 Schoolbeleid	14
2.4 Maatregelen	18
2.5 Reactie en gevolgen voor het personeel	22
2.6 Kwaliteitsagenda en opmerkingen over de urennorm	25
3 Medezeggenschapsraad	27
3.1 Inleiding	27
3.2 Personeelsgeleding	28
3.3 Oudergeleding	34
4 Casestudies 'scholen met relatief veel uren'	37
4.1 Inleiding	37
4.2 Personele gevolgen	39
4.3 Besluitvorming	50
4.4 Visie op de urennorm	51
4.5 Conclusie	53
5 Conclusie	55
Literatuur	59
Bijlagen	61
Bijlage 1 Responsverantwoording	63
Bijlage 2 Tabellen bij hoofdstuk 2	69
Bijlage 3 Tabellen bij hoofdstuk 3	77
Bijlage 4 Extra analyses directie en pmr	85
Bijlage 5 Aanvullende analyses	87

SAMENVATTING

In januari 2008 zijn er drie verschillende vragenlijsten uitgezet onder alle 548 scholen voor voortgezet onderwijs. De eerste vragenlijst is een internet-vragenlijst die uitgezet is onder de directies van scholen. De helft van de vragenlijsten is ingevuld (49%). De tweede vragenlijst is verzonden naar de personeelsgeleding van de medezeggenschapsraad. Deze vragenlijst kon zowel op papier als via internet worden ingevuld en dit is door 42 procent gedaan. De laatste vragenlijst is naar de oudergeleding gestuurd, 23 procent is ingevuld teruggekomen.

Vrijwel alle scholen voor voortgezet onderwijs geven aan de laatste drie schooljaren meer uren te zijn gaan inroosteren om (beter) aan de urennorm te kunnen voldoen. In 2005-2006 roosterde nog maar zestien procent van de scholen voldoende in in de onderbouw, dit schooljaar roostert twee derde voldoende in. Er zijn echter wel grote verschillen tussen de onderwijstypen. Het zijn vooral vmbo-scholen die de urennorm dit schooljaar voor het grootste deel van de leerjaren kunnen plannen en realiseren. Havo/vwo-scholen (inclusief gymnasia) roosteren minder vaak voldoende in en zestien procent roostert tussen de vijf en tien procent te weinig in. Scholen met veel allochtone leerlingen roosteren meer in.

De maatregelen die scholen genomen hebben, verschillen per school. De meest genoemde maatregelen zijn het inkorten van de lesvrije periode bij het begin en het einde van het schooljaar, het verminderen van proefwerkweken en het verplaatsen van vergaderingen buiten lestijd. Dat laatste lijkt effectief: scholen die hun vergaderingen (voornamelijk) buiten lestijd organiseren, roosteren meer uren in dan scholen die dat niet doen.

Vrijwel alle directies geven aan de geldende urennormen niet met de huidige bekostiging te kunnen realiseren. Ook zijn ze van mening dat voldoende onderwijskwaliteit kan worden gegarandeerd met lagere urennormen. Per onderwijstype zouden de normen kunnen verschillen. Voor het vmbo achten de directies meer uren noodzakelijk dan voor het vwo.

De gevolgen van de urennorm zijn vooral voor leraren te merken. De werkdruk is volgens de meeste directies gestegen. Voor het onderwijsondersteunend personeel zijn er minder gevolgen te merken en indien leerlingen gevolgen ondervinden, dan betreft het vooral langere lesdagen.

De antwoorden van de personeelsgeleding van de medezeggenschapsraad (pmr) over de hoeveelheid onderwijstijd die wordt ingeroosterd en de maatregelen die zijn genomen, verschillen niet heel sterk van die van de directies. De pmr geeft in grote lijnen dezelfde maatregelen weer, wel geven ze vaker 'meer inzet van huidig onderwijzend en ondersteunend personeel' aan als maatregel. De pmr zegt niet op alle scholen volledig betrokken te zijn geweest bij de besluitvorming. Bij tien procent is er zelfs niet overlegd met de pmr.

Het belangrijkste gevolg van de maatregelen is, ook volgens de pmr, de gestegen werkdruk bij leraren. Twee derde van de personeelsgeledingen geeft aan dat de werkdruk veel tot zeer veel is gestegen. Personeelsgeledingen zien minder gevolgen voor het ondersteunend personeel, maar als er gevolgen zijn, dan gaat het ook hier, maar in mindere mate, om een hogere werkdruk. Het belangrijkste gevolg voor leerlingen is de langere lesdagen en vaker dan directies zien ze meer uren met een kwalitatief onwaardige invulling als gevolg.

Oudergeledingen zijn niet of nauwelijks op de hoogte van het onderwijstijd-beleid op de school. Slechts een kwart heeft gerespondeerd en ze zijn in dat geval met name op de hoogte of de school de onderwijstijd enigszins zal realiseren, of de school beleid heeft ontwikkeld en of de school maatregelen heeft genomen. Oudergeledingen hebben voornamelijk zicht op de gevolgen voor leerlingen. Dit zijn vooral de langere lesdagen en lesroosters met gaten.

Om te inventariseren of er lering valt te trekken uit de scholen die voldoende inroosteren zonder al te veel personele gevolgen hebben we in de maanden april en mei tien scholen bezocht. Deze hebben dit schooljaar allemaal relatief veel uren ingeroosterd en de maatregelen werden niet al te personeels-onvriendelijk ervaren. Deze groep van tien scholen is dus niet representatief voor alle scholen.

Een aantal factoren bepaalt in hoeverre het personeel gevolgen ondervindt van de maatregelen. Scholen die ruimer worden bekostigd (veel leerplus-leerlingen en/of vmbo-leerlingen of scholen met een niet-traditionele onderwijsvorm), kunnen makkelijker personeelsvriendelijk inplannen en planden ook vóór de handhaving van de urennorm al meer onderwijstijd in. Wel beperkt de handhaving van de norm initiatieven voor onderwijs-vernieuwing bij scholen die nu traditioneel lesgeven. Vervolgens maakt het uit in hoeverre een school aan de norm wil voldoen. Hoe meer de school zeer strikt de urennorm wil naleven, des te meer het personeel negatief tegen de maatregelen aankijkt. Daarnaast is het arbeidsklimaat en het type personeel van belang. Scholen met een goed contact tussen directie en personeel ondervinden minder weerstand. Ook scholen met jongere leraren en leraren met een kortere onderwijscarrière ondervinden minder weerstand van hun personeel. Oudere docenten kijken meer naar hun verworven rechten, waardoor ze maatregelen eerder als een verslechtering ervaren.

De casestudies hebben ervoor gezorgd dat de enquêteresultaten in een breder perspectief kunnen worden gezet. Het type leerling, het onderwijstype en hoe de school het onderwijs inricht maakt uit voor de hoeveelheid onderwijstijd. Vervolgens maakt het uit wat het arbeidsklimaat binnen een school is. Het contact tussen directie en personeel en het type leraar dat er rond loopt, heeft effect op de manier waarop de gevolgen van maatregelen worden ervaren.

1 INLEIDING

Eind mei 2008 is de commissie-Onderwijstijd geïnstalleerd na een aanhoudende discussie over de hoogte van de huidige urennormen in het voortgezet onderwijs. Sinds de norm in augustus 2006 is aangepast en de Inspectie van het Onderwijs strenger controleert, blijkt het grootste deel van de scholen niet aan de eisen voor de minimale onderwijstijd te voldoen. In het schooljaar 2006-2007 heeft de Inspectie op 76 scholen de onderwijstijd gecontroleerd: het grootste deel van deze scholen heeft te weinig onderwijstijd geprogrammeerd en zestien scholen zelfs zeer weinig onderwijstijd. Deze laatste groep scholen heeft daarom een boete gekregen.

De meeste scholen zijn druk bezig geweest met het voorkomen van lesuitval en het inroosteren van meer uren. Bovendien zijn er scholen die wel de minimale onderwijstijd weten in te roosteren of in ieder geval niet heel veel minder inprogrammeren. De vraag is hoe scholen de minimale onderwijstijd hebben weten in te roosteren en in hoeverre de maatregelen effecten hebben op het personeel. De CAO-tafel VO heeft RegioPlan opdracht gegeven om hiernaar onderzoek te doen.

1.1 Achtergrond

Tot en met het schooljaar 2005-2006 gold in de onderbouw van het havo en vwo en de eerste twee leerjaren van het vmbo een norm van 1067 uur. Deze norm was gebaseerd op veertig lesweken (52 weken minus 12 weken schoolvakantie). Gemiddeld moeten er dan 32 lesuren van vijftig minuten worden gegeven. Voor het vierde leerjaar havo en het vierde en vijfde leerjaar vwo gold een norm van 1000 klokuren. Voor de examenjaren havo en vwo gold 700 klokuren. In de bovenbouw van het vmbo golden tot en met 2005-2006 geen urenvoorschriften. Alle verplichte contacten met docenten werden tot onderwijstijd gerekend.

In het Onderwijsverslag 2004-2005 van de Inspectie van het Onderwijs werd geconstateerd dat deze regelgeving inconsistent is, omdat er bij de berekening van veertig weken geen rekening werd gehouden met de nationale feestdagen. Feitelijk stond de Inspectie dan ook een lager aantal weken (38,5) toe. Oorspronkelijk was het ministerie van OCW van plan om een bandbreedte voor de onderwijstijd in de onderbouw te introduceren van minimaal 1000 klokuren tot maximaal 1134 klokuren.¹ De Tweede Kamer verwachtte dat dit in de praktijk zou neerkomen op een onderwijstijd van 1000 uur per jaar. De Kamer ging daarmee niet akkoord en wilde een norm van 1040 uur.

¹ Brief van het ministerie van OCW van 29 augustus 2005 aan schoolbesturen en schoolleiders.

Per 1 augustus 2006 zijn de normen voor onderwijstijd verruimd: de onderwijstijd voor de onderbouw van het havo en vwo en de eerste twee leerjaren van het vmbo is verlaagd naar 1040 uur (39/40 deel van 1067).² De centrale norm die zal worden gehanteerd, is gebaseerd op een minimaal aantal klokuren op jaarbasis in plaats van het aantal weken dat er onderwijs wordt gegeven. Bovendien heeft onderwijstijd een andere invulling gekregen. Onderwijstijd wordt nu omschreven als: 'in schooltijd verzorgd onderwijsprogramma'. Hieronder vallen de 'ouderwetse' contacturen, maar ook andere, meer eigentijdse onderwijsvormen. De voorwaarde is dat het om begeleide onderwijsactiviteiten gaat die deel uitmaken van het voor alle leerlingen van een bepaalde richting verplichte onderwijsprogramma en die worden uitgevoerd onder verantwoordelijkheid van bekwaam onderwijspersoneel. De onderstaande tabel geeft zowel de oude als de nieuwe norm per leerjaar en onderwijstype weer.

Tabel 1.1 Minimale norm voor onderwijstijd in klokuren

Leerjaar	Onderwijstype	Norm t/m 31 juli 2006	Norm per 1 aug. 2006
1	Alle onderwijstypen	1067	1040
2	Alle onderwijstypen	1067	1040
3	Vmbo	1067	1000
	Havo	1067	1040
	Vwo	1067	1040
4	Vmbo	- *	700
	Havo	1000	1000
	Vwo	1000	1000
5	Havo	700	700
	Vwo	1000	1000
6	Vwo	700	700

* Voor het vierde leerjaar vmbo gold tot het schooljaar 2005-2006 geen officiële norm.

Ten opzichte van de oude norm is er in feite dus sprake van een verruiming, maar samen met de nieuwe normen is ook besloten de normen daadwerkelijk te handhaven. Tot 1 augustus 2006 nam de Inspectie de onderwijstijd wel mee in het toezicht, maar werd er én minder diepgaand gecontroleerd én waren er geen boetes aan verbonden.

Naast het wel of niet voldoende inroosteren, vallen er gedurende het schooljaar ook nog lessen uit. Dit wil zeggen dat ongeacht of er wel of niet voldoende uren zijn ingeroosterd, er minder lessen worden gegeven dan gepland. Vrijwel dagelijks zijn er, om diverse redenen, roosterwijzigingen. Een deel van deze lessen wordt opgevangen doordat een andere docent voor de klas staat, maar een groot deel valt daadwerkelijk uit. In feite krijgen leerlingen daardoor over het algemeen minder lessen dan van te voren door de school waren gepland. Dit betekent dat scholen dus nog meer lessen moeten plannen dan de

² Brief van het ministerie van OCW van 20 april 2006 aan schoolbesturen en schoolleiders.

urennorm voorschrijft, aangezien anders nog steeds niet aan de urennorm wordt voldaan.

Al vóór de invoering van de nieuwe norm gaf het veld aan dat de nieuwe norm te hoog en onrealiseerbaar was.³ De Inspectie heeft de urennorm in het schooljaar van 2005-2006 voor het eerst onaangekondigd gecontroleerd. De resultaten waren voor het ministerie van OCW aanleiding om de Inspectie wederom te vragen extra onderzoeken uit te voeren naar de naleving van de norm.⁴ In mei tot en met juli 2007 heeft de Inspectie daarom 76 vo-scholen bezocht. Het onderzoek liet zien dat scholen beter hun best deden om voldoende in te roosteren, maar dat veel scholen in het schooljaar van 2006-2007 niet voldeden aan de norm: één op de vijf scholen had voldoende ingepland en één op de vijftien scholen voldoende gerealiseerd. Gemiddeld is er 52 uur te weinig onderwijstijd, maar er zijn grote verschillen tussen scholen. Bij sommige scholen gaat het maar om enkele uren, bij andere scholen gaat het om meer dan tweehonderd uur te weinig onderwijstijd bij één of meer leerjaren. De staatssecretaris heeft op basis van deze resultaten besloten scholen die meer dan 150 uur te weinig hebben gerealiseerd, een sanctie op te leggen. Bij scholen die geen adequate registratie hebben van het aantal gerealiseerde uren, is de cesuur bij honderd uur gelegd, aangezien over het algemeen scholen gemiddeld vijftig uur minder realiseren dan plannen. Daarnaast is er rekening gehouden met de lengte van het schooljaar en is er een correctie toegepast voor de regio Noord. Op basis hiervan hebben zestien scholen een boete gekregen die gerelateerd is aan de mate waarin niet aan de norm is voldaan. Scholen kunnen hiertegen nog bezwaar maken.⁵

De gevolgen van de invoering van de urennorm hebben tot steeds meer protesten geleid. Zeker tien scholen vechten het besluit van de staatssecretaris aan.⁶ De VO-Raad pleit ervoor de norm te herzien en ook scholieren hebben actie tegen de norm gevoerd, omdat ze van mening zijn dat de extra uren die ze nu krijgen niet zinvol worden ingevuld (zie <http://www.stop1040.nl>).

Op 26 november 2007 hebben de staatssecretaris en de VO-Raad gezamenlijk de Kwaliteitsagenda Voortgezet Onderwijs gepresenteerd waarin de belangrijkste prioriteiten en prestatieafspraken voor de komende jaren staan om de onderwijskwaliteit te verbeteren. Onderdeel van deze kwaliteitsagenda is dat de huidige urennorm wordt aangepast. Scholen zijn verplicht om voor respectievelijk de onderbouw, bovenbouw en het examenjaar, per schooljaar respectievelijk ten minste 1000, 960 en 660

³ Zie onder andere de brief 'Onderwijstijd' van 11 oktober 2006 van de Besturenraad, Concent, VBS, VGS en VOS/ABB aan minister Van der Hoeven.

⁴ Beleidsreactie op de onderzoeken van de Inspectie naar de naleving van de urennormen van het ministerie van OCW van 7 september 2006.

⁵ Beleidsreactie onderwijstijd VO en BVE van het ministerie van OCW van 19 oktober 2007.

⁶ 'Boze scholen vechten boetes aan' Algemeen Dagblad, 8 november 2007.

klokuur voor alle leerlingen verplichte onderwijstijd te realiseren. Daarboven kan, binnen de wettelijke norm, voor maximaal veertig klokuur per schooljaar een kwalitatief hoogwaardig aanbod van maatwerkactiviteiten meetellen als onderwijstijd. Deze maatwerkactiviteiten zijn toegankelijk voor alle leerlingen, ook al hoeven ze niet door alle leerlingen te worden gevolgd. De invulling van deze maximaal veertig klokuur wordt vastgesteld na overleg met de medezeggenschapsraad. De totale norm van respectievelijk 1040, 1000 en 700 klokuur per schooljaar zal worden gehandhaafd, maar er zal wel rekening worden gehouden met de effecten van de vakantiespreiding.⁷

Deze versoepelingen werden door het veld als onvoldoende ervaren en een groot aantal scholen keerden zich in januari 2008 tegen de norm door zich te verenigen in het platform Bewust Kiezen voor Kwaliteit. Deze scholen gaan zich niets meer aantrekken van de norm en sturen leerlingen naar huis in plaats van ze 'op te hokken'.⁸ Een Kamerdebat op 16 januari 2008 had desondanks geen andere uitkomst tot gevolg. De Tweede Kamer blijft vasthouden aan de 1040 urennorm, maar de staatssecretaris gaf wel aan dat ook dit jaar coulant zal worden omgegaan met de urennorm.

In een algemene ledenvergadering op 12 februari besloot de VO-Raad een onderzoek te eisen naar de minimumnorm voor het aantal lessen. De staatssecretaris wilde eigenlijk pas over enkele jaren een evaluatie laten uitvoeren, maar zegde de Kamer toe in te gaan op deze eis en half mei een onderzoeksopzet te presenteren. Eind april werd de commissie-Onderwijstijd gepresenteerd. Deze commissie zal onder leiding komen te staan van Clemens Cornielje. De onderzoeksopzet is tot stand gekomen na overleg met de VO-Raad, Aob, CNV, Laks en de ouderorganisaties. De commissie zal een drietal onderzoeksvragen proberen te beantwoorden, namelijk in hoeverre de scholen erin slagen om de wettelijke normen te realiseren en hoe ze dat doen, welke factoren invloed hebben op het realiseren van kwalitatief voldoende onderwijstijd en welke maatregelen hierbij op de korte en de lange termijn wenselijk zijn. In december verwacht de staatssecretaris het advies van de onderzoekscommissie te ontvangen.⁹

1.2 Onderzoeksvragen

Het doel van het onderzoek is in kaart brengen hoe scholen proberen te voldoen aan de minimale onderwijstijd en wat de gevolgen ervan zijn voor de school, de leerlingen en met name het personeel.

⁷ Ministerie van OCW en de VO-raad (2007). *Kwaliteitsagenda Voortgezet Onderwijs. Tekenen voor kwaliteit. Afspraken voor een beter voortgezet onderwijs 2008-2011*.

⁸ Zie www.bkkscholen.nl.

⁹ Brief van staatssecretaris Van Bijsterveldt aan de Tweede Kamer van 25 april 2008.

Het praktijkonderwijs is buiten beschouwing gelaten in dit onderzoek. Dit onderwijstype is anders georganiseerd dan het reguliere voortgezet onderwijs en bovendien is het halen van de urennorm daar een veel kleiner probleem (Vermaas, 2007).

We hebben de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

1. *Welke maatregelen nemen scholen om aan de urennorm te voldoen?*
2. *Waarom hebben scholen specifiek voor deze maatregelen gekozen?*
3. *Hoe komen deze maatregelen tot stand? Zijn deze maatregelen gericht op de leraren of ook op het ondersteunend personeel? Wie heeft de maatregelen bedacht en wie zijn allemaal betrokken geweest bij de besluitvorming? Zijn de maatregelen voorgelegd aan het personeel en aan de personeelsgeleding van de medezeggenschapsraad (PMR)? Zijn de maatregelen besproken met de oudergeleding van de medezeggenschapsraad?*
4. *Hoe reageerde het personeel op de maatregelen? Is er veel weerstand ondervonden bij zowel de leraren als het ondersteunend personeel? Hoe reageerden de leerlingen op de maatregelen?*
5. *Welke rol heeft de Inspectie van het Onderwijs gespeeld bij de maatregelen? Zijn de maatregelen voorgelegd aan de inspecteur? Maakt het uit welke inspecteur erbij betrokken is? Hanteert de ene inspecteur andere regels voor wat als onderwijstijd mag worden gerekend dan de andere?*
6. *Hoe monitoren scholen het behalen van zowel de ingeplande als de gerealiseerde minimale onderwijstijd? Voeren ze hierover tussentijds overleg met de verschillende geledingen?*
7. *Hoe gaan scholen om met de aanpassing van de norm waarbij veertig uur flexibel mag worden ingevuld? Hoe vullen ze deze uren in en hoe passen ze de aangepaste norm toe binnen de school? Heeft de medezeggenschapsraad ingestemd met de maatregelen?*
8. *Wat is het effect van de door de scholen genomen maatregelen op de leraren? Ervaren ze extra werkdruk? Hebben de maatregelen effect op de mate waarin leraren scholing kunnen volgen of op andere taken die zij naast het lesgeven uitvoeren?*
9. *Wat is het effect van de door scholen genomen maatregelen op het ondersteunend personeel? Krijgen ze extra werk of heeft het effect op andere taken die zij uitvoeren?*
10. *Welke maatregelen kunnen scholen nemen zonder dat deze nadelige personele effecten hebben voor het onderwijzend en ondersteunend personeel?*

1.3 Onderzoeksopzet

Het onderzoek is gesplitst in twee onderdelen. Het eerste onderdeel is een enquête onder scholen, personeel en ouders. De enquête onder scholen moet vooral een algemeen beeld opleveren over hoe scholen omgaan met de

urennorm en welke personele gevolgen daarvan worden ondervonden. Het tweede onderdeel bestaat uit tien verdiepende casestudies die meer zicht moeten werpen op de manier waarop scholen die wél voldoende uren inroosteren, dat voor elkaar krijgen. Voor beide onderdelen hebben we geprobeerd zo veel mogelijk partijen te betrekken. Zowel de scholen, leraren, ondersteunend personeel, ouders en leerlingen zijn erbij betrokken. Wel hebben we de nadruk gelegd op de scholen en het personeel (zowel leraren als ondersteunend personeel). Bovendien hebben we ons met name gericht op de leerjaren met de 1040-urennorm, omdat juist deze norm voor de betreffende leerjaren bij het merendeel van de scholen moeilijk haalbaar is gebleken.

1.3.1 Enquête

Met een enquête onder scholen willen we meer inzicht krijgen op de maatregelen die scholen nemen om de onderwijstijd te verhogen en de effecten die dit heeft op de schoolorganisatie. Om de gevolgen voor de diverse geledingen in de school inzichtelijk te krijgen, hebben we drie verschillende vragenlijsten naar dezelfde school gestuurd. Eén vragenlijst was bestemd voor de directie, één voor de personeelsgeleding van de medezeggenschapsraad (PMR) en één voor de oudergeleding van de medezeggenschapsraad. We willen benadrukken dat we de ouders benaderen als geleding en niet zozeer als individuele ouder. De vragenlijst voor de directie was vrij omvangrijk, aangezien vrijwel alle aspecten van het onderzoek voor hen aan de orde zijn. De onderzoeken onder het personeel en de ouders waren beperkter van omvang, omdat zij meer betrekking hebben op de gevolgen en de besluitvorming.

Wij hebben de directies per mail een uitnodiging gestuurd voor een internetvragenlijst. Met dank aan de VO-Raad hebben we de beschikking gekregen over een e-mailadressenbestand met daarin per school de e-mailadressen van hoofdvestigingen. Op deze manier konden we redelijk snel een enquête uitzetten. Als responsverhogende maatregel hebben we vooraf een aankondigingsbrief verstuurd, ondertekend door de CAO-tafel VO om het belang van het onderzoek te benadrukken.

De personeels- en de oudergeleding van de medezeggenschapsraad hebben we per post een vragenlijst gestuurd, omdat deze geledingen een vragenlijst vaak willen bespreken in de vergadering. Bovendien geeft het de mogelijkheid de vragenlijst door te geven aan een ander persoon. Wel hebben we de geledingen, tevens de mogelijkheid gegeven om de vragenlijst via internet in te vullen. Ook bij deze vragenlijst hebben we eenzelfde aankondigingsbrief van de CAO-tafel VO bijgevoegd om het belang van het onderzoek te benadrukken.

Steekproef en respons

We hebben alle 548 scholen (brinnummers) voor voortgezet onderwijs in het onderzoek aangeschreven. De school kreeg daarom drie vragenlijsten toegestuurd, één per mail voor de directie en twee per post voor de

personeelgeleding en de oudergeleding van de medezeggenschapsraad. Halverwege hebben we de directies en de medezeggenschapsraden nog een herinnering gestuurd.

De respons was, zoals verwacht, zeer verschillend per geleding. Van de directies hebben we 49 procent respons gehad, van de personeelsgeleding 42 en van de oudergeleding 23 procent. De respons van de directies en de personeelsgeledingen was representatief voor alle scholen. De respons van de oudergeleding was dat niet, maar aangezien we daar een relatief lage respons hebben en oudergeledingen beduidend minder op de hoogte zijn van het onderwijstijdsbeleid en de gevolgen op hun school, hebben we hier geen correctie voor toegepast.

1.3.2 Analyses

Naast de verschillende analyses per vragenlijst hebben we nog een aantal andere analyses uitgevoerd. Allereerst hebben we de vragenlijsten van de directie direct gekoppeld aan die van de personeelsgeledingen om te kijken in hoeverre de antwoorden overeenkomen. Oorspronkelijk was het ook de bedoeling om de vragenlijsten van de oudergeledingen eraan te koppelen, maar gezien de relatief lage respons en het feit dat oudergeledingen niet tot nauwelijks op de hoogte zijn, hebben we die koppeling achterwege gelaten. Bovendien leverde een koppeling tussen directie en pmr al complex te interpreteren resultaten op.

Onderzoek onderwijstijd en lesuitval Regioplan

Naast de analyses op de vragenlijsten hebben we ook een aantal analyses uitgevoerd op de bestanden die afkomstig zijn uit het onderzoek naar onderwijstijd en lesuitval van Regioplan. Aangezien deze analyses betrekking hebben op de schooljaren vóór 2007-2008 en tevens op een beperkt aantal scholen, hebben we ervoor gekozen om deze alleen in de bijlage op te nemen. Zie daarom bijlage vijf voor de resultaten van dit onderdeel.

1.3.3 Casestudies

De casestudies hebben als doel meer zicht te krijgen op de manier waarop scholen voldoende onderwijstijd weten in te roosteren en wat de manieren zijn om dit te doen zonder het personeel te veel te belasten. De enquête heeft zich vooral gericht op de gevolgen voor het personeel van de verschillende maatregelen die de scholen hebben getroffen om de urennorm te kunnen halen. In de casestudies willen we expliciet nagaan hoe de maatregelen die leiden tot meer onderwijstijd, ook zo veel mogelijk door het personeel als positief worden ervaren. In een casestudie hebben we de mogelijkheid gekregen om dit uit te diepen.

We hebben voor dit onderdeel tien scholen geselecteerd en daarbij hebben we zo veel mogelijk geselecteerd op basis van kenmerken, zoals het inroosteren van voldoende onderwijstijd, een relatief personeelsvriendelijke invulling,

regionale spreiding, aanbod van onderwijstypen en of scholen en de -pmr van de school toegezegd hebben te willen deelnemen.

Het bleek onmogelijk om scholen te selecteren die aan alle eisen voldeden. We hebben daarom scholen gekozen die daar zo veel mogelijk bij in de buurt komen. Het is daarom van belang om bij het lezen van dit hoofdstuk in het achterhoofd te houden dat het een selectieve, niet-representatieve, groep is.

1.3.4 Opbouw rapport

In het volgende hoofdstuk gaan we allereerst in op de resultaten van de enquête onder directies. In hoofdstuk 3 bespreken we weer enquêteresultaten, maar dan die van de personeelsgeledingen (personeels- en oudergeleding). Hoofdstuk 4 is volledig gewijd aan de casestudies en richt zich daarmee volledig op een aantal scholen die veel onderwijstijd inroosteren zonder al te veel negatieve personele gevolgen. We sluiten af met een hoofdstuk 5 en bespreken daarin de belangrijkste conclusies.

2 DIRECTIES

Korte samenvatting

Het zijn vooral vmbo-scholen die de urennorm dit schooljaar voor het grootste deel van de leerjaren kunnen plannen en realiseren. Wel is er bij alle scholen een duidelijke stijging te zien van de geplande onderwijstijd. In 2005-2006 roosterde nog maar zestien procent van de scholen voldoende in in de onderbouw, dit schooljaar roostert driekwart voldoende in.

Het inkorten van de lesvrije periode bij het begin en het einde van het schooljaar zijn tezamen met het verminderen van proefwerkweken en het verplaatsen van vergaderingen naar een tijdstip buiten lestijd de meeste genoemde maatregelen om de onderwijstijd te verhogen.

Vrijwel alle directies geven aan de financiering onvoldoende te vinden. Om de onderwijskwaliteit te kunnen garanderen, kunnen de normen volgens directies omlaag, al verschilt dit per onderwijstype. Voor het vmbo achten de directies meer uren noodzakelijk dan voor het havo en vwo.

Volgens de directies zijn er vooral voor leraren gevolgen te merken van de urennorm. Met name de werkdruk is gestegen. Voor het onderwijs-ondersteunend personeel zijn er minder gevolgen te merken en indien leerlingen gevolgen ondervinden, dan betreft het vooral langere les-dagen. Op maar een deel van de scholen komt het voor dat de maatregelen leiden tot lesuren met een kwalitatief onvolwaardige invulling.

2.1 Inleiding

In de laatste week van januari hebben we drie vragenlijsten uitgezet onder alle scholen voor voortgezet onderwijs.¹ De eerste vragenlijst is naar de directies van alle scholen gestuurd en per e-mail uitgezet, de andere twee zijn per post gestuurd naar de personeelsgeleding en de oudergeleding van de medezeggenschapsraad. In dit hoofdstuk gaan we in op de eerste vragenlijst, die voor de directies.

Vooraf is er per post naar scholen een aankondiging van deze enquête gestuurd. Na twee weken hebben we de scholen een herinneringsmail verstuurd. Van de 548 aangeschreven directies heeft de helft de vragenlijst ingevuld (49%). Deze directies waren representatief voor alle scholen.

In dit hoofdstuk bespreken we de drie verschillende vragenlijsten. We maken vaak een uitsplitsing naar schooltype. Hiervoor hebben we de scholen in vier soorten ingedeeld:

¹ Inclusief AOC's met VO-onderwijs.

- Vmbo/vmbo-t: categorale vmbo's, ongeacht de leerweg, dus ook een school met alleen vmbo-t valt hieronder.
- Havo/vwo: de havo/vwo-scholen en de zelfstandige gymnasia.
- Vmbo-t/havo/vwo: de smalle scholengemeenschappen waar vmbo-t, havo en vwo wordt gegeven.
- Vmbo/vmbo-t/havo/vwo: de brede scholengemeenschappen waar alle onderwijstypen worden aangeboden.

In het rapport van het najaar van 2007, waarin de Inspectie verslag legt van de Inspectiebezoeken van het voorjaar van 2007, heeft de Inspectie geconcludeerd dat bepaalde typen scholen minder vaak voldoende onderwijstijd programmeren en realiseren (Inspectie van het Onderwijs, 2007). In dit hoofdstuk gaan we deze hypothesen proberen te testen met behulp van het materiaal uit de enquête. Deze testen zijn niet absoluut en slechts indicatief. De gegevens uit deze enquête zijn op een ander moment verzameld dan die van de Inspectie. Daardoor kan het beleid van een school inmiddels zijn veranderd. Het gaat er met name om of de conclusies van de Inspectie van vorig jaar dit jaar nog steeds van toepassing zouden kunnen zijn.

Bijna alle vragenlijsten zijn ingevuld door een directielid of rector. Degenen die 'anders' hebben ingevuld, bleken vooral werkzaam te zijn bij de afdeling personeel en organisatie. Ook waren het soms locatiedirecteuren of voorzitters van de centrale directie (bijlage 2, tabel B2.1).

Gezien de soms complex georganiseerde scholen voor voortgezet onderwijs is de directies allereerst gevraagd of ze vragenlijst invullen voor de gehele school (brin), voor alleen een vestiging of voor meerdere scholen (brin-nummers). Bijna tachtig procent van de vragenlijsten is ingevuld voor de gehele school, bijna achttien procent voor een vestiging en anderhalf procent voor meer dan één brinnummer. Vijf respondenten hebben deze vraag niet ingevuld. Indien een respondent aangaf alleen te kunnen antwoorden voor een vestiging, hebben we gevraagd welke onderwijstypen er werden gegeven. Op basis hiervan hebben we deze vestigingen een 'schooltype' kunnen meegeven, zodat we de antwoorden voor alle scholen kunnen uitsplitsen naar het schooltype.

2.2 Onderwijstijd

Het eerste deel van de vragenlijst ging over het beleid rondom het inroosteren van (voldoende) onderwijstijd. Allereerst hebben we gevraagd in welke mate de scholen denken voor alle leerjaren en onderwijstypen de onderwijstijd te realiseren. In tabel 2.1 geven we de resultaten weer. Hierbij hebben we gebruikgemaakt van de indeling naar onderwijstypen zoals we hierboven (paragraaf 2.1) hebben beschreven. Een kwart verwacht voor alle leerjaren en onderwijstypen de onderwijstijd te realiseren. Het zijn vooral zelfstandige vmbo-scholen die denken de onderwijstijd te realiseren (inclusief zelfstandige vmbo-t-scholen). Veertig procent van de vmbo's denkt de onderwijstijd te

kunnen realiseren, terwijl op andere schooltypen, maar twintig procent van de scholen dat denkt te kunnen. De scholen die het minst denken de onderwijstijd te kunnen halen, zijn de havo/vwo-scholen (inclusief de gymnasia).

Tabel 2.1 Verwacht u dit lopende schooljaar de wettelijke onderwijstijd voor alle leerjaren en onderwijstypen te realiseren?

	Vmbo/ vmbo-t	Havo/vwo	Vmbo-t/ havo/vwo	Vmbo/ vmbo-t/ havo/vwo	Totaal
Ja, overall	41,5%	20,5%	21,3%	20,6%	24,8%
Nee, slechts voor een deel	49,1%	56,8%	66,0%	64,3%	60,4%
Nee, nergens	1,9%	20,5%	8,5%	8,7%	9,3%
Weet niet	1,9%	0,0%	0,0%	1,6%	1,1%
Geen antwoord	5,7%	2,3%	4,3%	4,8%	4,4%
Totaal	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Aan degenen die aangaven dat slechts bij een deel of geen enkel leerjaar de onderwijstijd zal worden gerealiseerd, is gevraagd of er verschillen zijn tussen de onder- en bovenbouw (tabel 2.2). Van deze scholen geven vooral vmbo-scholen aan de urennorm vooral in de bovenbouw meer te kunnen realiseren, terwijl de smalle scholengemeenschappen (vmbo-t/havo/vwo) juist in de onderbouw meer onderwijstijd denken te realiseren.

Tabel 2.2 Wordt er in de onderbouw en/of in de bovenbouw meer gerealiseerd?

	Vmbo/ vmbo-t	Havo/vwo	Vmbo-t/ havo/vwo	Vmbo/ vmbo-t/ havo/vwo	Totaal
In de onderbouw meer voldaan	7,4%	38,2%	48,6%	29,3%	31,4%
In de bovenbouw meer voldaan	55,6%	20,6%	14,3%	35,9%	31,9%
Op een andere manier	14,8%	11,8%	11,4%	9,8%	11,2%
Ongeveer alle leerjaren evenveel	22,2%	29,4%	22,9%	25,0%	25,0%
Geen antwoord	0,0%	0,0%	2,9%	0,0%	0,5%
Totaal*	100%	100%	100%	100%	100%

* Deze vraag is aan 187 van de 270 directies gesteld.

De directies die aangaven dat er op een andere manier al dan niet deels voldoende wordt gerealiseerd, gaven aan dat het vooral per onderwijstype verschilt, dat het afhangt van het gehanteerde onderwijsconcept of dat het per leerjaar verschilt.

De vmbo-scholen verwachten niet alleen dit jaar de onderwijstijd vaker te realiseren dan andere scholen, het zijn ook de scholen die in het verleden vaker voldoende programmeerden (tabel 2.3). In mindere mate programmeerden ook smalle scholengemeenschappen voldoende uren bij de onderbouw.

Tabel 2.3 1040 uur geprogrammeerd in de onderbouw tot en met 2005-2006

	Vmbo/ vmbo-t	Havo/ vwo	Vmbo-t/ havo/ vwo	Vmbo/ vmbo-t/ havo/vwo	Totaal
Ja	37,7%	9,1%	21,3%	9,5%	17,0%
Nee, (soms) bij enkele jaren	30,2%	34,1%	38,3%	42,1%	37,8%
Nee, nooit	20,8%	54,5%	27,7%	40,5%	36,7%
Geen antwoord	11,3%	2,3%	12,8%	7,9%	8,5%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%

Scholen zijn de laatste jaren wel meer gaan programmeren (tabel 2.4). Het aantal scholen dat in de onderbouw over het algemeen voldoende programmeert, is de afgelopen jaren gestegen van iets meer dan een zesde in 2005-2006 naar twee derde van de scholen in 2007-2008.

Tabel 2.4 De mate waarin 1040 uur in de onderbouw werd geprogrammeerd

	2005-2006	2006-2007	2007-2008
Ten minste 1040 uur geprogrammeerd	16,3%	30,0%	66,7%
Tot 5% te weinig geprogrammeerd	36,3%	39,3%	25,9%
5 tot 10% te weinig geprogrammeerd	32,2%	23,7%	7,4%
10 tot 15% te weinig geprogrammeerd	10,7%	5,6%	0,0%
Meer dan 15% te weinig geprogrammeerd	0,7%	0,4%	0,0%
Geen antwoord	3,7%	1,1%	0,0%
Totaal	100%	100%	100%

Tussen de schooltypen bestaan wel weer duidelijke verschillen. Bijna 90 procent van de vmbo-scholen zegt dit schooljaar ten minste 1040 uur te programmeren, terwijl dit bij de overige schooltypen tussen de 55 en 65 procent is. Ruim 15 procent van de havo/vwo-scholen programmeert nog 5 tot 10 procent te weinig onderwijstijd. Alle schooltypen volgen wel de algemene trend dat er elke jaar meer scholen zijn die meer inroosteren. (zie bijlage 2, tabel B2.3 en B2.4).

Tabel 2.5 De mate waarin 1040 uur in de onderbouw werd geprogrammeerd: 2007-2008 naar schooltype

	Vmbo/ vmbo-t	Havo/ vwo	Vmbo-t/ havo/ vwo	Vmbo/ vmbo-t/ havo/vwo	Totaal
Tenminste 1040 geprogrammeerd	86,8%	54,5%	57,4%	65,9%	66,7%
Tot 5% te weinig geprogrammeerd	13,2%	29,5%	36,2%	26,2%	25,9%
5 tot 10% te weinig geprogrammeerd	0,0%	15,9%	6,4%	7,9%	7,4%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%

De scholen die aangaven geen 1040 uur in dit schooljaar te kunnen programmeren, hebben de mogelijkheid gekregen aan te geven waarom ze dat niet lukt. De meest genoemde reden was het gebrek aan financiering en dat het organisatorisch niet haalbaar is. Deze redenen zijn door meer dan zeventig procent van de scholen die geen 1040 uur programmeren, genoemd. Indien scholen een andere reden opgaven (de categorie 'anders'), dan was dit met name dat ze de schooldag voor een leerling niet langer willen maken (zie bijlage 2, tabel 2.5). Bij een uitsplitsing naar onderwijstype (tabel B2.7, bijlage 2) valt het op dat vmbo-scholen die onvoldoende programmeren, vooral aangeven dat veel ziekteverzuim een probleem is.² De havo/vwo-scholen roosteren vooral onvoldoende in, omdat ze meer uren niet noodzakelijk vinden voor de kwaliteit van het onderwijs.

Driekwart van de scholen die wel voldoende inroosterden, gaf aan voldoende maatregelen te hebben getroffen (bijlage 2, tabel B2.8). Indien scholen nog een andere reden aankruisten, dan gaven ze vooral aan de lessentabel aangepast te hebben of noemden ze specifieke maatregelen. Wanneer we de redenen waarom het wel lukt om voldoende in te roosteren uitsplitsen naar schooltype, dan zijn er vrijwel geen verschillen.

Dertig procent van de responderende scholen heeft het vorige schooljaar een controlebezoek gehad van de Inspectie (bijlage 2, tabel B2.10). Het zijn vooral de havo/vwo-scholen die uiteindelijk een boete hebben gehad. Dit zijn de scholen die ook dit jaar relatief het minste aantal uren programmeren.

² In feite is ziekteverzuim over het algemeen een realisatieprobleem en niet zozeer een probleem om voldoende te programmeren.

Tabel 2.6 Uitkomst Controlebezoek*

	Vmbo/ vmbo-t	Havo/ vwo	Vmbo-t/ havo/vwo	Vmbo/ vmbo-t/ havo/vwo	Totaal
Voldoende uren	66,7%	9,1%	16,7%	16,7%	25,0%
Onvoldoende uren, geen boete	33,3%	54,5%	75,0%	69,0%	61,3%
Onvoldoende uren en een boete	0,0%	36,4%	8,3%	9,5%	11,3%
Geen antwoord	0,0%	0,0%	0,0%	4,8%	2,5%
Totaal*	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

* 80 van de 270 scholen in de steekproef hebben een controlebezoek gehad.

Bijna veertig procent van de scholen waar de Inspectie een controlebezoek heeft uitgevoerd, heeft bezwaar ingediend. Dat de overige scholen dat niet hebben gedaan, ligt ook voor de hand aangezien hiervan het grootste deel voldoende uren heeft geprogrammeerd. Iets meer dan vijftien procent heeft bezwaar gemaakt en daar is (deels) aan tegemoetgekomen.

2.3 Schoolbeleid

De vragen over het schoolbeleid zijn door een fout in de internetvragenlijst niet allemaal aan iedereen gesteld. Maar 81 scholen hebben de vragen kunnen invullen. We presenteren de antwoorden op deze vragen daarom alleen in de tekst. Op bijna 90 procent van deze 81 scholen wordt klassikaal of voornamelijk klassikaal lesgegeven. We zien geen verschillen tussen deze scholen wat betreft de mate waarin ze voldoende uren inroosteren. De lessen duren bij twee derde meestal 50 minuten. Bij een 50-minutenrooster is bij de helft 32 lesuren de standaard, de meeste overige scholen geven meer lesuren, een klein aantal minder. Driekwart van de scholen met een 50-minutenrooster laten hun personeel over het algemeen 25 lessen per week geven, de overigen of iets meer of iets minder.³

De overige vragen in dit hoofdstuk zijn wel weer aan alle scholen gesteld. Meer dan 80 procent van de scholen houdt nog steeds vast aan een normlestaak van 750 uur (82%). Van de scholen die de normlestaak wel hebben aangepast, heeft het grootste deel de lestaak verhoogd (13%) en een klein deel verlaagd (4%). Vooral havo/vwo-scholen hebben de lestaak ongemoeid gelaten. Het zijn vooral de smalle scholengemeenschappen die de lestaak hebben verhoogd.

³ Bij 20 procent van de scholen die een 45-minutenrooster hanteert, krijgt de helft van de leerlingen 36 tot 38 lessen, de overige scholen geven vaak meer uren en een enkeling geeft maar 32 lesuren. 27 lesuren is over het algemeen de standaard bij een 45-minutenrooster, de overige scholen zitten daar meestal iets boven en een enkeling iets onder.

Tabel 2.7 Lestaak van 750 uur gewijzigd?

	Vmbo/ vmbo-t	Havo/ vwo	Vmbo-t/ havo/vwo	Vmbo/ vmbo-t/ havo/vwo	Totaal
Maximum lestaak verlaagd	5,7%	6,8%	6,4%	4,0%	5,2%
Maximum lestaak verhoogd	13,2%	2,3%	21,3%	11,9%	12,2%
Nee	79,2%	90,9%	72,3%	84,1%	82,2%
Geen antwoord	1,9%	0,0%	0,0%	0,0%	0,4%

We hebben ook gevraagd naar de omvang van de afwijkende lestaak. Iets meer dan de helft van de respondenten die een afwijkende lestaak zegt te hebben, heeft deze vraag beantwoord. Indien de lestaak lager is dan 750 uur, dan varieert de lestaak tussen de 663 en 741 uur. Indien de lestaak hoger is dan 750 dan uur, dan varieert de lestaak tussen 756 en 860 uur.⁴

Het aanpassen van de lestaak lijkt bijna geen invloed te hebben op de mate waarin het scholen lukt om voldoende onderwijstijd te programmeren. We zien vrijwel geen verschil tussen de scholen die de lestaak ongemoeid hebben gelaten en degenen die de lestaak hebben verhoogd (bijlage 2, tabel B2.9).

Op het grootste deel van de scholen zijn er verplichte vervangingsuren. Driekwart van de scholen heeft deze uren voor docenten (73%). Tussen de schooltypen zijn er weinig verschillen. Als er verplichte vervangingsuren zijn, dan gaat het bij twee derde van de scholen om één à twee uur per week.

Driekwart van de scholen heeft het schoolbeleid over lesuitval en onderwijstijd vastgelegd. Er zijn geen verschillen tussen de schooltypen. Als het schoolbeleid is vastgelegd, dan geeft van die scholen 85 procent aan dat het (in ieder geval) vastgelegd is in een intern document. Indien er 'op een andere manier' aangekruist werd, dan gaven respondenten aan dat het op de website staat, in een brief aan de ouders is gecommuniceerd, of in een school- of beleidsplan staat.

⁴ Er is één school die 860 uur heeft ingevuld, maar er zijn nog tien scholen waar de lestaak hoger is dan 800 uur. We weten niet of dit voor al het personeel geldt of slechts voor een deel van het personeel.

Tabel 2.8 Is het schoolbeleid over onderwijstijd en lesuitval vastgelegd?

			Percentage
Ja			77,4%
Waarvan:	<i>Intern document</i>	85,2%*	
	<i>In de mr-notulen</i>	35,4%*	
	<i>In de schoolgids</i>	26,3%*	
	<i>Andere manier</i>	13,4%*	
Nee, mee bezig			15,6%
Nee			7,0%
Totaal			100%

* Meer antwoorden mogelijk. Percentages tellen op tot meer dan 100 procent.

De Inspectie van het Onderwijs constateerde in het onderzoek naar de onderwijstijd in het voortgezet onderwijs van het najaar van 2007 dat scholen die het beleid omtrent onderwijstijd en lesuitval niet hadden vastgelegd, vaker te weinig onderwijstijd realiseerden dan andere scholen. Om dit te na te gaan, hebben we de resultaten afgezet tegen de mate waarin scholen voldoende onderwijstijd in de onderbouw hebben geprogrammeerd. Als we uitsluitend kijken naar het huidige schooljaar, dan is er vrijwel geen verschil te zien tussen de scholen die wel en niet voldoende hebben ingeroosterd en of zij wel of niet het schoolbeleid hebben vastgelegd. Dit kan erop duiden dat de scholen die vorig jaar nog niets hadden gedocumenteerd, dit nu wel hebben gedaan.

Bij een vergelijking met het vorige schooljaar is er wel een klein verschil te zien. De scholen die tussen de tien en vijftien procent te weinig hebben ingeroosterd in 2006-2007, hebben minder vaak het schoolbeleid vastgelegd.

De Inspectie gaf ook aan dat scholen met een relatief jonge populatie van leraren minder problemen hebben met de onderwijstijd. We hebben de scholen gevraagd naar de samenstelling van hun personeel qua leeftijd. Dit hebben we vervolgens afgezet tegen de geprogrammeerde onderwijstijd van dit schooljaar en de vorige twee schooljaren. We zien dat in 2005-2006 de scholen die een relatief jonge populatie van leraren hebben, relatief vaker voldoende inroosteren, maar dit verschil is in 2006-2007 en 2007-2008 helemaal verdwenen. Scholen met een relatief oudere lerarenpopulatie hebben wellicht nu voldoende maatregelen getroffen.

Tabel 2.9 Lerarenpopulatie en mate van inroosteren

	Voldoende ingeroosterd		
	2005-2006	2006-2007	2007-2008
'Jonge' lerarenpopulatie	19,0%	31,7%	65,7%
'Oude' lerarenpopulatie	11,0%	27,0%	68,4%

Er zijn duidelijke verschillen tussen de verschillende schooltypen wat betreft de tijden waarop de vergaderingen plaatsvinden. Het zijn vooral de vmbo-scholen die buiten en na de lestijd vergaderen. Dit lijkt daarmee een effectieve

maatregel, want het zijn ook de scholen die dit jaar het vaakst ten minste 1040 uur programmeren.

Tabel 2.10 Organisatie van vergaderingen naar schooltype

	Vmbo/ vmbo-t	Havo/vwo	Vmbo-t/ havo/vwo	Vmbo/ vmbo-t/ havo/vwo	Totaal
Uitsluitend na en buiten lestijd	49,1%	27,3%	17,0%	23,8%	28,1%
Voornamelijk na en buiten lestijd	47,2%	45,5%	61,7%	60,3%	55,6%
Voornamelijk tijdens lestijd	0,0%	4,5%	0,0%	4,0%	2,6%
Zowel tijdens als na lestijd	3,8%	22,7%	19,1%	11,9%	13,3%
Geen antwoord	0,0%	0,0%	2,1%	0,0%	0,4%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%

We hebben de mate van inroosteren ook uitgesplitst naar het percentage niet-westers allochtone leerlingen op een school. Alhoewel in deze meting geen groot aantal scholen met meer dan een kwart aan niet-westers allochtone leerlingen zit, valt meteen op dat deze scholen al jaren veel inroosteren (zie bijlage 2, tabel B2.5).

Als we kijken naar de mate waarin scholen voldoende lestijd hebben geprogrammeerd, dan valt op dat de scholen die dit jaar onvoldoende lestijd hebben geprogrammeerd voornamelijk tijdens lestijd vergaderen.

Tabel 2.11 Organisatie van vergaderingen naar mate van inroosteren

	Voldoende (2007-2008)	Onvoldoende (2007-2008)
Uitsluitend na en buiten lestijd	84,2%	15,8%
Voornamelijk na en buiten lestijd	64,7%	35,3%
Voornamelijk tijdens lestijd	28,6%	71,4%
Zowel tijdens als na lestijd	47,2%	52,8%
Totaal	66,7%	33,3%

Op enkele scholen na houden alle scholen (96%), naast de geprogrammeerde onderwijstijd, ook de gerealiseerde onderwijstijd bij. Het grootste deel houdt de gerealiseerde onderwijstijd op klasniveau bij (66%), De rest houdt het per leerjaar bij (21%) of op een nog globaler niveau. Vrijwel alle scholen die het bijhouden, kunnen hierover verantwoording afleggen bij de Inspectie (96%).

Tabel 2.12 Wijze van bijhouden geprogrammeerde en gerealiseerde onderwijstijd*

	Geprogrammeerde onderwijstijd	Gerealiseerde onderwijstijd
Handmatig	7,4%	9,2%
Roosterprogramma	47,0%	38,5%
Excel	21,9%	21,9%
Anders	1,9%	1,5%
Combinatie methoden	21,9%	28,1%
Geen antwoord	0,0%	0,8%

* Meer antwoorden mogelijk. Percentages tellen op tot meer dan 100 procent.

Bijna de helft van de scholen houdt de geprogrammeerde onderwijstijd geautomatiseerd bij met behulp van een roosterprogramma. Een vijfde gebruikt Excel en nog een vijfde combineert methoden om de uren bij te houden. De gerealiseerde onderwijstijd wordt iets minder vaak bijgehouden met een roosterprogramma, maar vaker met gecombineerde methoden. Er zijn geen verschillen tussen de scholen naar de mate waarin ze voldoende onderwijstijd programmeren en de wijze van bijhouden. Eén van de kenmerken van scholen die voldoende onderwijstijd programmeren/realiseren is, volgens het al eerdergenoemde onderzoek van de Inspectie van het Onderwijs, dat zij dit nauwkeurig registreren. Uit dit onderzoek kunnen we dit niet concluderen. Ook zijn er geen grote verschillen naar schooltype. Bijna alle scholen hebben een aanwezigheidsadministratie voor leerlingen (94%). Er zijn geen verschillen naar de mate waarin scholen voldoende onderwijstijd inroosteren. Dit kan erop duiden dat scholen dit jaar beter zijn gaan administreren. De Inspectie concludeerde namelijk dat scholen die de aanwezigheid van leerlingen nauwkeurig registreren, vaker de onderwijstijd hebben geprogrammeerd/gerealiseerd.

2.4 Maatregelen

Bijna alle scholen hebben maatregelen genomen om voldoende onderwijstijd in te roosteren (93%, zie tabel B2.13, bijlage 2). De scholen die geen maatregelen wilden nemen, gaven aan dat ze tegen de 1040-urennorm waren en dat ze kwaliteit boven kwantiteit willen laten gaan. De scholen die wel maatregelen hebben genomen, kozen voor een diversiteit aan maatregelen. De onderstaande tabel geeft de genomen maatregelen weer en ze zijn gesorteerd op de mate waarin ze zijn genoemd. Het inkorten van de lesvrije periode bij de start en het einde van het schooljaar zijn door de meeste scholen genoemd.

Tabel 2.13 Overzicht genomen maatregelen: percentage scholen*

Maatregel	Percentage
Inkorten lesvrije periode bij het einde van het schooljaar	89,3%
Inkorten lesvrije periode bij de start van het schooljaar	83,3%
Rapportvergaderingen verminderen of verplaatsen buiten lestijden	73,0%
Planning overige vergaderingen buiten lestijden	70,2%
Afschaffen/inkorten proefwerkweken	60,7%
Extra lessen voor leerlingen	59,1%
Afschaffen/verminderen studiedagen	59,9%
Meer inzet huidige leraren	55,6%
Lesgeven tijdens proefwerkweken	44,8%
Verplichten keuzewerkijd/begeleidingsuren/huiswerklessen	43,7%
Minder verlof personeel toe staan	43,7%
Aannemen extra leraren	39,3%
Aannemen extra onderwijsondersteunend personeel	36,9%
Vermindering scholing personeel	36,5%
Meer inzet huidig onderwijsondersteunend personeel	34,5%
Lesuitval verminderen met vaste invallers	31,0%
Afschaffen/schrappen/verminderen niet-lesactiviteiten	24,2%
Andere inzet huidig onderwijsondersteunend personeel	22,6%
Vorbereidingen docenten starten in de laatste vakantieweken	18,7%
Vermindering niet-lesgebonden taken	17,1%
Afschaffen/schrappen/verminderen excursies	16,7%
Afwijking maximum lestaak docent 750 klokuren	16,3%
Verlenging lesduur	11,9%
Minder (weinig tot geen) vormende activiteiten leerlingen	9,5%
Vergroting aantal leerlingen per klas (meer onderwijstijd inplanbaar)	7,9%
Schrappen/verminderen individuele leerlingbegeleiding	4,8%
Anders	2,0%

* Meer antwoorden mogelijk. Percentages tellen op tot meer dan 100 procent.

We hebben ook gevraagd wanneer de school deze maatregelen heeft genomen, in het huidige schooljaar of een schooljaar eerder. Het valt dan vooral op dat de meeste maatregelen vooral dit schooljaar zijn ingevoerd, vorig schooljaar nog in mindere mate. De keuze voor specifiek deze maatregelen is met name vanwege de extra uren die ze opleveren en omdat ze praktisch haalbaar zijn in de school (bijlage 2, tabel B2.14).

Naast deze vraag hebben we gevraagd welke van de gekozen maatregelen de meeste onderwijstijd oplevert. Het plannen van extra lessen voor de leerlingen en het verkorten van het einde van het schooljaar leveren de meeste onderwijstijd op. Een derde veelgenoemde maatregel is het afschaffen of inkorten van proefwerkweken.

De maatregelen hebben voor driekwart van de scholen wel extra kosten met zich meegebracht. Van die scholen heeft driekwart de maatregelen (deels) uit het reguliere personeelsbudget betaald. Een derde heeft de reserves (deels) moeten gebruiken.

Tabel 2.14 Bekostiging maatregelen*

	Vmbo/ vmbo-t	Havo/ vwo	Vmbo-t/ havo/ vwo	Vmbo/ vmbo-t/ havo/vwo	Totaal
Reguliere personeelsbudget	72,7%	73,5%	83,8%	77,4%	77,1%
Materiële deel lumpsum	15,2%	8,8%	18,9%	13,1%	13,8%
Leerplusgelden	9,1%	14,7%	10,8%	11,9%	11,7%
Uit de reserves	51,5%	23,5%	35,1%	36,9%	36,7%
Uit andere middelen	6,1%	5,9%	8,1%	6,0%	6,4%

* Meer antwoorden mogelijk. Percentages tellen op tot meer dan 100 procent.

Een aantal scholen die ‘anders’ hebben aangekruist, gaf aan dat het bestuur hen voorzien had van extra middelen. Wel vormt de financiering van de uren een van de belangrijkste praktische belemmeringen. Ook geeft bijna de helft aan dat het moeilijk is om leraren te vinden (tabel 2.15)

Tabel 2.15 Praktische belemmeringen*

	Vmbo/ vmbo-t	Havo/ vwo	Vmbo-t/ havo/vwo	Vmbo/ vmbo-t/ havo/vwo	Totaal
Te weinig budget	56,5%	75,6%	63,0%	73,9%	69,0%
Geen leraren te vinden	37,0%	31,7%	45,7%	49,6%	43,7%
Te weinig lokalen	10,9%	24,4%	21,7%	19,3%	19,0%
Te weinig geschikte lokalen	4,3%	9,8%	8,7%	10,1%	8,7%
Moeilijk in te roosteren	8,7%	43,9%	26,1%	30,3%	27,8%
Anders	8,7%	7,3%	13,0%	7,6%	8,7%

* Meer antwoorden mogelijk. Percentages tellen op tot meer dan 100 procent.

Twaalf procent van de scholen heeft overlegd met de Inspectie of een bepaalde maatregel is toegestaan. Zo hebben scholen overlegd of ze rekening mochten houden met een kort schooljaar, of pauze mag meetellen als onderwijstijd, in hoeverre proefwerkweken mogen meetellen als onderwijstijd, de invulling van keuzewerktijd en hoe dat mag worden meegerekend. Meer dan de helft van de scholen (57%) geeft aan dat ze de indruk hebben dat het per Inspecteur verschilt wat wel en niet onder onderwijstijd mag worden verstaan. Heel veel scholen gaven aan dat ze die indruk hebben uit besprekingen met andere schoolleiders. Binnen een bestuur zijn soms meerdere inspecteurs actief, waardoor scholen er snel achter komen dat er verschillen zijn. Sommige directies gaven ook concrete voorbeelden: eerst mocht een proefwerkdag helemaal niet meetellen, nu wel indien er maar minstens twee lessen worden gegeven. Ook gaf iemand aan dat een Inspecteur soms zelf ‘burgerlijk ongehoorzaam’ is en niet altijd even moeilijk doet. Andere Inspecteurs zouden strenger zijn ‘Er zijn rekkelijken en preciezen’ merkte iemand op. De Inspectie zou, volgens enkele directies,

soms zelf niet weten wat wel en niet als onderwijstijd mag worden gerekend. Een aantal directies geeft overigens wel aan dat het een indruk is en ze het niet hard kunnen maken. Ook geeft een enkeling aan het uit de krant te hebben, maar het merendeel heeft deze indruk doordat ze overleg hebben gehad met collega-schoolleiders, waaruit blijkt dat een maatregel die zij niet mogen toepassen, elders wel mag worden toegepast.

Aangezien de hoogte van de urennorm een groot discussiepunt is voor scholen, hebben we aan hen gevraagd hoeveel onderwijstijd de school voldoende vindt voor de kwaliteit en hoeveel onderwijstijd de school kan bekostigen. Gemiddeld komt het aantal uur dat een school zegt te kunnen bekostigen, beduidend lager uit dan de huidige norm (zie de kolom 'gemiddeld' in tabel 2.16). Alleen bij de examenjaren ligt dat aantal dicht bij de norm. Alleen bij de examenjaren van het vmbo en het havo/vwo is meer dan de helft van degenen die deze vraag heeft ingevuld van mening dat de huidige norm te bekostigen is.

De derde (school vindt huidige norm reëel) en vierde (school vindt hogere norm reëel) kolom van tabel 2.16 geven respectievelijk aan hoeveel procent van de scholen de huidige norm reëel vindt en hoeveel scholen een hogere norm reëel vinden die boven de huidige norm ligt. Zo vindt bijna acht procent van de scholen die hier iets heeft ingevuld dat ze meer uren kunnen bekostigen dan de geldende norm voor het examenjaar van het vmbo.

Tabel 2.16 Reële norm op basis van huidige bekostiging

	Gemiddeld*	School vindt huidige norm reëel	School vindt hogere norm reëel	Scholen (N)
Onderbouw vmbo (1040)	959	1,6%	0,0%	192
Bovenbouw vmbo (1000)	932	12,6%	0,0%	190
Examenjaar vmbo (700)	693	65,1%	7,8%	192
Onderbouw havo/vwo (1040)	955	2,5%	0,0%	197
Bovenbouw havo/vwo (1000)	918	5,2%	0,5%	193
Examenjaar havo/vwo (700)	681	52,3%	5,7%	193

* De spreiding rond het gemiddelde ligt bij alle categorieën tussen de 35 en 50 uur. Dat betekent dat het iets meer dan twee derde van de scholen een aantal uren heeft ingevuld dat tussen de 35 en 50 uur boven het gemiddeld ligt of 35 tot 50 uur onder het gemiddelde.

Dezelfde vraag is nogmaals gesteld, maar nu hebben we gevraagd wat de norm zou moeten zijn op basis van kwaliteit. De gemiddelde normen komen dan hoger uit, maar over het algemeen nog steeds onder de huidige gestelde normen. Vooral voor het examenjaar van het vmbo zijn er scholen die vinden dat er meer uur nodig is (12%).

Tabel 2.17 Reële norm op basis van kwaliteit*

	Gemid- deld*	School vindt huidige norm reëel	School vindt hogere norm reëel	Scholen (N)
Onderbouw vmbo (1040)	970	3,9%	0,0%	180
Bovenbouw vmbo (1000)	944	19,9%	1,1%	176
Examenjaar vmbo (700)	701	66,3%	11,8%	178
Onderbouw havo/vwo (1040)	964	4,9%	0,0%	184
Bovenbouw havo/vwo (1000)	930	13,4%	1,1%	179
Examenjaar havo/vwo (700)	685	57,9%	6,7%	178

* De standaarddeviatie ligt bij alle categorieën tussen de 35 en 49 uur.

Uit deze antwoorden kunnen we afleiden dat – volgens de scholen – de bekostiging voor het grootste deel van de leerjaren onvoldoende is en dat de normen, ook wanneer men kijkt naar de kwaliteit, bij de meeste leerjaren te hoog liggen. De gemiddelden verschillen meestal nauwelijks tussen de onderwijstypen.

Bijna alle scholen geven daarom ook aan dat de bekostiging moet stijgen om aan de huidige normen te kunnen voldoen. Zestig procent van de scholen geeft aan dat de bekostiging met vijf tot tien procent moet stijgen.

Tabel 2.18 Percentage waarmee bekostiging moet stijgen om huidige normen te kunnen halen

	Vmbo/ vmbo-t	Havo/ vwo	Vmbo-t/ havo/ vwo	Vmbo/ vmbo-t/ havo/vwo	Totaal
Met 1 tot 5 procent	26,4%	11,4%	10,6%	11,4%	14,2%
Met 5 tot 10 procent	54,7%	61,4%	57,4%	62,6%	59,9%
Meer dan 10 procent	5,7%	20,5%	17,0%	17,9%	15,7%
Niet, de bekostiging is voldoende	1,9%	0,0%	0,0%	3,3%	1,9%
Weet niet	11,3%	6,8%	14,9%	4,9%	8,2%

2.5 Reactie en gevolgen voor het personeel

We hebben aan de scholen gevraagd of de genomen maatregelen veel weerstand oproepen bij het personeel. In de onderstaande tabel staan de maatregelen die door meer dan dertig procent van de scholen zijn toegepast. De meest genoemde maatregel, het inkorten van de lesvrije periode bij het einde van het schooljaar, heeft volgens een kwart van de directies veel weerstand opgeroepen. Maatregelen die echt veel weerstand oproepen en door meer dan een derde van de scholen zijn genoemd, waren de vermindering van de scholing van het personeel en meer inzet van huidige leraren. Volgens meer dan de helft van de scholen die deze maatregel heeft

genoemd, riep dit veel weerstand op. De meest personeelsvriendelijke maatregelen betroffen het aannemen van extra leraren en onderwijsondersteunend personeel.

Tabel 2.19 Reactie personeel op maatregel*

	Geen weerstand	Enige weerstand	Veel weerstand	% Scholen**
Inkorten lesvrije periode bij het einde van het schooljaar	18,3%	55,5%	26,1%	89,3%
Inkorten lesvrije periode de start van het schooljaar	31,2%	60,9%	7,9%	83,3%
Rapportvergaderingen verminderen of verplaatsen buiten lestijden	14,5%	50,9%	34,1%	73,0%
Planning vergaderingen buiten lestijden	19,4%	54,7%	25,9%	70,2%
Afschaffen/inkorten proefwerkweken	20,3%	48,1%	28,6%	60,7%
Afschaffen/verminderen studiedagen	19,8%	47,3%	31,3%	59,9%
Extra lessen voor leerlingen	52,2%	38,1%	9,0%	59,1%
Meer inzet huidige leraren	9,8%	38,5%	50,0%	55,6%
Lesgeven tijdens proefwerkweken	18,6%	50,0%	28,4%	44,8%
Verplichten keuzewerktijd/ begeleidingsuren/huiswerklessen	21,9%	44,8%	31,3%	43,7%
Minder verlof personeel toestaan	6,1%	56,1%	34,7%	43,7%
Aannemen extra leraren	96,5%	2,3%	0,0%	39,3%
Aannemen extra oop	81,3%	16,3%	1,3%	36,9%
Vermindering scholing personeel	4,7%	43,0%	51,2%	36,5%
Meer inzet huidig oop	38,7%	42,7%	13,3%	34,5%
Lesuitval verminderen met vaste invallers	48,4%	32,3%	14,5%	31,0%

* De maatregelen die door minder dan dertig procent van de scholen zijn toegepast, zijn weggelaten. Bovendien is de kolom 'weet niet' weggelaten, waardoor de percentages niet optellen tot 100 procent. De volledige tabel is te vinden in bijlage 2, tabel B2.15.

** Percentage scholen dat deze maatregel heeft aangekruist.

Vijftien procent van de scholen heeft overigens een maatregel willen nemen, maar niet kunnen nemen, omdat de pmr er niet mee instemde. Het ging hierbij om maatregelen zoals het starten van voorbereidingen van de docenten in de laatste vakantieweek (24%) en afwijking van de maximum lestaak (44%) en vermindering van niet-lesgebonden taken (36%).

Tabel 2.20 De mate waarin de maatregelen gevolgen hebben voor leraren*

	Niet	Enigszins	(zeer) veel
Lander aanwezig op school	10,9%	54,6%	33,7%
Meer contacturen met leerlingen	21,5%	43,0%	34,6%
Minder niet-lesgebonden taken	45,4%	32,1%	20,2%
Minder leerlingenbegeleiding	67,4%	19,1%	11,7%
Meer werkdruk	7,1%	33,6%	58,5%
Meer ziekteverzuim	39,6%	36,6%	17,2%
Minder overlegmomenten met collega's	27,3%	44,6%	26,4%
Minder ontwikkeltijd vak-/onderwijsverbetering/didactiek	25,0%	36,8%	35,1%
Minder (tijd voor) vergaderingen	18,5%	46,4%	34,3%
Meer ondersteuning door oop	43,2%	35,5%	16,3%
Meer versnippering in rooster	42,5%	30,3%	23,5%

* Alleen de scholen die maatregelen hebben genomen hebben deze vraag gekregen. Ook scholen die de vragen niet beantwoord hebben, zijn hierbuiten gelaten. De percentages tellen bovendien niet op tot 100 procent, de kolom 'weet niet' is weggelaten. Zie bijlage 2, tabel B2.16.

Het belangrijkste gevolg van de urennorm voor leraren is, volgens de directies, de gestegen werkdruk (59%). Ook langer aanwezig op school, meer contacturen met leerlingen en minder ontwikkeltijd voor onder andere lesmateriaal worden volgens veel scholen door leraren veel tot zeer veel ervaren.

Voor het onderwijsondersteunend personeel zijn er minder gevolgen volgens de directies. Zo geeft een deel aan dat er meer werkdruk is en meer contacturen met leerlingen, maar geeft respectievelijk 37 procent en 52 procent aan dat er geen gevolgen zijn voor het oop.

Tabel 2.21 De mate waarin de maatregelen gevolgen hebben voor het oop*

	Niet	Enigszins	(Zeer) veel
Lander aanwezig op school	72,8%	20,5%	5,9%
Meer contacturen met leerlingen	52,4%	31,3%	15,1%
Meer lestaken	64,9%	25,9%	7,5%
Minder leerlingenbegeleiding	89,7%	6,3%	2,2%
Meer werkdruk	37,4%	44,3%	17,0%
Meer ziekteverzuim	68,3%	17,4%	8,7%
Minder overlegmomenten met collega's	68,4%	24,4%	5,3%
Minder ontwikkeltijd vak-/lesmateriaal/ onderwijsverbetering	81,0%	12,7%	2,3%
Minder (tijd voor) vergaderingen	74,6%	19,2%	3,6%
Meer versnippering in rooster	82,4%	11,6%	3,7%

* Alleen de scholen die maatregelen hebben genomen, hebben deze vraag gekregen. Ook scholen die de vragen niet hebben beantwoord, zijn hierbuiten gelaten. De percentages tellen bovendien niet op tot 100 procent, de kolom 'weet niet' is weggelaten. Zie bijlage 2, tabel B2.17.

Volgens directies hebben de maatregelen nog de minste gevolgen voor leerlingen. Het belangrijkste gevolg voor leerlingen zijn de langere lesdagen en meer werkdruk (tabel 2.22).

Tabel 2.22 De mate waarin de maatregelen gevolgen hebben voor de leerlingen*

	Niet	Enigszins	(Zeer) veel
Langere lesdagen	15,2%	39,5%	44,9%
Meer werkdruk	26,1%	46,2%	27,0%
Lesroosters met gaten	41,4%	31,4%	26,4%
Leerlingen krijgen minder individuele aandacht/begeleiding	55,7%	29,6%	12,6%
Leerlingen spijbelen vaker	67,2%	18,3%	6,5%
(Meer) uren met een kwalitatief onvolwaardige invulling	37,2%	43,6%	18,8%

* Alleen de scholen die maatregelen hebben genomen, hebben deze vraag gekregen. Ook scholen die de vragen niet hebben beantwoord, zijn hierbuiten gelaten. De percentages tellen bovendien niet op tot 100 procent, de kolom 'weet niet' is weggelaten. Zie bijlage 2, tabel B2.18.

De scholen hadden de mogelijkheid om nog een ander gevolg te noemen van de maatregelen. Enkele scholen noemden verminderde mogelijkheid tot scholing als een negatief gevolg en overwerk, zwaardere belasting van leraren en overuren als gevolg. Bij de leerlingen werd nog een positief gevolg genoemd: leerlingen hebben nu meer de mogelijkheid om lessen in te halen, maar de overige opmerkingen waren negatief, zoals een weinig zinnige invulling van het einde van het schooljaar en dat de leerlingen eronder te lijden hebben dat leraren minder scholing krijgen. Bij de gevolgen voor onderwijsondersteunend personeel werden er geen duidelijke andere gevolgen genoemd.

2.6 Kwaliteitsagenda en opmerkingen over de urennorm

In de kwaliteitsagenda is afgesproken dat veertig uur van de 1040 niet meer verplicht hoeft te worden aangeboden aan alle leerlingen en dat er rekening wordt gehouden met de vakantiespreiding en dat de maatschappelijke stage meetelt. We hebben de scholen gevraagd wat hun mening was over de maatregelen. Meer dan tachtig procent vindt de aanpassingen onvoldoende. Tien procent vindt de aanpassingen wel voldoende. De scholen die 'anders' aangegeven hebben, geven in feite allemaal aan dat de aanpassingen onvoldoende zijn. Het betreffen voornamelijk toelichtingen, zoals dat scholen meer bekostiging willen en dat het een 'sigaar uit eigen doos is'.

Tabel 2.23 Oordeel over de afspraken in de kwaliteitsagenda

	Percentage
Er waren geen aanpassingen nodig geweest	1,5%
De aanpassingen zijn onvoldoende	82,4%
De aanpassingen zijn voldoende	10,5%
Anders	4,5%
Geen antwoord	1,1%
Totaal	100,0%

Een kwart van de scholen geeft aan de onderwijstijd nu wel te halen. Het grootste deel van deze scholen zijn scholen die toch al voldoende programmeerden of maar iets te weinig (bijlage 2, tabel B2.19).

De afspraken hebben weinig gevolgen gehad. Vrijwel geen enkele school heeft naar aanleiding van de afspraken in de kwaliteitsagenda aanpassingen gedaan (bijlage 2, tabel B2.20).

Ter afsluiting hadden de respondenten de mogelijkheid om nog een toelichting op hun antwoorden te geven. Vijftig directieleden hebben hiervan gebruik gemaakt. Veel van hen grepen dit aan om te benadrukken dat de bekostiging niet in overeenstemming is met de norm en dat kwantiteit niet boven kwaliteit dient te gaan. Ook brengen twee directieleden het lerarentekort als probleem-punt onder de aandacht. Een stuk of vijf directieleden hebben aandacht geschonken aan het verschil tussen de geprogrammeerde onderwijstijd en de gerealiseerde onderwijstijd. Programmeren is nog wel te doen, realiseren niet. Vooral omdat er te veel onvoorziene zaken plaatsvinden, zoals langdurige ziekte van een docent.

3 MEDEZEGGENSCHAPSRAAD

Korte samenvatting

De personeelsgeleding van de medezeggenschapsraad (pmr) is niet op alle scholen volledig betrokken bij de besluitvorming. Bij tien procent is er zelfs niet overlegd met de pmr. De maatregelen hebben vooral gevolgen voor de werkdruk, twee derde van de personeelsgeledingen geeft aan dat de werkdruk veel tot zeer veel is gestegen. Personeelsgeledingen zien minder gevolgen voor het ondersteunend personeel, maar als er gevolgen zijn dan gaat het ook hier, zij het in mindere mate, om meer werkdruk. Het belangrijkste gevolg voor leerlingen is de langere lesdagen en vaker dan directies ziet het personeel meer uren met een kwalitatief onwaardige invulling als gevolg.

Oudergeledingen zijn niet of nauwelijks op de hoogte van het onderwijs-tijdbeleid op de school. Slechts een kwart heeft gerespondeerd en ze zijn in dat geval met name op de hoogte of de school de onderwijstijd enigszins zal realiseren, of de school beleid heeft ontwikkeld en of de school maatregelen heeft genomen. Met het exacte pakket van maatregelen zijn ze minder bekend en oudergeledingen hebben geen zicht op de gevolgen voor het personeel. De gevolgen voor de leerlingen die oudergeledingen zien, zijn vooral de langere lesdagen voor leerlingen en lesroosters met gaten.

3.1 Inleiding

Naast de enquête die naar de directies is verzonden, is er een tweede en derde vragenlijst verzonden naar alle scholen. Deze zijn respectievelijk naar de personeelsgeleding en de oudergeleding van de medezeggenschapsraad gestuurd. Deze vragenlijsten zijn in tegenstelling tot die voor de directies schriftelijk uitgezet, waarbij de deelnemers de optie kregen om de vragenlijst via internet in te vullen. Medezeggenschapsraden reageren over het algemeen later dan directies op een vragenlijst. Veelal bereikt de vragenlijst de medezeggenschapsraden wat later en willen ze er eerst over vergaderen. We hebben ze daarom ruim de tijd gegeven om te reageren en ook pas later een herinneringsbrief gestuurd. De vragenlijsten zijn daarom zeer verspreid teruggekomen. Van de personeelsgeleding is 42 procent teruggekomen, van de oudergeleding is 23 procent retour. De respons van de personeelsgeleding is representatief, maar die van de oudergeleding is dat niet. De oudergeledingen van scholen met veel allochtone leerlingen en van scholen uit de vier grote steden hebben beduidend minder vaak de vragenlijst ingevuld. Aangezien het om een relatief kleine respons gaat, hebben we besloten hier geen correctie toe te passen.

In dit hoofdstuk komt allereerst de personeelsgeleding aan bod, vervolgens bespreken we de resultaten van de oudergeleding.

3.2 Personeelsgeleding

De vragenlijsten voor het personeel zijn naar de personeelsgeleding van de medezeggenschapsraad gestuurd. Net zoals bij de vragenlijsten voor directieleden hebben we de respondenten gevraagd of ze de vragenlijst invullen voor de gehele school (brin), hun eigen vestiging of meerdere scholen. Bijna tachtig procent heeft de vragenlijst ingevuld voor de gehele school. De vragenlijsten zijn bijna altijd door een docent ingevuld (87%). Degenen die een andere functie hebben opgegeven, gaven hun functie aan binnen de mr, zoals voorzitter van de mr. Er zijn dus bijna geen vragenlijsten ingevuld door ondersteunend personeel.

Driekwart van de respondenten geeft aan minimaal een keer per jaar op de hoogte te worden gehouden van de onderwijstijd. Een kwart van de respondenten zegt nooit op de hoogte te worden gehouden. Tussen de onderwijstypen zijn er geen verschillen.

Tabel 3.1 Wordt de pmr op de hoogte gehouden van de geprogrammeerde en gerealiseerde onderwijstijd?

	Percentage
Ja, meermaals per jaar	35,9%
Ja, aan het begin en het einde van het schooljaar	19,9%
Ja, alleen aan het begin van het schooljaar	17,3%
Nee	26,0%
Geen antwoord	0,9%
Totaal	100%

Een derde van de respondenten geeft aan dat de onderwijstijd op hun school zal worden gerealiseerd. Ze zijn daarbij iets positiever dan de directies. Tussen de onderwijstypen zien we geen verschillen, terwijl die er bij de directies wel waren.

Tabel 3.2 Verwacht u dat de school dit schooljaar de onderwijstijd voor alle leerjaren en onderwijstypen zal realiseren?

	Percentage
Ja, voor alle leerjaren en onderwijstypen	32,9%
Nee, slechts voor een deel van de leerjaren en onderwijstype	54,5%
Nee, voor geen van de leerjaren	11,3%
Geen antwoord	1,3%
Totaal	100%

Vervolgens hebben we de pmr gevraagd naar de eventueel genomen maatregelen. De pmr-leden van vrijwel alle scholen (97%) geven aan dat de school maatregelen heeft genomen om de onderwijstijd te verhogen. Dit

percentage komt vrijwel overeen met wat de directie in de enquête heeft ingevuld. Op de vragen die hierna volgen, had lang niet iedereen een antwoord. De percentages hebben betrekking op alle personeelsgeledingen die aangegeven hebben maatregelen te hebben genomen, dus inclusief degenen die niet weten welke maatregelen zijn genomen of niet alle maatregelen kennen. De onderstaande percentages liggen daarom ook lager dan die van de directies.

Tabel 3.3 Welke maatregelen heeft de school genomen?

	Percentage
Inkorten lesvrije periode bij het einde van het schooljaar	78,5%
Inkorten lesvrije periode bij de start van het schooljaar	72,2%
Rapportvergaderingen verminderen of verplaatsen buiten lestijden	69,5%
Meer inzet huidige leraren	66,4%
Afschaffen/inkorten proefwerkweken	52,9%
Planning overige vergaderingen buiten lestijden	52,5%
Lesgeven tijdens proefwerkweken	45,7%
Afschaffen/verminderen studiedagen	46,6%
Verplichten keuzewerktijd/begeleidingsuren/huiswerklessen	44,8%
Extra lessen voor leerlingen	44,4%
Meer inzet huidig onderwijsondersteunend personeel	40,4%
Vermindering scholing personeel	38,6%
Minder verlof personeel toe staan	35,0%
Lesuitval verminderen met vaste invallers	27,8%
Afschaffen/schrappen/verminderen niet-lesactiviteiten zoals sinterklaasviering en activiteitenweken	25,1%
Aannemen extra onderwijsondersteunend personeel	22,4%
Andere inzet huidig onderwijsondersteunend personeel	21,5%
Afschaffen/schrappen/verminderen excursies	18,8%
Afwijking maximum lestuur docent 750 klokuren	17,0%
Vermindering niet-lesgebonden taken	16,1%
Vorbereidingen docenten starten in de laatste vakantieweek	15,7%
Verlenging lesduur	15,2%
Aannemen extra leraren	14,3%
Vergroting aantal leerlingen per klas (meer uur onderwijstijd inplanbaar)	13,0%
Minder (weinig tot geen) vormende activiteiten leerlingen (cultuur, sport)	10,8%
Schrappen/verminderen individuele leerlingbegeleiding	7,2%
Anders	7,2%

De meest genoemde maatregelen komen in grote lijnen overeen met de meest genoemde door de directies. Wel valt op dat meer personeelsgeledingen 'meer inzet van huidig personeel' noemen (66% versus 56%). Ook zijn er meer personeelsgeledingen dan directies die 'meer inzet huidig ondersteunend personeel' noemen. Dit zou erop kunnen duiden dat de respons van personeelsgeledingen selectiever is: vooral personeelsgeledingen die negatieve ervaringen hebben met de urennorm, hebben de vragenlijst wellicht ingevuld. Bovendien kan het zijn dat het personeel bepaalde maatregelen als belastend ziet en daardoor meer inzet heeft aangekruist. Meer inzet van het

personeel kan in dat geval een gevolg zijn van een andere maatregel. Indien een pmr een andere maatregel had aangekruist, dan ging het veelal om een toelichting van een van de eerdere maatregelen of een expliciet vermeld gevolg, zoals toelichten dat er meer werkdruk is.

De personeelsgeledingen waar de school maatregelen heeft genomen hebben, hebben we gevraagd om de gevolgen van de genomen maatregelen te beoordelen op een schaal van een (heel negatief) tot vijf (heel positief). Ze beoordelen de meeste maatregelen vrij negatief. Alleen het aannemen van extra personeel wordt, zoals verwacht, positief gewaardeerd. De onderstaande tabel is geordend op basis van het oordeel over de gevolgen voor het onderwijzend personeel (van negatief tot positief).

Tabel 3.4 Wat is het oordeel over het gevolg van de genomen maatregelen voor het onderwijzend personeel en het ondersteunend personeel?

Oordeel op een schaal van 1 tot 5 (1 heel negatief, 2 enigszins negatief, 3 neutraal, 4 enigszins positief, 5 heel positief)	op	oop
Minder (weinig tot geen) vormende activiteiten leerlingen	1,4	2,0*
Vergroting aantal leerlingen per klas	1,4	2,5*
Vermindering niet-lesgebonden taken	1,5	2,7*
Vermindering scholing personeel	1,5	2,1
Schrappen/verminderen individuele leerlingbegeleiding	1,6*	2,3*
Afschaffen/schrappen/verminderen excursies	1,7	2,7
Meer inzet huidige leraren	1,7	2,7
Minder verlof personeel toestaan	1,7	1,9
Afwijking maximum lestiik docent 750 klokuren	1,7	2,7*
Afschaffen/schrappen/verminderen niet-lesactiviteiten	1,8	2,3
Lesgeven tijdens proefwerkweken	1,8	2,8
Vorbereidingen docenten starten in de laatste vakantieweek	1,8	2,5
Inkorten lesvrije periode bij het einde van het schooljaar	1,9	2,3
Rapportvergaderingen verminderen of verplaatsen buiten lestijden	1,9	2,7
Planning overige vergaderingen buiten lestijden	2,0	2,7
Afschaffen/inkorten proefwerkweken	2,0	2,8
Afschaffen/verminderen studiedagen	2,1	2,6
Verplichten keuzewerktijd/begeleidingsuren/huiswerklessen	2,1	2,5
Lesuitval verminderen met vaste invallers	2,2	3,0
Inkorten lesvrije periode bij de start van het schooljaar	2,3	2,6
Verlenging lesduur	2,4	2,8
Meer inzet huidig onderwijsondersteunend personeel	2,5	1,9
Andere inzet huidig onderwijsondersteunend personeel	2,6	2,3
Extra lessen voor leerlingen	2,7	2,7
Aannemen extra leraren	3,5	3,1*
Aannemen extra onderwijsondersteunend personeel	3,6	3,5

* Door minder dan twintig respondenten ingevuld.

Ruim de helft van de pmr-leden van scholen waar maatregelen zijn genomen, geeft aan dat er van tevoren is overlegd over de maatregelen. Bij nog twintig procent is er wel overleg, maar was er geen ruimte voor inspraak. We hebben deze vraag nogmaals gesteld, maar nu met de vraag of er met het gehele personeel is overlegd. De percentages vallen nu lager uit. Volgens een kwart is er met het gehele personeel overlegd en bij nog eens 22 procent is er wel overlegd, maar was er geen ruimte voor inspraak.

Tabel 3.5 Heeft de directie vooraf overlegd met de pmr en/of het gehele personeel over de maatregelen?

	Overleg met pmr	Overleg gehele personeel
Ja, (ruim) van tevoren	54,7%	26,0%
Ja, maar er was geen ruimte voor inspraak	21,1%	22,9%
Nee, pas nadat ze zijn ingevoerd	14,3%	22,0%
Nee, helemaal niet	9,4%	28,7%
Geen antwoord	0,4%	0,4%
Totaal	100%	100%

Bij achttien procent van de scholen heeft de pmr een of meerdere voorstellen gedaan. Bij de overige scholen heeft de pmr een minder proactieve rol gespeeld of helemaal geen rol.

Tabel 3.6 Heeft de pmr nog inspraak gehad op de genomen maatregelen?

	Percentage
Ja, de meeste voorstellen kwamen van de pmr	0,4%
Ja, een deel van de voorstellen kwam van de pmr	17,5%
Ja, de pmr heeft bepaalde maatregelen afgewezen	23,3%
Ja, de pmr heeft bepaalde maatregelen gewijzigd	36,8%
Nee, de pmr was het met de maatregelen eens	20,6%
Nee, helemaal niet	20,2%

* Meerdere antwoorden mogelijk. Percentages tellen op tot meer dan 100 procent.

We hebben aan de pmr gevraagd of de kwaliteitsagenda, waar onder andere afspraken zijn gemaakt over een lichte versoepeling van de urennorm, aan de orde is gekomen in de medezeggenschapsraad. De kwaliteitsagenda blijkt nog niet bij alle scholen te zijn besproken (bijlage 3, tabel B3.4). Bij iets meer dan de helft inmiddels wel. Bijna de helft van de personeelsgeledingen vindt dat de afgesproken aanpassingen in de kwaliteitsagenda onvoldoende zijn en dertig procent is van mening dat de aanpassingen voldoende zijn of dat er geen aanpassingen nodig zijn geweest (bijlage 3, tabel B3.5). Enkele personeelsgeledingen die anders hebben aangekruist, geven aan dat ze er nog geen mening over kunnen vormen. Andere personeelsgeledingen geven vooral een toelichting. Zoals dat ze een bandbreedte wensen of dat kwaliteit voor kwantiteit moet gaan. Ook zeggen sommige pmr-leden dat ze terugwillen naar

de 'oude' situatie. Een personeelsgeleding zegt dat er minder aanpassingen nodig zijn.

In het vervolg van de vragenlijst ging het over de gevolgen voor het onderwijzend personeel, het ondersteunend personeel en de leerlingen. Werkdruk is, net zoals bij de directies, het meest genoemde gevolg voor onderwijzend personeel. Meer dan twee derde van de personeelsgeledingen van scholen waar maatregelen genomen zijn, geeft aan dat daar veel of zeer veel gevolgen voor het onderwijzend personeel zijn op het gebied van werkdruk.

In de open antwoorden geven personeelsgeledingen aan dat ze veel meer surveillancewerk moeten doen. Ook wordt er aangegeven dat het onderwijzend personeel ontevredener is en minder gemotiveerd.

Tabel 3.7 Gevolgen voor het onderwijzend personeel*

	Niet	Enigszins	(Zeer) veel	Weet niet
Lander aanwezig op school	9,0%	45,7%	43,8%	1,4%
Meer contacturen met leerlingen	15,0%	49,0%	35,0%	1,0%
Minder niet-lesgebonden taken	58,0%	21,3%	17,0%	3,7%
Minder leerlingenbegeleiding	67,6%	15,7%	13,5%	3,2%
Meer werkdruk	3,3%	27,0%	69,3%	0,5%
Meer ziekteverzuim	16,7%	32,5%	23,2%	27,6%
Minder overlegmomenten met collega's	28,4%	30,3%	38,5%	2,9%
Minder ontwikkeltijd vak- /lesmateriaal/ onderwijsverbetering/didactiek	17,9%	33,8%	43,8%	4,5%
Minder (tijd voor) vergaderingen	24,6%	35,3%	39,6%	0,5%
Meer ondersteuning door oop	47,2%	33,5%	11,2%	8,1%
Meer versnippering in rooster	35,3%	28,9%	28,3%	7,5%

* In totaal zijn er 231 personeelsgeledingen waar de school maatregelen heeft genomen. De categorie 'veel' en 'zeer veel' zijn samengenomen. In bijlage 3, tabel B3.6 staat de volledige tabel.

De personeelsgeledingen hebben minder vaak ingevuld of er gevolgen zijn voor het onderwijsondersteunend personeel, maar ook nu is meer werkdruk het meest genoemde gevolg. Het wordt wel vaker door de pmr als een gevolg genoemd dan door de directies. Bij de pmr geeft bijna dertig procent aan dat er veel tot zeer veel gevolgen zijn, terwijl maar zeventien procent van de directies dit aangeeft.

Tabel 3.8 Gevolgen voor het onderwijsondersteunend personeel*

	Niet	Enigszins	(Zeer) veel	Weet niet
Langere aanwezig op school	54,0%	24,8%	12,4%	8,9%
Meer contacturen met leerlingen	42,2%	32,2%	16,1%	9,5%
Meer lasten	59,2%	21,9%	7,1%	11,7%
Minder leerlingenbegeleiding	72,0%	10,6%	3,7%	13,8%
Meer werkdruk	20,7%	38,4%	29,6%	11,3%
Meer ziekteverzuim	35,9%	20,0%	10,3%	33,8%
Minder overlegmomenten met collega's	43,2%	25,0%	10,4%	21,4%
Minder ontwikkeltijd vak/lesmateriaal/ onderwijsverbetering	52,2%	16,7%	6,5%	24,7%
Minder (tijd voor) vergaderingen	46,6%	21,7%	8,5%	23,3%
Meer versnippering in rooster	54,3%	14,9%	7,5%	23,4%

* In totaal zijn er 231 personeelsgeledingen waar de school maatregelen heeft genomen. De categorie 'veel' en 'zeer veel' zijn samengenomen. In bijlage 3, tabel B3.7 staat de volledige tabel.

Volgens de personeelsgeledingen zijn er voor de leerlingen vooral gevolgen doordat er langere lesdagen zijn. Dit komt overeen met de mening van de directies. In de open antwoorden geven de personeelsgeledingen aan dat er bovendien vooral meer lesdagen zijn gekomen. Ook de categorie (meer) uren met een kwalitatief onwaardige invulling wordt door veel personeelsgeledingen gezien als een duidelijk gevolg. Bijna veertig procent ziet veel tot zeer veel gevolgen.

Tabel 3.9 Gevolgen voor leerlingen*

	Niet	Enigszins	(Zeer) veel	Weet niet
Langere lesdagen	14,3%	41,9%	43,8%	0,0%
Meer werkdruk	27,8%	40,2%	29,7%	2,4%
Lesroosters met gaten	35,9%	28,2%	32,5%	3,3%
Bepaalde leerlingen krijgen minder individuele aandacht en begeleiding	48,1%	30,1%	17,5%	4,4%
Ze spijbelen vaker	43,2%	22,3%	11,2%	23,3%
(Meer) uren met een kwalitatief onvolwaardige invulling	19,3%	40,1%	39,1%	1,4%

* In totaal zijn er 231 personeelsgeledingen waar de school maatregelen heeft genomen. De categorie 'veel' en 'zeer veel' zijn samengenomen. In bijlage 3, tabel B3.8 staat de volledige tabel.

Een kwart van de personeelsgeledingen heeft gebruikgemaakt van de mogelijkheden om de antwoorden toe te lichten. Het merendeel van de opmerkingen betreft kritiek op de norm. De al vaak aangehaalde uitspraak dat kwaliteit boven kwantiteit dient te gaan, is een veelgenoemd antwoord. Veel

personeelsgeledingen gaven aan dat juist zij de dupe zijn geworden van de 1040-norm. De werkdruk wordt daarom door enkelen nog expliciet genoemd. Eén pmr-lid heeft kritiek op de directie. Ze hebben jarenlang het geld niet besteed aan het hetgeen waar het voor bedoeld is, het lesgeven.

3.3 Oudergeleding

Oudergeledingen hebben bij lange na niet allemaal zicht op de gevolgen van de 1040-urennorm. Enkele oudergeledingen namen daarom contact op om aan te geven dat ze moeite hadden de vragenlijst in te vullen. We hebben vervolgens aangegeven dat ook dat zinnige informatie is. In de rappelbrief hebben we daar extra aandacht aan gegeven. Dat oudergeledingen niet overal van op de hoogte zijn, zal ook blijken uit de onderstaande tabellen. We maken, mede omdat de respons niet representatief is, geen uitsplitsingen naar schooltype. Een andere opmerking die van belang is, is dat de onderstaande tabellen de visie van de *oudergeledingen* laten zien en niet zozeer de visie van de *ouders*. Ouders in oudergeledingen zijn op een andere manier bij de school betrokken dan de andere ouders, waardoor dit de resultaten beïnvloedt.

Allereerst hebben we de oudergeledingen gevraagd of zij op de hoogte worden gehouden van de geprogrammeerde en gerealiseerde onderwijstijd. Bijna twee derde van de oudergeledingen geeft aan minimaal één keer per jaar op de hoogte te worden gebracht.

Tabel 3.10 Wordt de oudergeleding op de hoogte gehouden van de geprogrammeerde en gerealiseerde onderwijstijd

	Percentage
Ja, meermaals per jaar	43,8%
Ja, aan het begin en het einde van het schooljaar	10,9%
Ja, alleen aan het begin van het schooljaar	14,1%
Nee	29,7%
Geen antwoord	1,6%
Totaal	100,0%

Veertig procent van de oudergeledingen denkt dat de school de onderwijstijd dit schooljaar zal realiseren. Ze zijn daarin beduidend positiever dan de directies en de personeelsgeleding. Dit kan erop duiden dat de respons niet helemaal representatief is en dat vooral oudergeledingen die op de hoogte zijn de vragenlijst hebben teruggestuurd.

Tabel 3.11 Verwacht de school de onderwijstijd te realiseren?

	Percentage
Ja, voor alle leerjaren en onderwijstypen	39,1%
Nee, slechts voor een deel van de leerjaren en onderwijstype	51,6%
Nee voor geen van de leerjaren	6,3%
Geen antwoord	3,1%
Totaal	100,0%

Het overgrote deel van de oudergeledingen geeft aan dat de school maatregelen heeft genomen om de onderwijstijd te vergroten (bijlage 3, tabel B3.10). Dit komt vrijwel overeen met de directies en de pmr. Van de exacte maatregelen waren de oudergeledingen veel minder op de hoogte. Er zijn door veel minder ouders maatregelen ingevuld, waardoor het percentage oudergeledingen dat aangeeft dat een bepaalde maatregel is ingevoerd, een stuk lager is (zie bijlage 3, tabel B3.11). De meest genomen maatregelen zijn volgens de oudergeleding het inkorten van de lesvrije periode bij de start en het einde van het schooljaar.

Ook het geven van een oordeel over de gevolgen was moeilijk voor de oudergeledingen. Maar weinig oudergeledingen hebben de vragen beantwoord. Veel beoordelingen zijn gebaseerd op minder dan twintig oudergeledingen (zie tabel B3.15, bijlage 3). Over het algemeen zien oudergeledingen – als ze er zicht op hebben – iets meer gevolgen voor leraren dan voor het ondersteunend personeel.

De helft van de oudergeledingen geeft aan dat er wel van tevoren is overlegd over de maatregelen (tabel 3.12). Ook was ongeveer de helft van de oudergeledingen het eens met de maatregelen (bijlage 3, tabel 3.12).

Tabel 3.12 Heeft de directie van tevoren overlegd over de maatregelen?

	Percentage
Ja, (ruim) van tevoren	52,5%
Ja, maar er was geen ruimte voor inspraak	13,6%
Nee, pas nadat ze zijn ingevoerd	16,9%
Nee, helemaal niet	16,1%
Geen antwoord	0,8%
Totaal	100,0%

Ook de oudergeledingen hebben we gevraagd of de kwaliteitsagenda aan de orde is gekomen en wat hun mening over de aanpassingen was. De helft van de oudergeledingen geeft aan dat de directie de kwaliteitsagenda heeft aangekaart in de medezeggenschapsraad. Ze zijn positiever over de aanpassingen die voorgesteld zijn in de kwaliteitsagenda dan directies en personeelsgeledingen. Achtendertig procent geeft aan dat de aanpassingen voldoende zijn. Wel geeft een deel aan er (nog) geen mening over te hebben, omdat het

nog niet aan de orde is gekomen in de medezeggenschapsraad. Ook geven enkele oudergeledingen aan dat kwaliteit boven kwantiteit dient te gaan.

Veel oudergeledingen gaven aan geen zicht te hebben op de gevolgen van de maatregelen. De tabellen over de gevolgen voor leraren en ondersteunend personeel staan daarom in bijlage 3 (tabel B3.15 en B3.16). Ze hebben alleen wel allemaal zicht op de gevolgen voor leerlingen. Langere lesdagen voor leerlingen en lesroosters met gaten zijn volgens de oudergeledingen de belangrijkste gevolgen van de maatregelen. Bij beide maatregelen geeft ongeveer veertig procent aan dat leerlingen daar veel tot zeer veel gevolgen van ondervinden.

Tabel 3.13 Gevolgen voor leerlingen*

	Niet	Enigszins	(Zeer) veel	Weet niet
Langere lesdagen	15,5%	40,2%	43,3%	1,0%
Meer werkdruk	31,3%	42,7%	26,1%	0,0%
Lesroosters met gaten	27,3%	31,3%	39,4%	2,0%
Bepaalde leerlingen krijgen minder individuele aandacht en begeleiding	33,7%	27,6%	23,5%	15,3%
Ze spijbelen vaker	36,8%	23,2%	5,3%	34,7%
(Meer) uren met een kwalitatief onvolwaardige invulling	18%	40%	35%	7,0%

* De categorie 'veel' en 'zeer veel' zijn samengenomen. In bijlage 3, tabel B3.18 staat de volledige tabel.

Bij de open antwoorden werd door één oudergeleding ingevuld dat ook leerlingen minder gemotiveerd zouden zijn door de maatregelen. Ook anderen doelden in hun antwoorden op de 'ophokuren'. Ook gaven oudergeledingen aan dat niet alleen de lesdagen langer worden, maar dat leerlingen ook meer dagen naar school moeten.

Aan het einde van de vragenlijst hadden ook oudergeledingen de mogelijkheid om hun antwoorden toe te lichten. Ongeveer veertig procent van de oudergeledingen heeft iets ingevuld. De meest gemaakte opmerking is dat de oudergeledingen niet overal zicht op hebben. Zeker de gevolgen voor het personeel en de precieze maatregelen die genomen zijn, zijn voor de oudergeledingen onbekend. Ze vonden de vragenlijst daarom moeilijk in te vullen. Vaak gaven ze aan dat we de vragen aan het personeel en de directie moeten stellen. Niet alle oudergeledingen wisten dat ook deze groepen een vragenlijst hebben gekregen. Een andere veelgemaakte opmerking was dat kwaliteit voor kwantiteit dient te gaan en dat scholen meer financiering moeten krijgen. Sommige oudergeledingen maakten zich daarom ook zorgen over de kwaliteit van sommige lessen. Eén respondent was positief over de norm: In de zogenoemde ophokuren doen leerlingen hun huiswerk.

4 CASESTUDIES 'SCHOLEN MET RELATIEF VEEL UREN'

Korte samenvatting

In de maanden april en mei van 2008 hebben we tien scholen bezocht die dit schooljaar allemaal relatief veel uren hebben ingeroosterd en waar de maatregelen niet al te veel gevolgen hebben. Een aantal factoren bepaalt in hoeverre het personeel gevolgen ondervindt. Scholen die ruimer worden bekostigd (veel vmbo-leerlingen en/of leerplusleerlingen) of scholen met een niet-traditionele onderwijsvorm hebben meer mogelijkheden om maatregelen te nemen met relatief weinig gevolgen en deze scholen planden sowieso al meer onderwijstijd in. Wel beperkt de handhaving van de norm nieuwe initiatieven voor onderwijsvernieuwing bij de meer traditionele scholen. Daarnaast maakt het uit in hoeverre een school aan de norm wil voldoen. Hoe meer de precieze naleving van de normen een rol speelt, hoe negatiever het personeel tegen de maatregelen aankijkt. Daarnaast is het arbeidsklimaat en het type personeel van belang. Scholen met een goed contact tussen directie en personeel ondervinden minder weerstand. Ook scholen met jongere leraren en leraren met een kortere onderwijscarrière ondervinden minder weerstand van hun personeel. Oudere docenten zijn meer gericht op het behouden van verworven rechten.

4.1 Inleiding

Eén van de doelen van het onderzoek was om, naast het in kaart brengen van de personele gevolgen van de handhaving van de urennorm, inzicht te krijgen in de 'goede voorbeelden'. Hoe kunnen scholen voldoende onderwijstijd plannen en realiseren zonder negatieve personele gevolgen? We willen daarmee andere scholen kunnen voorzien van een aantal mogelijk te nemen maatregelen die scholen relatief probleemloos kunnen invoeren. De vragenlijsten die hiervoor naar alle scholen zijn gestuurd, bieden hiervoor niet voldoende informatie. Het ging daarbij vooral om de gevolgen en nu willen we meer weten over scholen waarbij de maatregelen niet heel negatief hebben uitgewerkt. Met behulp van casestudies is het mogelijk om dieper in te gaan op de maatregelen en hoe deze doorwerken op een school. Voor dit deel van het onderzoek hebben we tien scholen geselecteerd op basis van de volgende factoren:

- Ten minste 1040 uur ingeroosterd in de onderbouw in het schooljaar 2007-2008.
- Een relatief personeelsvriendelijke invulling volgens de directie (personeel tevreden, goede werkomstandigheden).
- Spreiding over de verschillende schooltypen.
- Regionale spreiding.
- Toezegging deelname directie én pmr.

De casestudies zijn dus indicatief voor een bepaald type scholen en niet representatief voor *alle* scholen.

Het aantal scholen dat voldoende onderwijstijd inroostert, personeelsvriendelijke maatregelen heeft genomen en waarvan de directie én de PMR deelname hebben toegezegd, is beperkt. Zeker omdat het aantal scholen dat personeelsvriendelijke maatregelen heeft genomen, beperkt is (zie hoofdstuk 2 en 3). We hebben daarom gezocht naar scholen die relatief veel onderwijstijd inroosterden en waar er niet al te veel negatieve gevolgen werden ervaren.

In de onderstaande tabel omschrijven we de geselecteerde cases:

Tabel 4.1 Geselecteerde cases

	Regio	Onderwijstypen
School 1	Oost	Vmbo-t/havo/vwo
School 2	West	Brede sgm
School 3	Zuid	Vmbo
School 4	West	Vmbo
School 5	West	Havo/vwo
School 6	Zuid	Havo/vwo
School 7	West	Vmbo-t/havo/vwo
School 8	West	Brede sgm
School 9	Oost	Vwo
School 10	West	Havo/vwo

Per school hebben we een casestudie uitgevoerd. Ze zijn schoolspecifiek uitgevoerd. We hebben in ieder geval met de directeur van de school en één of meerdere personeelsleden gesproken. In een enkel geval hebben we aanvullend telefonisch nog met docenten gesproken of met iemand van de oudergeleding. Bovendien hebben we vooraf zo veel mogelijk documentatie opgevraagd bij de school, zoals bijvoorbeeld het schoolplan, of andere documentatie gerelateerd aan het schoolbeleid, het taakbeleid en het onderwijstijdbeleid.

Ter voorbereiding op de casestudies hebben we een uitgebreide itemlijst gemaakt die voor alle scholen bruikbaar was, maar per school, afhankelijk van het type school en de gekozen maatregelen, verschillend gebruikt is. De volgende thema's zijn aan bod gekomen:

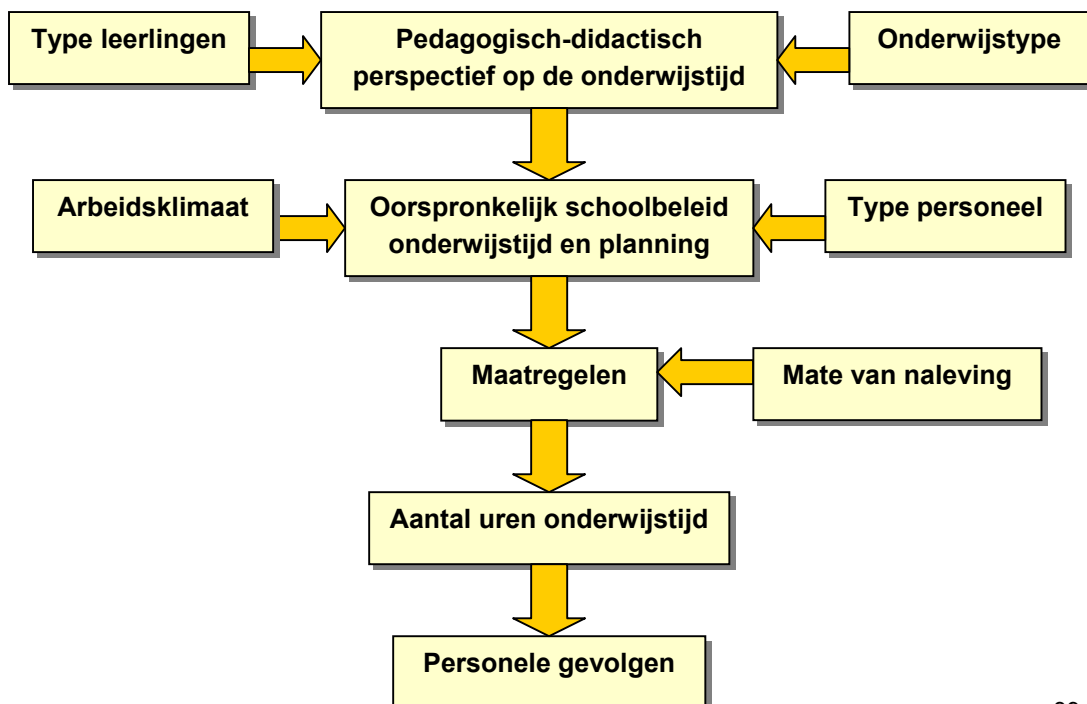
- *Achtergrond van de school*: schooltype, wijze van lesgeven, ontwikkelingen leerlingenaantal en personeel, gemiddelde lestaak per fte, ziekteverzuim).
- *Onderwijstijd*: registratie onderwijstijd en lesuitval, gerealiseerde onderwijstijd, schoolbeleid, behalen onderwijstijd (verschil leerjaren, niveau), discussie over onderwijstijd op uw school, mening over huidige normen, wie zou onderwijstijd moeten bepalen en hoe moet die worden bepaald?
- *Inspectie*: controle onderwijstijd (verleden en sinds de huidige regels), oordeel inspectie, gevolgen.

- *Maatregelen*: toelichting ingevoerde maatregelen, effectiviteit maatregelen, positieve en negatieve effecten voor personeel (onderscheid tussen leraren en ondersteunend personeel), toename formatie, effect op leerlingen, randvoorwaarden voor succesvolle invoering.
- *Financiering*: toereikendheid budget, voor welke maatregelen extra kosten gemaakt, personeelsdeel lumpsum.
- *Besluitvorming*: hoe verlopen en wie betrokken (bestuur, directie, leraren, ander personeel, pmr, ouders, oudergeleding mr, inspectie), weerstand, zo ja, bij wie en waarom, verschil tussen personeelsleden, verhouding personeel, directie en bestuur, evaluatie maatregelen (afspraken daarover).
- *Komend schooljaar*: beleid geformuleerd over hoeveelheid onderwijstijd, veranderingen.
- *Afsluiting*: opmerkingen, suggesties voor andere scholen.

In dit hoofdstuk bespreken we de casestudies niet afzonderlijk, dus het zijn geen afzonderlijke schoolportretten. We bespreken de scholen geïntegreerd.

4.2 Personele gevolgen

Het is van belang dat het onderstaande model als uitgangspunt wordt genomen bij het lezen van dit hoofdstuk. Bij het uitvoeren van de casestudies kwam naar voren dat bepaalde uitgangspunten binnen de school de mate waarin personele gevolgen worden ervaren, beïnvloeden. Ook worden die ervaren gevolgen deels bepaald door hoe het schoolbeleid voorheen was (werden er altijd al veel uren ingeroosterd, waren vergaderingen altijd al buiten de lessen gepland?). Op basis van de interviews hebben we het volgende model geformuleerd.

Aan de hand van het model bespreken we de tien casestudies. We starten met het pedagogisch-didactisch perspectief op de onderwijstijd en bespreken het model dan van boven naar beneden.

4.2.1 Onderwijstijd in pedagogisch-didactisch perspectief

Al vóór de handhaving van de urennorm waren er grote verschillen tussen scholen in de mate waarin voldoende onderwijstijd werd ingeroosterd (zie ook hoofdstuk 2). Gedurende de interviews kwamen deze verschillen naar voren. Bij vier scholen bleek dat zij ook voorheen al relatief veel onderwijstijd inroosterden en dit deden vanuit een pedagogisch-didactisch perspectief. Twee van deze scholen betroffen zelfstandige scholen voor vmbo. Deze leerlingen hebben volgens deze scholen meer uren nodig dan andere leerlingen. Aangezien deze scholen ook meer bekostiging krijgen, is dat niet vreemd. Een derde school waar de directie altijd al relatief veel inroosterde, was een havo/vwo-school met een groot aantal leerlingen uit sociaal-zwakkere milieus. Het was een brede school en was daardoor van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat open. De school vond het belangrijk dat leerlingen altijd terechtkunnen in de school. Niet dat al deze uren door de school als onderwijstijd worden gezien, maar het geeft aan dat veel uren op school als belangrijk werden gezien door deze school. De school was een veilige plek voor leerlingen.

De vierde school hanteert een niet-traditioneel onderwijsconcept, waarbij er ook aandacht wordt gegeven aan andere type vaardigheden dan alleen kennis. Er werd op deze school altijd al veel onderwijstijd ingeroosterd, aangezien ze een groot aantal activiteiten, projecten en uitwisselingen organiseren. Het behalen van een hoog aantal uren was daar nooit een groot probleem.

Overigens hanteren ook de andere scholen een pedagogisch-didactisch uitgangspunt voor het aantal uren dat zij inroosteren, alleen de uitkomst daarvan is anders. Zo gaf de directeur van een gymnasium aan dat zijn leerlingen geen 1040 uur nodig hebben om goede leerlingen te zijn.

4.2.2 Oorspronkelijk schoolbeleid onderwijstijd en planning

Het didactisch-pedagogisch perspectief is onder andere van invloed op het aantal uren wat een school vóór de handhaving van de urennorm inroosterde. Het onderwijstype en het type leerling waren hiervoor de belangrijkste factoren. Hiermee wordt het oorspronkelijk beleid rondom onderwijstijd mee bepaald.

De wijze waarop de maatregelen worden ervaren, wordt vervolgens door twee andere factoren bepaald, namelijk het arbeidsklimaat en het type leraar. Zo werden exact dezelfde maatregelen anders ervaren op de verschillende scholen. Bij de ene school waren er geen personele gevolgen en bij de andere school wel. Zo maakt het uit hoe het lerarenbestand is samengesteld.

Sommige scholen bestaan uit voornamelijk oudere leraren en leraren die al een lange carrière hebben in het onderwijs en vaak op dezelfde school. Op

andere scholen is het personeelsbestand veel jonger of werken er veel leraren nog niet heel erg lang en dat heeft invloed op de manier waarop op maatregelen wordt gereageerd. Zo bleek bijvoorbeeld dat oudere leraren er meer moeite mee hebben verworven rechten in te leveren en zijn zij minder geneigd om met een maatregel in te stemmen.

Het arbeidsklimaat verschilt daarnaast ook sterk tussen de scholen. Binnen de ene school is het volstrekt normaal om een afspraak met de tandarts buiten lestijd te plannen of alvast te starten met de lesvoorbereiding in de vakantie, binnen de andere school is dat niet het geval. Eenzelfde maatregel wordt daardoor verschillend ervaren. Ook is de samenwerking tussen directie en personeel niet op alle scholen even goed, waardoor er verschillen zijn in de wijze waarop maatregelen worden ervaren.

Kortom, naast de verschillende hoeveelheid ingeroosterde onderwijstijd maakt het uit wat voor type personeel er is, wat de gewoontes zijn en hoe het personeel en de directie met elkaar omgaan. Dit heeft vervolgens – afhankelijk van de gekozen maatregelen – zijn weerslag op de ervaren gevolgen voor het personeel. In de volgende paragraaf gaan we in op de keuzes die scholen maken om al dan niet volledig te voldoen aan de urennorm, aangezien dit weer invloed heeft op de hoeveelheid maatregelen en het type maatregelen.

4.2.3 De mate van naleving van de normen

De mate waarin scholen zich verplicht voelen om meer uren in te roosteren, verschilt per school. Alle scholen zijn gewaarschuwd voor de boetes die kunnen volgen als er te weinig uren worden ingeroosterd. Alle scholen die we bezocht hebben, roosteren alleen al om die reden meer uren in. Ook de scholen die uit pedagogisch-didactisch oogpunt al veel onderwijstijd inroosterden, hebben maatregelen genomen.

De mate waarin ze maatregelen hebben genomen, verschilt echter. Dit komt enerzijds natuurlijk doordat de ene school al meer onderwijstijd inroosterde dan de ander, maar ook omdat de mate waarin de huidige onderwijstijd als verplichtend wordt ervaren, verschilt. Zo verschilt bijvoorbeeld de mate waarin de ingeplande en gerealiseerde onderwijstijd kan worden verantwoord. Alle scholen kunnen de ingeplande onderwijstijd verantwoorden, maar niet alle scholen kunnen de gerealiseerde onderwijstijd verantwoorden.

Er was één school waar zowel de ingeplande als de gerealiseerde onderwijstijd zeer exact werd bijgehouden, zodat er kon worden bijgestuurd indien nodig. Ook maakte de school een prognose voor de nog komende weken, waarbij rekening gehouden werd met ziekte. Deze school kon daardoor zeer precies verantwoording afleggen van de onderwijstijd.

Ook deze school was kritisch over de urennorm, maar dan met name over wat er onder onderwijstijd moest worden verstaan. Ze hielden daarom ook twee overzichten bij met de gerealiseerde onderwijstijd: één overzicht met de realisatie volgens de Inspectienormen, een tweede met de realisatie volgens zijn eigen (ruimere) normen.

Andere scholen hielden eveneens de gerealiseerde onderwijstijd bij, maar

deden dit niet altijd even nauwgezet of hadden hier niet meteen een overzicht van paraat en hielden het meestal globaler bij. Ook deze scholen roosterden meer uren in, maar gingen er vaak minder precies mee om. Bovendien gaven vrijwel alle geïnterviewde scholen aan dat ze geen 1040 uur gaan realiseren, ze plannen het wel, maar houden geen of weinig rekening met de realisatie. In feite calculeren de scholen al in dat, indien ze een bezoek krijgen van de Inspectie, ze pas een boete krijgen als ze fors onder de norm hebben gerealiseerd. Bovendien gaven enkele scholen aan dat ze duidelijk een opgaande lijn in hun onderwijstijd kunnen laten zien, aangezien ze elk jaar meer hebben ingepland dan het schooljaar ervoor.

Het plichtsbesef speelt bij alle scholen een rol. Geen enkele school realiseerde de urennorm voordat deze werd gehandhaafd. Alle geïnterviewde scholen hebben maatregelen moeten nemen. Overal speelt dus het naleven van de normen een rol. De meeste scholen hebben aangegeven dat ze enkele maatregelen zullen gaan terugdraaien indien de urennorm omlaag gaat. Alle scholen die uit pedagogisch-didactisch oogpunt al relatief veel uren inroosterden, roosterden vanwege de handhaving van de urennorm nog meer in. Er zit tussen deze tien scholen een aantal scholen die voldoende inroosteren uit didactisch-pedagogisch perspectief en omdat ze de normen willen naleven, maar geen scholen die dat louter uit didactisch-pedagogisch perspectief doen. Wel blijkt dat de mate waarin scholen de normen willen naleven, invloed heeft op de maatregelen die scholen hebben moeten nemen en hoe zij worden ervaren.

4.2.4 Maatregelen en de directe gevolgen

Zoals aangegeven, hebben alle geïnterviewde scholen maatregelen moeten nemen om meer onderwijstijd in te roosteren. De belangrijkste maatregelen die deze scholen hebben genomen, stemmen overeen met de lijst die we hebben gepresenteerd in hoofdstuk 2. In deze paragraaf bespreken we de genomen maatregelen en de ervaren gevolgen voor het personeel. Vooraf merken we nogmaals op dat één van de selectiecriteria voor de casestudies was het selecteren van scholen met weinig personele gevolgen. Dit heeft daardoor zijn weerslag op de bevindingen: op de meeste bezochte scholen vielen de personele gevolgen wel mee.

Voordat we de verschillende maatregelen de gevolgen ervan bespreken, geven we eerst een kort overzicht van de maatregelen die de tien geselecteerde scholen hebben genomen.

Tabel 4.2 Overzicht belangrijkste maatregelen

Maatregel	Aantal scholen	Gevolg voor personeel
Lesvrije periode start schooljaar	Meeste scholen	Neutraal tot (enigszins) nadelig
Lesvrije periode einde schooljaar	Alle scholen	Nadelig, mate waarin verschilt
Beperking proefwerkweken	Helpt van de scholen	Verschillend, maar over het algemeen nadelig
Tijdstip vergaderingen	Meeste scholen	Nadelig, mate waarin verschilt
Verlof en nascholing	Helpt scholen	Nadelig, mate waarin verschilt
Opvang lesuitval en opvanguren	Bijna allemaal	Verschillend: positief en negatief
Afschaffen activiteiten	Enkele scholen	Verschillend
Andere maatregelen	Verschillende scholen	Verschillend

Lesvrije periode begin en einde schooljaar

Van de tien scholen hebben er acht de lesvrije periode aan het begin van het schooljaar ingekort.¹ Over het algemeen is deze teruggebracht van twee dagen naar één dag. De mate waarin docenten daar gevolgen van ervaren, is over het algemeen beperkt. Er waren scholen waarbij docenten aangaven dat het helemaal niets uitmaakt of ze een dag eerder moeten beginnen.

Bij twee scholen gaf het personeel aan dat ze het erg vervelend vonden, want ze moeten daardoor al de laatste vrijdag van de zomervakantie beginnen met de eerste voorbereidingen. Daarmee hadden ze een dag minder vakantie. Wel werd er op één van deze scholen aangegeven dat de meningen hierover op verschilden. Op de andere school waar het negatief ervaren werd, leidde het vooral tot chaos aan het begin van het schooljaar, omdat er geen tijd was om te starten met het schooljaar. De docenten waren namelijk niet bereid om al op vrijdag de eerste voorbereidingen te doen.

Voor het onderwijsondersteunend personeel is er op geen enkele school aangegeven dat er gevolgen zijn. Het oop geeft aan dat zij al in de laatste vakantieweek starten met de voorbereidingen voor het nieuwe schooljaar.

Het inkorten van de lesvrije periode aan het einde van het schooljaar roept veel meer weerstand op. Alle scholen hebben de lesvrije periode aan het einde van het schooljaar ingekort. De manier waarop ze dat doen, is verschillend. De ene school gaat langer door met lesgeven, de andere school zorgt ervoor dat alle activiteiten, excursies, sportdagen en dergelijke na afloop van de lessen en de proefwerkweken worden gehouden. Hieraan gerelateerd heeft één school de personeelsdag verplaatst naar de laatste week van het schooljaar in plaats van enkele weken voor het einde van het schooljaar. Op alle scholen ervoeren de docenten nadelen van de inkorting van de lesvrije periode. De afsluiting van het schooljaar is nu erg druk en in korte tijd moet er veel gebeuren. Afhankelijk van de gekozen invulling van de laatste weken, hebben docenten minder tijd om de proefwerken na te kijken. Bij scholen die langer doorgaan met lesgeven, waardoor de proefwerken opschuiven, hebben

¹ Dit wil overigens niet zeggen dat de twee scholen die dit niet hebben gedaan een lange lesvrije periode hebben bij de start van het schooljaar.

docenten nauwelijks tijd de proefwerken na te kijken, want ze moeten heel snel met cijfers komen. Dit zorgt voor extra drukte aan het einde van het schooljaar. Bovendien werd op een school aangegeven dat docenten minder gemotiveerd zijn om in juli nog te werken. Bij drie scholen werd expliciet aangegeven dat het mogelijk was dat docenten hierdoor toetsen zouden gaan aanpassen om het nakijken makkelijker te maken (bijvoorbeeld multiple choice).

Op andere scholen waar de laatste weken opgevuld zijn met activiteiten, worden deze maatregelen niet allemaal als personeelsvriendelijk ervaren, want ze konden nog niet beoordelen in hoeverre de docenten daar niet ook veel tijd aan kwijt zouden zijn. Op één school is dit jaar voor het eerst de lesvrije periode ingekort. De docenten hadden er enige moeite mee, maar begrepen de maatregel wel. Ze konden hierdoor nog niet aangeven wat de gevolgen zijn.

Op één school gaf het ondersteunend personeel aan toch ook enige gevolgen te merken van de kortere periode om het jaar af te sluiten. Omdat het nog druk is op school, is er minder tijd om de school op te ruimen, maar het lukt desondanks nog wel om op tijd af te ronden, omdat ze toch minder vakantie hebben dan leraren. Bij de overige scholen lijken er geen gevolgen te zijn voor het onderwijsondersteunend personeel. Zij werken over het algemeen nog door tot en met de eerste week van de zomervakantie.

Beperking proefwerkweken

Het beperken van het aantal proefwerkweken of de duur van de proefwerkweken is door vijf van de scholen toegepast. Zo zijn er scholen die alleen de toetsweken in de onderbouw afschaffen en kiest de andere school ervoor om de toetsweken voor alle leerjaren te beperken.

Ook nu geldt dat het uitgangspunt uitmaakt voor de mate waarin de gevolgen worden ervaren. Sommige scholen hadden meerdere proefwerkweken voor alle leerlingen in een schooljaar, andere scholen hadden voorheen misschien twee proefwerkweken en dan soms niet eens voor alle leerlingen. De mate waarin er daardoor personele gevolgen werden ervaren, verschilde.

Op een school zorgde de afschaffing van de proefwerkweken voor een deel van de school voor onrust. Docenten moesten naast het geven en nakijken van proefwerken ook nog lesgeven. Bij een andere school werden de uren voor de onderbouw tijdens een proefwerkweek voor de bovenbouw ingevuld met activiteiten en uitjes. Deze activiteiten kosten erg veel tijd voor de docenten.

Ook indien proefwerkweken volledig worden afgeschaft, zorgt dit voor extra belasting, omdat de proefwerken dan tijdens normale lessen moeten worden afgenomen. Dit zorgt voor extra werkdruk voor de docenten.

Vergaderingen

Op het merendeel van de scholen zijn de (rapport)vergaderingen verplaatst of verminderd. Op één school zijn er vergaderingen geschrapt en moeten docenten onderling overleggen. Op deze school werd er voorheen altijd overlegd na afloop van de proefwerkweken, maar omdat deze zijn afgeschaft

konden de vergaderingen ook worden afgeschaft. Op de meeste andere scholen waar vergaderingen zijn verplaatst, komt het erop neer dat ze verplaatst zijn naar het einde van de dag of in ieder geval meer in de loop van de middag. De mate waarin dat gebeurt is, verschilt overigens. Ook de gevolgen die docenten ervan ervaren, verschilt. Op sommige scholen vinden de docenten de gevolgen minimaal. Eén personeelslid merkte op dat het terecht was, op andere scholen geven docenten aan dat ze daardoor erg lange dagen hebben, laat thuis zijn en 's avonds bovendien ook nog druk bezig zijn met de voorbereidingen voor de volgende dag en het daardoor de werklast verzwaart.

Verlof en nascholing

De wijze waarop scholen omgaan met verlofaanvragen is bij enkele scholen ook veranderd. Zo gaan scholen er tegenwoordig niet allemaal even soepel mee om en wordt het personeel verzocht om afspraken met de tandarts of de dokter zo veel mogelijk buiten schooltijd te plannen. Door een andere school werd studieverlof genoemd. Dat werd niet zo snel meer toegekend. Dit was overigens geen expliciet beleid bij deze school, maar het was wel iets waar de directie anders mee omging.

Drie scholen gaven aan anders om te gaan met nascholing. Twee scholen gaven aan dat er minder snel een studiedag werd georganiseerd. Bij de ene school vond het personeel dit helemaal niet erg, bij de andere school hadden ze er meer moeite mee. Bovendien was het op beide scholen minder makkelijk om met de hele sectie op pad te kunnen voor nascholing. Dat vonden de docenten op beide scholen erg jammer. Bij de derde school stonden ze alleen nog noodzakelijke scholing toe, zoals BHV-cursussen en scholing voor de hernieuwde tweede fase. De rector van deze school wilde eigenlijk de laatste week van de zomervakantie gebruiken voor scholing, maar daar stemden de docenten niet mee in. Het was op deze school ook wel mogelijk om aan scholing te doen, zolang het maar buiten lestijd werd gevolgd.

Op één school was het probleem van uitvallende lessen door nascholing wel relatief personeelsvriendelijk opgelost. De school had al jaren het beleid om docenten binnen de sectie uitval zelf te laten oplossen. Doordat de lokalen van alle docenten binnen een sectie vrijwel naast elkaar gelegen lagen, konden docenten aan twee klassen tegelijk lesgeven. Een maatregel die geen direct verband houdt met de urennorm, maar niet personeelsonvriendelijk werkt.

Opvang bij lesuitval, opvanguren, zelfstudie-uren en zelfstandig werken

Op de meeste scholen zijn er maatregelen genomen om de lesuitval te beperken. Op één school zijn er geen maatregelen genomen: gymnasium-leerlingen hebben dat volgens de directie niet nodig en het leidt alleen maar tot het onnodig 'ophokken' van leerlingen. Op de overige scholen zijn er wel maatregelen genomen en wordt in ieder geval een deel van de lessen opgevangen. Vaak wordt ervoor gekozen om de lessen in de onderbouw op te vangen. Dit gebeurt bij sommige scholen door docenten en bij andere scholen door onderwijsassistenten. Op vijf scholen zijn er daarvoor specifiek onderwijsassistenten aangenomen. Op één van deze scholen kunnen leerlingen naar

een leerplein waar een onderwijsassistent aanwezig is en ook bij een andere school is er een apart lokaal voor ingericht. Directies gaven expliciet aan dat ze deze uren niet als 'ophokuren' zien. Over het algemeen worden leerlingen gestimuleerd zelfstandig aan het werk te gaan.

Opvang door onderwijsassistenten wordt als personeelsvriendelijk ervaren, docenten hoeven tenslotte niet in te vallen. Indien docenten wel zelf opvang-uren verzorgen werden ze bij twee scholen gecompenseerd met salaris en bij een school met tijd. Bij een andere school waren de tussenuren voor docenten afgeschaft, bij eventuele tussenuren moesten docenten zich beschikbaar houden voor mogelijke lesopvang. Bij deze school gaven de docenten aan dat leerlingen deze uren als 'ophokuren' zien. Bovendien was dit op de andere vestiging van de school niet het geval: daar waren geen opvanguren. Het personeel gaf aan dat dit tot scheve ogen leidde.

Een andere school waar opvang door docenten zelf werd gedaan, hield de roostermaker er wel rekening mee wie voor de klas werd gezet. Als het even mogelijk was, werd er iemand voor de klas gezet die de klas al kent of hetzelfde vak geeft. Vaak was dit helaas niet mogelijk. Bij deze school heeft het vervangen vooral geleid tot een vermindering van andere taken. Ze hebben nu minder tijd voor andere taken, zoals remedial teaching, internationalisering en de schoolkrant.

Op één school waar sowieso al veel onderwijstijd was ingepland vanwege het grote aantal sociaal-zwakkere jongeren hadden leerlingen vier uur verplicht huiswerkklass waarbij ze worden begeleid door hun mentor. De rector zag dit als erg positief voor de leerlingen, omdat ze daarbij werkten aan studievastigheden, maar ook aan sociale competenties werd extra aandacht gegeven. De geïnterviewde docent keek echter wel negatiever tegen deze lessen aan. Het kwam erop neer dat de school een soort oppas was geworden. Volgens een docent van deze school vonden leerlingen deze naschoolse activiteiten ook niet leuk.

Naast deze school was er nog een andere school die heel specifiek een bepaald type lessen heeft ingevoerd om de onderwijstijd te verhogen, het zogenoemde taakgestuurd onderwijs. Daarbij moeten leerlingen zelfstandig aan de slag met materiaal van verschillende vakken. Daarbij hoeven de begeleiders geen vakinhoudelijke kennis over te dragen. Docenten worden daarom ook niet gecompenseerd met een opslagfactor. Bij 'normale' lessen krijgen docenten een opslagfactor per les, omdat ze lessen moeten voorbereiden. Deze lessen hoeven ze niet voor te bereiden, waardoor ze geen opslagfactor krijgen. Deels worden deze uren begeleid door docenten, deels door onderwijsassistenten. Deze onderwijsassistenten waren overigens pabo-afgestudeerden. In de eerste twee leerjaren was het geen succes en is het inmiddels beperkt tot materiaal van één vak. Deze maatregel werkte werkdrukverhogend, omdat er feitelijk meer uren moeten worden gegeven, maar de uitwerking verschilde per docent. De docenten die er het nut van inzagen, hadden er minder problemen mee. De school is ondertussen wel bezig om het taakgestuurd onderwijs verder te ontwikkelen en te verbeteren.

De opslagfactor die docenten krijgen om hun lessen voor te bereiden bij een normale les, speelde ook op een andere school een rol. Op deze school hadden ze steunlessen. Daar kregen ze ook geen opslagfactor voor. Feitelijk komt het er daardoor op neer dat docenten meer lesgeven en veel docenten beschouwen dat als een verzwaring.

Opvallend was dat op enkele scholen directies bepaalde uren niet als 'openhokuren' zagen, terwijl docenten dat soms wel zo zien. Directies gaan ervan uit dat de uren wel zinnig worden ingevuld, terwijl docenten de uren niet altijd zinvol vinden. Dit was zeker niet op alle scholen het geval, maar slechts bij een enkele. Juist op scholen waar het contact tussen directie en personeel niet optimaal was, bleek dit verschil van inzicht.

Afschaffen van activiteiten

Het afschaffen van activiteiten voor leerlingen wordt niet door alle docenten als negatief beschouwd. Op één school waar dit type activiteiten werden afgeschaft (zoals de sinterklaasviering) vonden enkele docenten het maar prima, terwijl andere docenten het erg jammer vonden. Het zijn vooral de leerlingen die het jammer vinden.

Andere maatregelen

Naast de bovenstaande maatregelen werd er nog een heel scala aan andere maatregelen genomen. Zo gaat één school uitzendkrachten inhuren bij de proefwerken aan het einde van het schooljaar en hebben twee andere scholen aan ouders gevraagd of ze willen meegaan op excursies. Bij één van de twee scholen werkt dat heel goed. De ouders van deze school zijn zeer betrokken en nemen zelfs een vrije dag op om mee te gaan. Bij de andere school werkte het minder goed, want daar was het al voorgekomen dat ouders op het laatste moment gingen afzeggen. Ze konden daar niet op de ouders aan.

Eén school lette expliciet op de docenten die ze meestuurden met werkweken. Vooral de parttimers werden meegestuurd die daarmee dan wel fulltime bezig waren, maar het niet als zodanig beschouwden.

Tot het vorige schooljaar was er een school die tussen de lesuren vijf minuten looptijd had. Dit rekende de school altijd als onderwijstijd, maar dat was niet toegestaan. Dit schooljaar heeft de school de vijf minuten looptijd afgeschaft en bij de lesuren gerekend. Die vijf minuten krijgen de docenten nu uitbetaald, waardoor het personeelsvriendelijk heeft uitgewerkt.

Het verplaatsen van de open dag naar een zaterdag heeft bij één school ook nog wat winst opgeleverd. De docenten waren daar minder blij mee, omdat het gaat om hun vrije zaterdag.

Ondersteunend personeel

Al in de enquêtes uit de vorige hoofdstukken kwam naar voren dat de urennorm vrij weinig gevolgen had voor het ondersteunend personeel. Op alle scholen hebben we daarnaast expliciet gevraagd of er ook gevolgen zijn voor het ondersteunend personeel. Op geen enkele school waren er echt nadelige effecten. We hebben dit, indien mogelijk, ook op de scholen zelf gevraagd aan

het ondersteunend personeel en zij ervoeren geen negatieve gevolgen. Het voornaamste gevolg voor ondersteunend personeel is dat veel scholen extra ondersteunend personeel hebben aangenomen om aan de urennorm te kunnen voldoen. Slechts één keer is er een negatief gevolg opgemerkt door het ondersteunend personeel. Ook zij ervoeren meer werkdruk aan het einde van het schooljaar, omdat ze pas konden beginnen met het opruimen na het einde van de lessen. Echt veel problemen leverde het niet op, want het ondersteunend personeel ging sowieso al een week later met vakantie. In feite is het belangrijkste gevolg dat er meer werkgelegenheid voor ondersteunend personeel is gekomen.

4.2.5 Personeelsvriendelijke maatregelen

Bovenstaand verhaal laat vooral de negatieve effecten van de maatregelen zien. Her en der zijn sommige maatregelen die of niet negatief werken of (enigszins) positief werken al aangestipt, maar in deze paragraaf gaan we expliciet in op de positief werkende maatregelen en zetten we deze op een rij.

- Extra personeel of extra formatie. Op sommige scholen zijn er meer leraren aangenomen of is er extra formatie gekomen voor bepaalde vakken. Docenten kregen dan (vrijwillig) de mogelijkheid meer les te geven.
- Meer ondersteunend personeel. Een aantal scholen heeft extra onderwijsondersteunend personeel aangenomen om lessen op te vangen of aanwezig te zijn op leerpleinen en andere specifiek ingerichte lokalen. Eén school nam er pabo-afgestudeerden voor aan.
- Inroepen hulp ouders. Op één school met zeer betrokken ouders was dit een effectieve manier om geen docenten te hoeven belasten met excursies. Echter, dit is volledig afhankelijk van het type ouders, op een andere school konden ze er niet daadwerkelijk op vertrouwen dat ouders niet op het laatste moment gaan afzeggen.
- Surveilleren door uitzendkrachten: Een school huurde uitzendkrachten in om te gaan surveilleren bij proefwerken.
- Docenten stimuleren om multiplechoicetoetsen af te nemen. Dit kost docenten minder tijd om na te kijken, maar docenten kijken over het algemeen negatief aan tegen multiplechoicetoetsen.
- Extra uren docenten compenseren. Bij één school werden de vijf minuten die de lessen langer duurden, uitbetaald, bij een andere school werden de opvanguren die docenten maakten gecompenseerd in tijd of geld.
- Het opvangen van lesuitval bij scholing door de eigen sectie. Dit kan alleen als de school zo georganiseerd is dat klaslokalen van dezelfde sectie bij elkaar liggen en is bovendien mede afhankelijk van de manier waarop personeel er tegenaan kijkt. Het kan in ieder geval personeelsvriendelijk uitwerken.

Naast deze maatregelen zijn er ook nog maatregelen die niet zozeer positief werken, maar ook niet voor alle personeelsleden negatief, zoals bijvoorbeeld het eerder starten met het schooljaar. Wel valt het op dat, op twee na, alle

personeelsvriendelijke maatregelen die we hierboven hebben genoemd extra geld kosten. Het opvangen van lessen binnen de eigen sectie en het invoeren van de hulp van ouders is kosteloos, maar daar staat tegenover dat beide maatregelen niet bij alle scholen zullen gaan werken.

4.2.6 Overige indirecte gevolgen

Hierboven zijn we vooral ingegaan op de personele gevolgen van de urennorm. Alhoewel dit het onderwerp is van dit onderzoek is het toch relevant om andere gevolgen in ogenschouw te houden. Al dan niet indirect zijn er toch gevolgen voor het personeel merkbaar.

Allereerst heeft de urennorm ertoe geleid dat scholen meer zijn gaan inroosteren. Sommige scholen gaven aan dat ze in het verleden naar de andere kant waren doorgeschoten en wel erg weinig uur inroosterden. Door de handhaving is dit wel in zekere mate gecorrigeerd. Een negatief gevolg van de handhaving van de urennorm is dat een school is gestopt met een onderwijsvernieuwing. Ze wilden de opbrengst per lesuur vergroten door docenten in te delen in drie typen (uitleggers, coaches en controleurs). Het idee was dat leerlingen op iedere lesdag een evenwichtige mix van deze docenten zouden krijgen. Maar dit idee was niet meer uitvoerbaar na de handhaving van de urennorm.

Op één school duurde een schooldag door de maatregelen langer, maar werden de leraren gecompenseerd door bijvoorbeeld een ochtend vrij te krijgen. Desondanks werd dat toch als nadelig ervaren. Een ochtend vrij weegt volgens de leraren niet op tegen het later thuiskomen.

Ook voor leerlingen zijn er gevolgen. We zijn hier in de casestudies niet heel uitgebreid op ingegaan, maar het kwam af en toe wel aan de orde. Uit de vragenlijsten werd al duidelijk dat het met name om langere lesdagen voor leerlingen ging. Ook nu kwam dat naar voren, maar het bleek duidelijk af te hangen van de mate waarin voorheen al voldoende werd ingeroosterd en wat voor maatregelen er precies zijn gekozen. Op sommige scholen maakte het weinig uit (zoals bijvoorbeeld de vijf minuten looptijd die vijf minuten lestijd werd), op andere scholen merkten de leerlingen wel dat ze langer op school moeten zitten. De laatste uren waren daardoor niet altijd even productief meer en ze waren daardoor pas na vijf uur thuis. Een ander gevolg voor leerlingen is het langer doorwerken aan het einde van het schooljaar.

Op twee scholen werd aangegeven dat ze zich afvroegen wat het nut is van het vervangen van lessen. Voorheen konden de leerlingen zich een uur ontspannen. Ze vragen zich af of dat niet nuttiger is dan het opvangen van de leerlingen. Ze maken voor bepaalde klassen bewust de keuze om uitgevallen lessen niet op te vangen.

Op twee scholen werd er expliciet aangegeven dat er minder mogelijkheden waren om nu personeel te bevorderen naar een LC- of een LD-functie. De

maatregelen hebben de scholen dusdanig veel geld gekost dat er minder mogelijkheden zijn om het personeelsbudget te besteden aan een promotie.

Werkdruk en ziekteverzuim

Op alle scholen hebben we expliciet gevraagd naar de gevolgen van de urennorm voor de werkdruk. Zowel de directies als de leraren zelf gaven aan dat het moeilijk is exact aan te geven in hoeverre de werkdruk gestegen is door de maatregelen, aangezien de werkdruk altijd al hoog ligt. Vaak is het weer een extra schepje op de toch al hoge werkdruk. Vooral over de werkdruk aan het einde van het schooljaar wordt geklaagd.

Wel verschilt het sterk per school in hoeverre er gevolgen zijn voor de werkdruk. Dit hangt met name samen met de genomen maatregelen en de wijze waarop ze zijn doorgevoerd. Het draagvlak van de maatregelen was over het algemeen een stuk groter bij scholen waarbij de maatregelen in overleg zijn genomen.

Op een school gaf een docent aan dat ze door de werkdruk minder kunnen hebben van de leerlingen. Dit was al een school met drukke leerlingen en de lange schooldagen maakte het nog moeilijker. Niet alleen de oudere docenten hadden daar last van, ook de jongere.

De werkdruk kan invloed hebben op het ziekteverzuim. Op het merendeel van de scholen die we geïnterviewd hebben, was het ziekteverzuim laag. Op de enkele school met wel veel ziekteverzuim kwam dit met name door enkele niet-werkgerelateerde ziektegevallen. Wij vonden bij de casestudies geen directe relatie te zijn tussen de gevolgen van de urennorm en het ziekteverzuim. Een school gaf wel aan dat het tot extra ziekteverzuim leidt. De docenten melden zich tegenwoordig eerder een dagje ziek (met medeweten van de directie). De werkdruk is erg hoog, dus de directie kon zich dat goed voorstellen. Ook sommige docenten gaven aan dat ze de indruk hadden dat er meer kortdurend ziekteverzuim was.

4.3 Besluitvorming

De mate waarin het personeel betrokken is geweest bij de besluitvorming, verschilt tussen de scholen. Op alle scholen is het initiatief voor de maatregelen vanuit de directie gekomen, maar het vervolgtraject verschilt en dat lijkt met name te maken te hebben met de relatie tussen het personeel en de directie (het arbeidsklimaat). Bij zes van de tien scholen ging de besluitvorming in overleg en begreep het personeel wel dat er maatregelen moeten worden genomen. Heel veel weerstand was er dan ook niet. Vaak hadden ze de mogelijkheid om nog wel enige invloed uit te oefenen, zo kreeg de pmr van een school het voor elkaar om de vergadering toch eerder te laten beginnen. Bij de andere scholen had het personeel het gevoel weinig inbreng te kunnen hebben. Soms is er vooraf geen overleg geweest met de pmr en zijn de maatregelen ingevoerd. De mr heeft daardoor pas achteraf ingestemd. Ook ervoer het personeel de maatregelen als van bovenaf opgelegd. Vooral

oudere leraren op een school waar voornamelijk oudere leraren werkzaam waren, hadden daar moeite mee. Wel heeft de pmr op deze school kunnen tegenhouden dat leraren meer moesten gaan werken. Bij een andere school is er wel vooraf overleg geweest (zelfs met het gehele personeel), maar de wijze waarop het pakket met maatregelen werd gebracht, zorgde ervoor dat het personeel enigszins lam geslagen was en het maar heeft geaccepteerd. Bij één school voelde de mr zich voor het blok gezet. Achteraf gezien hadden ze anders willen reageren. Weer op een andere school was het personeel van mening dat de directie stelling had moeten nemen en niet alle maatregelen had moeten nemen. Ze waren van mening dat er daardoor niet zorgvuldig met het personeel werd omgegaan.

Naast de relatie tussen directie en pmr, lijkt ook de gemiddelde leeftijd van het personeel van invloed. Naarmate er meer jongere docenten zijn en docenten met een kortere onderwijservaring, is de weerstand binnen de pmr kleiner. Het gaat veel docenten vooral om verworven rechten, zoals vergaderingen na lestijd en vakanties. Deze spelen bij oudere docenten een grotere rol.

4.4 Visie op de urennorm

Ondanks dat alle geselecteerde scholen de urennorm in meer of mindere mate proberen te realiseren, was er geen enkele school die van mening was dat deze urennorm de juiste was. Alle scholen gaven allereerst aan de bekostiging onvoldoende te vinden, aangezien de bekostiging volgens hen gebaseerd is op een lager aantal uren. Juist de scholen die wél voldoende inroosteren en ook voorheen al relatief veel uren realiseerden, hebben hier een brief over gestuurd naar de staatssecretaris. Vrijwel alle scholen hebben andere bronnen moeten gebruiken om de extra uren te bekostigen. Een deel van de scholen heeft gebruik moeten maken van reserves, de paar scholen die leerplusgeldten ontvangen, hebben (deels) hier de extra uren uit betaald. De vmbo-scholen hadden iets minder problemen met de financiering, aangezien zij voor meer fte worden bekostigd, waardoor de urennorm makkelijker te verwezenlijken is.

Eén school, maar deze school was een uitzondering, was zelfs een aanzienlijk bedrag kwijt aan de maatregelen, omdat zij ervoor kozen om hun personeel meer te laten betalen doordat ze nu vijf minuten langer les moeten geven per lesuur. Vanwege financiële krapte, omdat de school een deel van het personele budget nodig heeft voor het materiële deel en het dalende leerling-aantal op deze school, duren de lessen volgend jaar weer vijf minuten korter. Eén school had het voordeel dat er nauwelijks tot geen vervangingskosten waren. Dit kon weer worden besteed aan de maatregelen.

Ook de keuzes die scholen maken, vallen door de urennorm anders uit. Zoals gezegd, gaven twee scholen aan dat er dit jaar geen of minder leraren bevorderd worden naar LC of LD. Eén van deze twee scholen nam bovendien bewust zo veel mogelijk jong personeel aan. Deze school had deze keuze, omdat de school als zelfstandig gymnasium als aantrekkelijk wordt gezien door docenten. Het lerarentekort is daar niet aan de orde.

De opbouw van het personeelsbestand maakt sowieso uit voor de mogelijkheid om de urennorm te bekostigen: één school had een uitzonderlijk jong personeelsbestand en had daarom de mogelijkheid om voldoende uren te kunnen bekostigen.

Overigens gaat het de scholen niet alleen om het geld. Naast de financiering zijn vrijwel alle scholen ervan overtuigd dat de 1040-urennorm niet nodig is om een hoge onderwijskwaliteit te kunnen garanderen. De norm leidt er bij sommige scholen toe dat leerlingen lang op school zitten en dat de laatste lesuren op een dag niet meer zinrijk kunnen worden ingevuld. Dit verschilt overigens sterk per school. Ook missen scholen de mogelijkheid om flexibel om te gaan met de uren. Op één vmbo-school nemen de leraren de leerlingen graag mee naar buiten om ze op die manier buiten de school betekenisvol onderwijs te geven. Dit leidt tot lesuitval voor andere leerlingen, waardoor het niet meer toegestaan wordt door de directie.

Bijna alle scholen gaven wel aan dat er een minimumnorm moet zijn en dat de handhaving op zichzelf geen probleem is. Scholen kunnen daarmee verantwoording afleggen aan de ouders, de leerlingen en de samenleving. Wel staken een paar scholen, waaronder ook een enkele docent, de hand in eigen boezem: jarenlang hebben scholen te weinig lesgegeven. Een andere school die altijd al veel lesuren inroosterde, gaf aan dat hiermee de verschillen tussen de scholen enigszins worden rechtgetrokken. Ook gaven enkele directies aan dat er door veel te weinig uren in te roosteren scholen het over zichzelf afgeroepen hebben. Een correctie is daarom op zijn plaats, maar het gaat de scholen met name om de hoogte van de norm. Er was één school die aangaf het liefst helemaal vrij te worden gelaten, alleen de einddoelen zouden moeten worden vastgelegd.

Bovendien zijn er scholen die een aanpassing willen van wat er onder onderwijstijd mag worden verstaan. Dit zou volgens een school kunnen worden opgerekt, zodat ook museumbezoek of bezoek aan een theater daaronder kan vallen. Een andere school vond het momenteel onduidelijk wat er nu wel en niet mag worden meegerekend als onderwijstijd.

Komend schooljaar

Alle scholen hadden al nagedacht over het beleid voor het schooljaar 2008-2009. Eén school ging er al van uit dat de urennorm weer op de schop gaat en zag de genomen maatregelen als een overbrugging totdat de urennorm weer wordt aangepast. De school hoopte dat de maatregelen dus alleen nog volgend jaar van toepassing hoefden te zijn. Ook de overige scholen hadden de hoop dat de norm zou worden aangepast, maar de mate waarin ze ervan uit gingen dat dat ook daadwerkelijk zou gebeuren, verschilde. Wel gaven de meeste scholen aan dat ze dit beleid niet jaren konden volhouden. Een deel van de genomen maatregelen werd daarom ook volgend jaar alweer teruggedraaid. Mede de uitspraak van de staatssecretaris dat ook dit jaar een maximum van 150 uur onder de norm zal worden getolereerd, heeft daaraan bijgedragen.

Zo gaat de school die de lestijd met vijf minuten heeft verlengd, deze vijf minuten weer terugdraaien. Ook gaat de school die de docenten minder mogelijkheid gaf om aan nascholing te doen, volgend schooljaar de docenten weer meer mogelijkheden geven. Bovendien ging deze school kijken of ze de drukte aan het einde van het schooljaar voor docenten weer iets kan gaan verlichten. Ook liet een school weer een deel van de proefwerkweken terugkeren. Een laatste verandering die werd overwogen door een school, was het invoeren van een vragenuur voor leerlingen. Dat levert veertig uur op die beschikbaar is voor alle leerlingen.

4.5 Conclusie

De gekozen casestudies zijn in principe voorbeelden van scholen waar de gevolgen van het inroosteren van meer uren beperkt zijn. Ook al worden er op alle scholen negatieve gevolgen ervaren, in vergelijking met andere scholen zijn ze op deze scholen beperkt. Wel blijkt dat op iets meer dan de helft van de scholen uiteindelijk toch behoorlijk negatief tegen de maatregelen wordt aangekeken. Ook bij de overige scholen wordt er niet positief tegenaan gekeken, maar wel veel minder negatief.

Het model dat we aan het begin van dit hoofdstuk hebben gepresenteerd, verklaart voor het overgrote deel de verschillen tussen scholen. Hieronder sommen we de belangrijkste resultaten op.

- Scholen met een ruimere bekostiging (lees: veel leerplusleerlingen of vmbo-leerlingen) hebben minder problemen om de uren enigszins personeelsvriendelijk te kunnen plannen.
- Scholen met jongere leraren of leraren met een kortere onderwijs carrière ondervinden minder weerstand van het personeel, omdat deze leraren minder naar verworven rechten kijken
- De urennorm heeft gevolgen voor het personeelsbeleid. Indien de keuze bestaat, gaat de voorkeur uit naar jongere, goedkopere docenten en docenten worden minder snel bevorderd naar LC en LD.
- Een school met een niet-traditionele onderwijsvorm kan makkelijker en personeelsvriendelijker voldoende uren inplannen, maar de handhaving van de norm beperkt wel onderwijs vernieuwingen bij scholen die momenteel nog wel traditioneel lesgeven.
- Bij scholen met een goed arbeidsklimaat (goed overleg tussen directie en personeel) ervaart het personeel minder gevolgen.
- Indien strikter op de naleving van de urennorm wordt gelet, ervaart het personeel meer negatieve gevolgen.

Het uitgangspunt van de casestudies was het in kaart brengen van maatregelen die geen negatieve gevolgen hebben voor het personeel. De meeste maatregelen die scholen hebben genomen, pakten niet positief uit. De

maatregelen die wel positief uitwerken, kosten geld (zie paragraaf 4.2.5). We kunnen dus niet voorzien in een overzicht met maatregelen die scholen relatief probleemloos kunnen invoeren.

5 CONCLUSIE

In deze conclusie richten we ons weer op de onderzoeksvragen die we in hoofdstuk 1 hebben geformuleerd en gaan we proberen deze zoveel mogelijk te beantwoorden op basis van de gegevens die we hebben verzameld in de enquêtes en de casestudies onder scholen die relatief veel inroosteren. In de conclusie bespreken we de onderzoeksvragen aan de hand van de enquêtes en vullen het aan met gegevens uit de casestudies. Indien we de gegevens baseren op de casestudies, vermelden we dat expliciet.

Onderwijstijd

Een groot deel van de onderzoeksvragen ging over de maatregelen die scholen hebben genomen, maar de maatregelen zijn niet op hun waarde te schatten zonder kennis over de onderwijstijd die scholen de afgelopen jaren en het huidige schooljaar hebben ingeroosterd en gerealiseerd. Uit de enquête bleek dat alle scholen de laatste jaren meer zijn gaan inroosteren. De aangeboden onderwijstijd is langzamerhand gestegen, waardoor twee derde van de scholen in de onderbouw ten minste 1040 uur inroostert. Het beleid om de onderwijstijd te handhaven, heeft daarmee grotendeels effect gehad.

Er zijn wel duidelijke verschillen tussen de schooltypes. Vmbo-scholen roosteren meer uren in dan havo/vwo-scholen (inclusief gymnasia) en dat deden ze ook voor de handhaving van de urennorm al. Ook het kleine aantal scholen met relatief veel niet-westerse allochtone leerlingen roostert meer in dan andere scholen. Daarmee kunnen we het beeld dat uit de interviews naar voren kwam, bevestigen, want daaruit bleek dat het pedagogisch-didactisch perspectief, het onderwijstype en het type leerling van invloed zijn op het aantal uur dat er wordt ingeroosterd. Ook uit de enquêtevraag hoeveel uur voldoende is voor een leerling werd duidelijk dat directies van mening zijn dat vmbo-leerlingen meer uren nodig hebben dan vwo-leerlingen. Veel schooldirecties zien daarmee meer in een gedifferentieerde norm die rekening houdt met verschillen tussen leerlingen.

In hoeverre scholen die niet-traditioneel lesgeven meer uren inroosteren dan andere scholen, is met behulp van de enquête niet boven water gekomen en alleen te zien in de interviews.

Op enkele scholen na houden bijna alle scholen de gerealiseerde onderwijstijd bij (onderzoeksvraag 6). Niet alle personeelsgeledingen worden op de hoogte gebracht van de gerealiseerde onderwijstijd. Een kwart wordt nooit op de hoogte gehouden, bijna veertig procent één à twee keer per jaar en een derde meermaals per jaar.

Maatregelen

De eerste drie onderzoeksvragen gaan over de genomen maatregelen, maar er zijn enkele scholen die geen maatregelen hebben genomen. Dit is niet omdat ze al voldoende inroosterden, maar omdat deze kleine groep tegen de 1040-norm is en vindt dat kwantiteit het dan van kwaliteit wint. Net zoals uit de

interviews al naar voren kwam, maakt dit duidelijk dat de mate van naleving van de urennorm verschilt tussen de scholen.

De overige scholen, die wel maatregelen hebben genomen, hebben een heel scala aan maatregelen genomen om de onderwijstijd te verhogen. De maatregelen die door bijna alle scholen zijn genomen, betreffen het inkorten van de lesvrije periode aan het begin en het einde van het schooljaar. Ook rapportvergaderingen en andere vergaderingen zijn bij meer dan de helft van de scholen verplaatst of verminderd. Studiedagen en proefwerkweken zijn minder vanzelfsprekend geworden, er zijn extra lessen voor leerlingen ingepland en van docenten wordt meer inzet gevraagd. Scholen hebben vooral voor deze maatregelen gekozen, omdat ze veel uren opleveren en praktisch haalbaar waren binnen de school.

Het initiatief voor de maatregelen lag grotendeels bij de directie en niet bij alle scholen is het personeel betrokken geweest bij de besluitvorming of heeft invloed gehad op de maatregelen. Een deel van de personeelsgeledingen heeft bovendien geen enkele invloed gehad. We zagen dit ook terug bij de interviews; bij één school werd aangegeven dat de maatregelen pas achteraf in de pmr zijn besproken.

Rol Inspectie

De vijfde onderzoeksvraag gaat over de rol van de Inspectie bij de keuze voor bepaalde maatregelen. Een klein deel van de scholen heeft vooraf met de Inspectie overlegd over de maatregelen die ze wilden nemen. Het ging er daarbij vooral om of en in hoeverre bepaalde onderdelen mogen meetellen als onderwijstijd, zoals bijvoorbeeld een proefwerkweek. De rol van de Inspectie speelt een grotere rol bij de beoordeling van de onderwijstijd. In de enquête worden de verschillen tussen de manier waarop Inspecteurs de onderwijstijd op een school beoordelen, meermaals opgemerkt. Heel veel scholen gaven aan dat ze uit besprekingen met andere schoolleiders de indruk kregen dat de Inspecteurs niet op dezelfde manier oordelen. In de interviews werd dit beeld bevestigd.

De grootste praktische belemmering bij het inroosteren en realiseren van meer uren is, volgens bijna zeventig procent van de scholen, de financiering. Er zijn vrijwel geen scholen die aangeven dat de urennorm kan worden bekostigd uit de huidige lumpsum. De bekostiging moet volgens zestig procent met vijf tot tien procent stijgen om aan de huidige normen te kunnen voldoen. De meeste directies zijn daarom voorstander van een lagere norm. De gemiddelde norm die directies voldoende vinden voor de kwaliteit ligt lager dan 1040 uren.

De zevende onderzoeksvraag gaat over de aanpassingen die zijn afgesproken in de kwaliteitsagenda. Zo is veertig uur niet verplicht voor alle leerlingen en wordt er rekening gehouden met de lengte van het schooljaar. Iets meer dan de helft van de personeelsgeledingen geeft aan dat het inmiddels in de pmr is besproken. Deze versoepelingen hebben vrijwel geen invloed op de manier

waarop tegen de urennorm wordt aangekeken. Het overgrote deel vindt de versoepelingen onvoldoende en geeft aan dat er daarom vrijwel niets is gewijzigd. Ook in de interviews bleek bij geen enkele school waarbij dit onderdeel aan de orde kwam, dat het invloed heeft gehad op de manier waarop ze tegen de norm aankeken.

Gevolgen

Het hoofddoel van het onderzoek is het in kaart brengen van de gevolgen van de urennorm voor het personeel. De vierde, achtste en negende onderzoeksvraag gaan hier op in. Het belangrijkste gevolg dat zowel door de directies als het personeel in de enquête werd genoemd, is de gestegen werkdruk onder leraren. De werkdruk onder leraren is volgens de meeste scholen enigszins tot (zeer) veel gestegen door het invoeren van de maatregelen.

Uit de interviews met scholen waarbij de maatregelen relatief beperkte gevolgen hadden, kwam naar voren dat de werkdruk altijd al hoog is, maar dat de extra maatregelen vaak net een schepje erbovenop doen. Voor het ondersteunend personeel zijn er in zijn algemeenheid minder gevolgen en vaak helemaal geen gevolgen. Ook de interviews laten weinig tot geen gevolgen zien. Als een maatregel gevolgen heeft voor het ondersteunend personeel, dan komt dat doordat er meer ondersteunend personeel wordt aangenomen. De gevolgen voor de leerlingen beperken zich vooral tot de langere lesdagen. Daarnaast valt het op dat het personeel vaker dan directies aangeeft dat leerlingen meer uren krijgen met een kwalitatief onvolwaardige invulling. In de interviews kwam dit soms ook naar voren. Directies hadden een ander beeld van bepaalde uren dan (sommige) docenten. Op een derde van de scholen is de mate waarin docenten scholing kunnen volgen, verminderd en dat riep meestal veel weerstand op. Dit werd dan ook vrij negatief beoordeeld door de personeelsgeledingen. De interviews bevestigen dit. Op de scholen waar op dit punt maatregelen waren genomen, werd er negatief tegenaan gekeken. Op één school was scholing nog wel mogelijk, als het maar buiten lestijd werd gevolgd.

Een exacte relatie tussen maatregel en gevolg is overigens moeilijk te leggen op basis van de enquêtes, omdat we gevraagd hebben naar verschillende mogelijke gevolgen en de mate waarin ze doorwerken. Het is daardoor lastig om een totaaloordeel te geven over de maatregelen en hun gevolgen. Daarvoor bieden de casestudies meer aanknopingspunten. Daaruit bleek dat dezelfde maatregel verschillende gevolgen kan hebben, afhankelijk van het type leraar (relatief jong of oud) en het arbeidsklimaat binnen de school (de relatie tussen directie en personeel). Het draagvlak van de maatregelen was groter op scholen waarbij de relatie tussen de directie en het personeel goed was. Bij scholen met een relatief ouder lerarencorps en een slechter contact tussen directie en personeel was er meer weerstand. Op dat moment spelen verworven rechten een grotere rol.

Positieve maatregelen

De laatste onderzoeksvraag ging in op de maatregelen die scholen kunnen nemen zonder dat die nadelige personele gevolgen hebben. Het zijn vooral de interviews die hiervoor aanknopingspunten bieden. Daarvoor waren de casestudies ook bedoeld. Hieruit kwam naar voren dat de maatregelen die niet nadelig werken als gemeenschappelijk kenmerk hadden dat ze extra geld kosten. Extra personeel (leraren en ondersteunend personeel), surveillance door uitzendkrachten en compensatie van docenten brengen extra kosten met zich mee. De overige maatregelen die geen geld kosten, dragen allemaal nadelen met zich mee: het invoeren van de hulp van ouders is niet altijd betrouwbaar, multiplechoicetoetsen worden niet altijd als een goede manier gezien om een toets af te nemen en het opvangen van lesuitval binnen de sectie kan alleen als de school als zodanig is georganiseerd en als het personeel dit als positief ziet.

Uit het bovenstaande kunnen we concluderen dat de meeste maatregelen gevolgen hebben voor het personeel en dan vooral voor het onderwijzend personeel. Afhankelijk van de mate waarin een school al voldoende inroosterde, de mate van naleving, het arbeidsklimaat en het type leraar hebben maatregelen in meer of mindere mate invloed op het personeel.

LITERATUUR

Berndsen, F.E.M., E.S. van Cooten, S.G. van Otterloo en S.W. van der Ploeg (2007). *Onderwijstijd en lesuitval in het voortgezet onderwijs 2006-2007*. Amsterdam: Regioplan.

Berndsen, F.E.M., E.S. van Cooten, S.G. van Otterloo en S.W. van der Ploeg (2006). *Onderwijstijd en lesuitval in het voortgezet onderwijs 2005-2006*. Amsterdam: Regioplan.

Berndsen, F.E.M. en S.W. van der Ploeg (2005). *Lesuitval in het voortgezet onderwijs 2004-2005*. Amsterdam: Regioplan.

Ministerie van OCW en de VO-raad (2007). *Kwaliteitsagenda Voortgezet Onderwijs. Tekenend voor kwaliteit. Afspraken voor een beter voortgezet onderwijs 2008-2011*.

Vermaas, J., M. Berkvens en A. Leijten (2007). *Realisatie van de onderwijstijd in het Praktijkonderwijs. Een onderzoek naar mogelijkheden en randvoorwaarden*. Tilburg: IVA Beleidsonderzoek en Advies.

Inspectie van het Onderwijs (2007). *Onderwijstijd in vo en bve. Resultaten van het inspectieonderzoek in het voorjaar van 2007*.

BIJLAGEN

BIJLAGE 1

Responsverantwoording

Inleiding

In de laatste week van januari hebben we drie vragenlijsten uitgezet onder alle scholen voor voortgezet onderwijs.¹ De eerste vragenlijst is naar de directies van alle scholen gestuurd en per e-mail uitgezet. Directies konden de vragenlijst dus uitsluitend via internet invullen. De VO-Raad heeft ons hiervoor voorzien van een lijst met (algemene) e-mailadressen van alle hoofdvestigingen van scholen. Vooraf is er per post naar scholen een aankondiging van deze enquête gestuurd. Deze brief ging vergezeld van een aankondigingsbrief ondertekend door de CAO-tafel VO (de werknemersvakbonden en de VO-Raad). Na twee weken hebben we de scholen een herinneringsmail verstuurd. Van de 548 aangeschreven directies heeft de helft de vragenlijst ingevuld (49%). Deze directies waren representatief voor alle scholen.

De tweede en derde vragenlijst zijn respectievelijk naar de personeelsgeleding en de oudergeleding van de medezeggenschapsraad gestuurd. Deze vragenlijsten zijn schriftelijk uitgezet, waarbij we de deelnemers de optie kregen om de vragenlijst via internet in te vullen. De medezeggenschapsraden hebben over het algemeen trager gereageerd dan de directies op de vragenlijst. Veelal bereikt de vragenlijst de medezeggenschapsraden wat later en willen ze er eerst over vergaderen. We hebben ze daarom ruim de tijd gegeven om te reageren en ook pas later een herinneringsbrief gestuurd. De vragenlijsten zijn daarom verspreid teruggekomen. Van de personeelsgeleding is 42 procent teruggekomen, van de oudergeleding is 23 procent retour. De respons van de personeelsgeleding is representatief, maar die van de oudergeleding is dat niet. De oudergeledingen van scholen met veel allochtone leerlingen en van scholen uit de vier grote steden hebben beduidend minder vaak de vragenlijst ingevuld. Ondanks de scheve respons hebben we geen correctie toegepast, omdat we er vanuit gaan dat de respons ook op andere, minder controleerbare factoren, niet representatief is. We hebben het vermoeden dat vooral oudergeledingen die wel op de hoogte zijn, de vragenlijst teruggezonden hebben. Hiervoor kunnen we niet corrigeren.

In de volgende drie paragrafen presenteren we de respons per geleding gesplitst naar een aantal achtergrondkenmerken.

¹ Inclusief AOC's met VO-onderwijs, maar exclusief de zelfstandige scholen voor praktijkonderwijs.

Directie

Tabel B1.1 Respons ten opzichte van de totale populatie naar regio*

Regio	Populatie (N=548)		Respons (n=270)	
Noord	57	10,4	27	10,0%
Oost	107	19,5	55	20,4%
West	248	45,3	118	43,7%
Zuid	136	24,8	70	25,9%

* De verschillen zijn niet significant ($p > 0,05$).

Tabel B1.2 Respons ten opzichte van de totale populatie naar gemeenteomvang*

Gemeenteomvang	Populatie (N=548)		Respons (n=270)	
G4	81	14,8%	38	14,1%
G21	120	21,9%	56	20,7%
Overige gemeenten	347	63,3%	176	65,2%

* De verschillen zijn niet significant ($p > 0,05$).

Tabel B1.3 Respons ten opzichte van de totale populatie naar urbanisatiegraad*

Urbanisatiegraad	Populatie (N=548)		Respons (n=270)	
Zeer sterk stedelijk	123	22,4%	59	21,9%
Sterk stedelijk	185	33,8%	93	34,4%
Matig stedelijk	140	25,5%	67	24,8%
Weinig stedelijk	75	13,7%	39	14,4%
Niet stedelijk	25	4,6%	12	4,4%

* De verschillen zijn niet significant ($p > 0,05$).

Tabel B1.4 Respons ten opzichte van de totale populatie naar schoolgrootte*

Leerlingaantal	Populatie (N=548)		Respons (n=270)	
Tot 500	49	8,9%	18	6,7%
500 – 100	110	20,1%	52	19,3%
1000 – 1500	119	21,7%	59	21,9%
1500 – 2000	92	16,8%	42	15,6%
2000 en meer	178	32,5%	99	36,7%

* De verschillen zijn niet significant ($p > 0,05$).

Tabel B1.5 Respons ten opzichte van de totale populatie naar denominatie*

Denominatie	Populatie (N=548)		Respons (n=270)	
Gemeentelijk	156	28,5%	76	28,1%
Rooms-katholiek	193	27,0%	73	27,0%
Protestants-christelijk	115	25,4%	64	23,7%
Overig	138	21,0%	57	21,1%

* De verschillen zijn niet significant ($p > 0,05$).

Tabel B1.6 Respons ten opzichte van de totale populatie naar percentage niet-westers allochtone leerlingen*

Leerlingpopulatie	Populatie (N=548)		Respons (n=270)	
Minder dan 5%	127	23,2%	56	20,7%
Tussen 5% en 10%	163	29,7%	84	31,1%
Tussen 10% en 25%	170	31,0%	95	35,2%
Tussen 25% en 50%	57	10,4%	22	8,1%
Meer dan 50%	31	5,7%	13	4,8%

* De verschillen zijn niet significant ($p > 0,05$).

Tabel B1.7 Respons ten opzichte van de totale populatie naar schooltype*

Schooltype	Populatie (N=548)		Respons (n=270)	
Vmbo	80	14,6%	39	14,4%
Havo/vwo	81	14,8%	39	14,4%
Vmbo-tl/havo/vwo	101	18,4%	47	17,4%
Brede sgm	286	52,2%	145	53,7%

* De verschillen zijn niet significant ($p > 0,05$).

Personeelsgeleding van de medezeggenschapsraad

Tabel B1.8 Respons ten opzichte van de totale populatie naar regio*

Regio	Populatie (N=548)		Respons (n=126)	
Noord	57	10,4%	25	10,8%
Oost	107	19,5%	52	22,5%
West	248	45,3%	93	40,3%
Zuid	136	24,8%	61	26,4%

* De verschillen zijn niet significant ($p > 0,05$).

Tabel B1.9 Respons ten opzichte van de totale populatie naar gemeente-omvang*

Gemeenteomvang	Populatie (N=548)		Respons (n=126)	
G4	81	14,8%	23	10,0%
G21	120	21,9%	54	23,4%
Overige gemeenten	347	63,3%	154	66,7%

* De verschillen zijn niet significant ($p > 0,05$).

Tabel B1.10 Respons ten opzichte van de totale populatie naar urbanisatiegraad*

Urbanisatiegraad	Populatie (N=548)		Respons (n=126)	
Zeer sterk stedelijk	123	22,4%	42	18,2%
Sterk stedelijk	185	33,8%	83	35,9%
Matig stedelijk	140	25,5%	64	27,7%
Weinig stedelijk	75	13,7%	29	12,6%
Niet stedelijk	25	4,6%	13	5,6%

* De verschillen zijn niet significant ($p > 0,05$).

Tabel B1.11 Respons ten opzichte van de totale populatie naar schoolgrootte*

Leerlingaantal	Populatie (N=548)		Respons (n=126)	
Tot 500	49	8,9%	11	4,8%
500 – 100	110	20,1%	43	18,6%
1000 – 1500	119	21,7%	50	21,6%
1500 – 2000	92	16,8%	45	19,5%
2000 en meer	178	32,5%	82	35,5%

* De verschillen zijn niet significant ($p > 0,05$).

Tabel B1.12 Respons ten opzichte van de totale populatie naar denominatie*

Denominatie	Populatie (N=548)		Respons (n=126)	
Gemeentelijk	156	28,5%	66	28,6%
Rooms-katholiek	193	27,0%	66	28,6%
Protestants-christelijk	115	25,4%	45	19,5%
Overig	138	21,0%	54	23,4%

* De verschillen zijn niet significant ($p > 0,05$).

Tabel B1.13 Respons ten opzichte van de totale populatie naar percentage niet-westers allochtone leerlingen*

Leerlingpopulatie	Populatie (N=548)		Respons (n=126)	
Minder dan 5%	127	23,2%	50	21,6%
Tussen 5% en 10%	163	29,7%	83	35,9%
Tussen 10% en 25%	170	31,0%	69	29,9%
Meer dan 25%	88	16,1%	29	12,6%

* De verschillen zijn niet significant ($p > 0,05$).

Tabel B1.14 Respons ten opzichte van de totale populatie naar schooltype*

Schooltype	Populatie (N=548)		Respons (n=126)	
Vmbo	80	14,6%	24	10,4%
Havo/vwo	81	14,8%	41	17,7%
Vmbo-tl/havo/vwo	101	18,4%	43	18,6%
Brede sgm	286	52,2%	123	53,2%

* De verschillen zijn niet significant ($p > 0,05$).

Oudergeleding van de medezeggenschapsraad

Tabel B1.15 Respons ten opzichte van de totale populatie naar regio*

Regio	Populatie (N=548)		Respons (n=126)	
Noord	57	10,4	11	8,7%
Oost	107	19,5	32	25,4%
West	248	45,3	49	38,9%
Zuid	136	24,8	34	27,0%

* De verschillen zijn niet significant ($p > 0,05$).

Tabel B1.16 Respons ten opzichte van de totale populatie naar gemeenteomvang*

Gemeenteomvang	Populatie (N=548)		Respons (n=126)	
G4	81	14,8%	11	8,7%
G21	120	21,9%	27	21,4%
Overige gemeenten	347	63,3%	88	69,8%

* De verschillen zijn niet significant ($p > 0,05$).

Tabel B1.17 Respons ten opzichte van de totale populatie naar urbanisatiegraad*

Urbanisatiegraad	Populatie (N=548)		Respons (n=126)	
Zeer sterk stedelijk	123	22,4%	15	11,9%
Sterk stedelijk	185	33,8%	48	38,1%
Matig stedelijk	140	25,5%	38	30,2%
Weinig stedelijk	75	13,7%	22	17,5%
Niet stedelijk	25	4,6%	3	2,4%

* De verschillen zijn niet significant ($p > 0,05$).

Tabel B1.18 Respons ten opzichte van de totale populatie naar schoolgrootte*

Leerlingaantal	Populatie (N=548)		Respons (n=126)	
Tot 500	49	8,9%	4	3,2%
500 – 100	110	20,1%	24	19,0%
1000 – 1500	119	21,7%	32	25,4%
1500 – 2000	92	16,8%	21	16,7%
2000 en meer	178	32,5%	45	35,7%

* De verschillen zijn niet significant ($p > 0,05$).

Tabel B1.19 Respons ten opzichte van de totale populatie naar denominatie*

Denominatie	Populatie (N=548)		Respons (n=126)	
Gemeentelijk	156	28,5%	47	37,3%
Rooms-katholiek	193	27,0%	28	22,2%
Protestants-christelijk	115	25,4%	22	17,5%
Overig	138	21,0%	29	23,0%

* De verschillen zijn niet significant ($p > 0,05$).

Tabel B1.20 Respons ten opzichte van de totale populatie naar percentage niet-westers allochtone leerlingen*

Leerlingpopulatie	Populatie (N=548)		Respons (n=126)	
Minder dan 5%	127	23,2%	23	18,3%
Tussen 5% en 10%	163	29,7%	53	42,1%
Tussen 10% en 25%	170	31,0%	39	31,0%
Meer dan 25%	88	16,1%	11	8,7%

* De verschillen zijn significant ($p < 0,05$).

Tabel B1.21 Respons ten opzichte van de totale populatie naar schooltype*

Schooltype	Populatie (N=548)		Respons (n=126)	
Vmbo	80	14,6%	9	7,1%
Havo/vwo	81	14,8%	17	13,5%
Vmbo-tl/havo/vwo	101	18,4%	31	24,6%
Brede sgm	286	52,2%	69	54,8%

* De verschillen zijn niet significant ($p > 0,05$).

BIJLAGE 2

Tabellen bij hoofdstuk 2

Tabel B2.1 Wie heeft de vragenlijst ingevuld?

	Percentage
Directielid/rector school	89,3%
Beleidsmedewerker	2,2%
Anders	6,7%
Geen antwoord	1,9%
Totaal	100%

Tabel B2.2 Niveau van invullen

	Aantal	Percentage
Vestiging	47	17,4%
School (hele brinnummer)	214	79,3%
Scholen (meerdere brinnummers)	4	1,5%
Geen antwoord	5	1,9%
Totaal	270	100%

Tabel B2.3 De mate waarin 1040 uur in de onderbouw werd geprogrammeerd: 2006-2007 naar schooltype

	Vmbo/ vmbo-t	Havo/ vwo	Vmbo-t/ havo/ vwo	Vmbo/ vmbo-t/ havo/vwo	Totaal
Ten minste 1040 uur geprogrammeerd	60,4%	15,9%	27,7%	23,0%	30,0%
Tot 5% te weinig geprogrammeerd	28,3%	40,9%	40,4%	42,9%	39,3%
5 tot 10% te weinig geprogrammeerd	11,3%	29,5%	23,4%	27,0%	23,7%
10 tot 15% te weinig geprogrammeerd	0,0%	9,1%	8,5%	5,6%	5,6%
Meer dan 15% te weinig geprogrammeerd	0,0%	0,0%	0,0%	0,8%	0,4%
Geen antwoord	0,0%	4,5%	0,0%	0,8%	1,1%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%

Tabel B2.4 De mate waarin 1040 uur in de onderbouw werd geprogrammeerd: 2005-2006 naar schooltype

	Vmbo/ vmbo-t	Havo/ vwo	Vmbo-t/ havo/ vwo	Vmbo/ vmbo-t/ havo/vwo	Totaal
Ten minste 1040 uur geprogrammeerd	35,8%	11,4%	17,0%	9,5%	16,3%
Tot 5% te weinig geprogrammeerd	35,8%	27,3%	29,8%	42,1%	36,3%
5 tot 10% te weinig geprogrammeerd	17,0%	38,6%	36,2%	34,9%	32,2%
10 tot 15% te weinig geprogrammeerd	5,7%	15,9%	10,6%	11,1%	10,7%
Meer dan 15% te weinig geprogrammeerd	0,0%	0,0%	2,1%	0,8%	0,7%
Geen antwoord	5,7%	6,8%	4,3%	1,6%	3,7%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%

Tabel B2.5 De mate waarin 1040 uur in de onderbouw werd geprogrammeerd: 2007-2008 naar percentage niet-westers allochtone leerlingen

	< 5%	5 tot 10%	10 tot 25%	Meer dan 25%	Totaal
Ten minste 1040 uur geprogrammeerd	60,7%	65,5%	66,3%	80,0%	66,7%
Tot 5% te weinig geprogrammeerd	30,4%	25,0%	26,3%	20,0%	25,9%
5 tot 10% te weinig geprogrammeerd	8,9%	9,5%	7,4%	0,0%	7,4%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%

Tabel B2.6 De reden waarom het de school niet lukt 1040 uur te programmeren*

Reden	Perce- tage
De school kon bij de start van het schooljaar al onvoldoende leraren vinden	17,8%
Veel ziekteverzuim verwacht gedurende het schooljaar	24,4%
Veel bijzonder verlof verwacht	4,4%
Organisatorisch niet haalbaar (vergaderingen, scholing, excursies e.d.)	72,2%
Te weinig lesweken (ondanks dat er nu rekening mee wordt gehouden)	47,8%
De school wil niet meer uur programmeren, vanwege de onderwijskwaliteit	37,8%
Te weinig voorbereidingstijd	8,9%
Er is geen financiering voor	70,0%
Anders	6,7%
Totaal aantal scholen dat geen 1040 uur programmeert	90

* Meer antwoorden mogelijk. Percentages tellen op tot meer dan 100 procent.

Tabel B2.7 De reden van het programmeren van onvoldoende onderwijstijd naar schooltype

	Vmbo/ vmbo-t	Havo/ vwo	Vmbo-t/ havo/vwo	Vmbo/ vmbo-t/ havo/vwo
Bij start van het schooljaar al onvoldoende leraren	28,6%	10,0%	10,0%	23,3%
Veel ziekteverzuim verwacht	71,4%	5,0%	20,0%	27,9%
Veel bijzonder verlof verwacht	0,0%	0,0%	10,0%	4,7%
Organisatorisch niet haalbaar	42,9%	65,0%	85,0%	74,4%
Te weinig lesweken	57,1%	60,0%	40,0%	44,2%
De school wil niet meer uren programmeren	42,9%	65,0%	45,0%	20,9%
Te weinig voorbereidingstijd	0,0%	10,0%	10,0%	9,3%
Er is geen financiering voor	57,1%	65,0%	60,0%	79,1%
Anders	0,0%	15,0%	15,0%	0,0%

* Meer antwoorden mogelijk. Percentages tellen op tot meer dan 100 procent.

Tabel B2.8 De reden waarom het de school wel lukt 1040 uur te programmeren*

	Percentage
De school heeft geen problemen om voldoende personeel te vinden	15,6%
De school roosterde altijd al voldoende onderwijstijd in	21,7%
De school heeft voldoende maatregelen getroffen	75,6%
Anders	13,3%
Totaal aantal scholen dat ten minste 1040 uur programmeert	180

* Meer antwoorden mogelijk. Percentages tellen op tot meer dan 100 procent.

Tabel B2.9 Lestaak naar mate van programmeren voldoende onderwijstijd in de onderbouw

	Ten minste 1040	5% te weinig	5% tot 10% te weinig	Totaal
Hogere lestaak	72,7%	21,2%	6,1%	100%
Lestaak van 750 uur of lager	65,7%	26,7%	7,6%	100%
Totaal*	179	67	20	269

* Totaal aantal scholen dat de vraag heeft beantwoord

Tabel B2.10 Controlebezoek Inspectie

	Percentage
Ja	29,6%
Nee	68,1%
Geen antwoord	2,2%
Totaal	100%

Tabel B2.11 Bezwaar gemaakt naar aanleiding van Inspectiebezoek

	Percentage
Ja, en de Inspectie is (deels) aan de bezwaren tegemoet gekomen	16,3%
Ja, maar de Inspectie is niet aan de bezwaren tegemoet gekomen	22,5%
Nee	58,8%
Geen antwoord	2,5%
Totaal*	100%

* 80 van de 270 scholen in de steekproef hebben een controlebezoek gehad.

Tabel B2.12 Op welk niveau wordt de gerealiseerde onderwijstijd bijgehouden (laagste niveau)

	Percentage
er leerling	8,5%
er klas	66,2%
er leerjaar	20,8%
lleen heel globaal	3,8%
ieen antwoord	0,8%
otaaal	100,0%

Tabel B2.13 Heeft de school in 2006-2007 en/of in 2007-2008 maatregelen genomen om de onderwijstijd te verhogen?

	Percentage
Ja, maatregelen genomen	93,7%
Nee, we gaan wel maatregelen nemen	0,4%
Nee, de school neemt geen maatregelen	3,0%
Niet van toepassing, de school programmeert al jaren voldoen	3,0%
Totaal	100%

Tabel B2.14 Reden nemen van deze maatregelen*

	Percentage
Praktisch haalbaar zijn in de school	81,7%
Leveren substantieel aantal uur op	79,0%
De school kan deze financieren	49,2%
Geen of niet te veel weerstand bij het onderwijzend personeel	31,0%
Budgetneutraal uitwerken	15,5%
Geen of niet te veel weerstand opriepen bij de leerlingen	11,5%
Geen of niet te veel weerstand bij het oop	8,3%
Anders	4,4%

* Meer antwoorden mogelijk. Percentages tellen op tot meer dan 100 procent.

Tabel B2.15 Reactie personeel op maatregel

	Geen weerstand	Enige weerstand	Veel weerstand	Weet niet	% scholen*
Inkorten lesvrije periode bij het einde van het schooljaar	18,3%	55,5%	26,1%	0,0%	89,3%
Inkorten lesvrije periode de start van het schooljaar	31,2%	60,9%	7,9%	0,0%	83,3%
Rapportvergaderingen verminderen of verplaatsen buiten lestijden	14,5%	50,9%	34,1%	0,6%	73,0%
Planning vergaderingen buiten lestijden	19,4%	54,7%	25,9%	0,0%	70,2%
Afschaffen/inkorten proefwerkweken	20,3%	48,1%	28,6%	3,0%	60,7%
Afschaffen/verminderen studiedagen	19,8%	47,3%	31,3%	1,5%	59,9%
Extra lessen voor leerlingen	52,2%	38,1%	9,0%	0,7%	59,1%
Meer inzet huidige leraren	9,8%	38,5%	50,0%	1,6%	55,6%
Lesgeven tijdens proefwerkweken	18,6%	50,0%	28,4%	2,9%	44,8%
Verplichten keuzewerkijd/begeleidingsuren/huiswerkleken	21,9%	44,8%	31,3%	2,1%	43,7%
Minder verlof personeel toe staan	6,1%	56,1%	34,7%	3,1%	43,7%
Aannemen extra leraren	96,5%	2,3%	0,0%	1,2%	39,3%
Aannemen extra oop	81,3%	16,3%	1,3%	1,3%	36,9%
Vermindering scholing personeel	4,7%	43,0%	51,2%	1,2%	36,5%
Meer inzet huidig oop	38,7%	42,7%	13,3%	5,3%	34,5%
Lesuitval verminderen met vaste invallers	48,4%	32,3%	14,5%	4,8%	31,0%
Afschaffen/schrappen/verminderen niet-lesactiviteiten**	8,3%	60,4%	31,3%	0,0%	24,2%
Andere inzet huidig oop**	38,3%	48,9%	6,4%	6,4%	22,6%
Vorbereidingen docenten starten in de laatste vakantieweek**	15,6%	51,1%	33,3%	0,0%	18,7%
Afschaffen/verminderen excursies**	7,5%	37,5%	55,0%	0,0%	16,7%
Afwijking maximum lestak docent 750 klokuren**	7,5%	57,5%	30,0%	5,0%	16,3%
Vermindering niet-lesgebonden taken**	2,6%	48,7%	48,7%	0,0%	17,1%
Verlenging lesduur**	34,6%	46,2%	15,4%	3,8%	11,9%
Minder (weinig tot geen) vormende activiteiten leerlingen (cultuur, sport)	5,0%	55,0%	40,0%	0,0%	9,5%
**					
Vergroting aantal leerlingen per klas (meer uur onderwijstijd inplanbaar) **	5,3%	21,1%	68,4%	5,3%	7,9%
Schrappen/verminderen individuele leerlingbegeleiding**	0,0%	30,0%	70,0%	0,0%	4,8%

* Percentage scholen dat deze maatregel heeft aangekruist.

** Dit zijn maatregelen die door minder dan 30 procent van de scholen zijn toegepast.

Tabel B2.16 De mate waarin de maatregelen gevolgen hebben voor leraren

	Niet	Enigszins	Veel	Zeer veel	Weet niet
Langer aanwezig op school	10,9%	54,6%	26,1%	7,6%	0,8%
Meer contacturen met leerlingen	21,5%	43,0%	28,3%	6,3%	0,8%
Minder niet-lesgebonden taken	45,4%	32,1%	17,0%	3,2%	2,3%
Minder leerlingenbegeleiding	67,4%	19,1%	8,4%	3,3%	1,9%
Meer werkdruk	7,1%	33,6%	38,2%	20,3%	0,8%
Meer ziekteverzuim	39,6%	36,6%	10,6%	6,6%	6,6%
Minder overlegmomenten met collega's	27,3%	44,6%	19,9%	6,5%	1,7%
Minder ontwikkeltijd vak/ materiaal/ onderwijsverbetering/didactiek	25,0%	36,8%	24,6%	10,5%	3,1%
Minder (tijd voor) vergaderingen	18,5%	46,4%	27,0%	7,3%	0,9%
Meer ondersteuning door OOP	43,2%	35,5%	13,6%	2,7%	5,0%
Meer versnippering in rooster	42,5%	30,3%	17,6%	5,9%	3,6%

* Alleen de scholen die maatregelen hebben genomen hebben deze vraag gekregen.

** Scholen die de vragen niet beantwoord hebben, zijn hierbuiten gelaten.

Tabel B2.17 De mate waarin de maatregelen gevolgen hebben voor het oop

	Niet	Enigszins	Veel	Zeer veel	Weet niet
Langer aanwezig op school	72,8%	20,5%	4,2%	1,7%	0,8%
Meer contacturen met leerlingen	52,4%	31,3%	14,2%	0,9%	1,3%
Meer lestaken	64,9%	25,9%	6,6%	0,9%	1,8%
Minder leerlingenbegeleiding	89,7%	6,3%	1,8%	0,4%	1,8%
Meer werkdruk	37,4%	44,3%	14,0%	3,0%	1,3%
Meer ziekteverzuim	68,3%	17,4%	7,0%	1,7%	5,7%
Minder overlegmomenten met collega's	68,4%	24,4%	4,9%	0,4%	1,8%
Minder ontwikkeltijd vak-/ lesmateriaal/ onderwijsverbetering	81,0%	12,7%	2,3%	0,0%	4,1%
Minder (tijd voor) vergaderingen	74,6%	19,2%	3,6%	0,0%	2,7%
Meer versnippering in rooster	82,4%	11,6%	3,7%	0,0%	2,3%

* Alleen de scholen die maatregelen hebben genomen hebben deze vraag gekregen.

** Scholen die de vragen niet beantwoord hebben, zijn hierbuiten gelaten.

Tabel B2.18 De mate waarin de maatregelen gevolgen hebben voor de leerlingen

	Niet	Enigszins	Veel	Zeer veel	Weet niet
Langere lesdagen	15,2%	39,5%	30,5%	14,4%	0,4%
Meer werkdruk	26,1%	46,2%	21,4%	5,6%	0,9%
Lesroosters met gaten	41,4%	31,4%	18,0%	8,4%	0,8%
Leerlingen krijgen minder individuele aandacht en begeleiding	55,7%	29,6%	8,3%	4,3%	2,2%
Leerlingen spijbelen vaker	67,2%	18,3%	5,2%	1,3%	7,9%
(Meer) uren met een kwalitatief onvolwaardige invulling	37,2%	43,6%	12,8%	6,0%	0,4%

* Alleen de scholen die maatregelen hebben genomen hebben deze vraag gekregen.

** Scholen die de vragen niet beantwoord hebben, zijn hierbuiten gelaten.

Tabel B2.19 Gevolgen realisatie onderwijstijd naar aanleiding van kwaliteitsagenda

	Percentage
Ja	24,0%
Nee, maar we komen nu wel dicht in de buurt.	53,1%
Nee, we gaan de onderwijstijd nog steeds niet halen	16,3%
N.v.t de school roostert al voldoende in	5,8%
Geen antwoord	0,8%
Totaal	100%

Tabel B2.20 Aanpassingen naar aanleiding van kwaliteitsagenda

	Percentage
Bepaalde uren geschrapt	2,4%
Bepaalde lessen niet meer verplicht	6,0%
Andere aanpassing**	7,6%
Niets veranderd	85,7%

* Meer antwoorden mogelijk. Percentages tellen op tot meer dan 100 procent.

** Waaronder het invoeren van een geschrapte vergadering, het wijzigen van de planning aan het einde van het schooljaar en het afschaffen van 'ophokuren'.

BIJLAGE 3

Tabellen bij hoofdstuk 3

Personeelsgeleding van de medezeggenschapsraad

Tabel B3.1 Niveau van invullen

Niveau	Aantal	Percentage
Vestiging	44	19,0%
School (hele brinnummer)	182	78,8%
Scholen (meerdere brinnummers)	4	1,7%
Geen antwoord	1	0,4%
Totaal	231	100,0%

Tabel B3.2 Functie respondent personeelsgeleding mr

	Percentage
Docent	87,0%
Lid ondersteunend personeel	3,0%
Anders	8,2%
Geen antwoord	1,7%
Totaal	100%

Tabel B3.3 Heeft de school maatregelen genomen om meer onderwijstijd te programmeren en te realiseren?

	Percentage
Ja, de school heeft maatregelen genomen	96,5%
Nee, de school vindt het niet nodig om maatregelen te nemen	0,9%
Nee, de school kan geen maatregelen verzinnen of financieren	0,9%
Nee, maar dat was niet nodig, de school voldoet al aan de norm	0,9%
Geen antwoord	0,9%
Totaal	100%

Tabel B3.4 Is de kwaliteitsagenda aan de orde gekomen in de mr?

	Percentage
Ja, de schoolleiding heeft het zelf aangekaart	35,1%
Ja, op initiatief van de personeelsgeleding van de mr	19,9%
Ja, op initiatief van de oudergeleding van de mr	0,9%
Nee, het is (nog) niet aan de orde gekomen	34,2%
Geen antwoord	10,0%
Totaal	100%

Tabel B3.5 Mening over de aanpassingen in de kwaliteitsagenda

	Percentage
Er waren geen aanpassingen nodig geweest	6,1%
De aanpassingen zijn onvoldoende	45,5%
De aanpassingen zijn voldoende	23,8%
Anders	16,0%
Geen antwoord	8,7%
Totaal	100%

Tabel B3.6 Gevolgen voor het onderwijzend personeel*

	Niet	Enigszins	Veel	Zeër veel	Weet niet	Totaal (N)
Langer aanwezig op school	9,0%	45,7%	27,6%	16,2%	1,4%	210
Meer contacturen met leerlingen	15,0%	49,0%	24,8%	10,2%	1,0%	206
Minder niet-lesgebonden taken	58,0%	21,3%	10,6%	6,4%	3,7%	188
Minder leerlingenbegeleiding	67,6%	15,7%	6,5%	7,0%	3,2%	185
Meer werkdruk	3,3%	27,0%	34,4%	34,9%	0,5%	215
Meer ziekteverzuim	16,7%	32,5%	14,8%	8,4%	27,6%	203
Minder overlegmomenten met collega's	28,4%	30,3%	23,6%	14,9%	2,9%	208
Minder ontwikkeltijd vak-/lesmateriaal/ onderwijsverbetering/didactiek	17,9%	33,8%	26,4%	17,4%	4,5%	201
Minder (tijd voor) vergaderingen	24,6%	35,3%	25,1%	14,5%	0,5%	207
Meer ondersteuning door oop	47,2%	33,5%	7,1%	4,1%	8,1%	197
Meer versnippering in rooster	35,3%	28,9%	14,9%	13,4%	7,5%	201

* In totaal zijn er 231 personeelsgeledingen waar de school maatregelen heeft genomen.

Tabel B3.7 Gevolgen voor het onderwijsondersteunend personeel*

	Niet	Enigszins	Veel	Zeër veel	Weet niet	Totaal (N)
Langer aanwezig op school	54,0%	24,8%	7,4%	5,0%	8,9%	202
Meer contacturen met leerlingen	42,2%	32,2%	11,6%	4,5%	9,5%	199
Meer lestaken	59,2%	21,9%	5,6%	1,5%	11,7%	196
Minder leerlingenbegeleiding	72,0%	10,6%	2,1%	1,6%	13,8%	189
Meer werkdruk	20,7%	38,4%	20,7%	8,9%	11,3%	203
Meer ziekteverzuim	35,9%	20,0%	7,2%	3,1%	33,8%	195
Minder overlegmomenten met collega's	43,2%	25,0%	7,3%	3,1%	21,4%	192
Minder ontwikkeltijd vak-/lesmateriaal/ onderwijsverbetering	52,2%	16,7%	4,3%	2,2%	24,7%	186
Minder (tijd voor) vergaderingen	46,6%	21,7%	5,3%	3,2%	23,3%	189
Meer versnippering in rooster	54,3%	14,9%	5,9%	1,6%	23,4%	188

In totaal zijn er 231 personeelsgeledingen waar de school maatregelen heeft genomen.

Tabel B3.8 Gevolgen voor leerlingen*

	Niet	Enigszins	Veel	Zeer veel	Weet niet	Totaal (N)
Langere lesdagen	14,3%	41,9%	29,5%	14,3%	0,0%	210
Meer werkdruk	27,8%	40,2%	22,0%	7,7%	2,4%	209
Lesroosters met gaten	35,9%	28,2%	20,1%	12,4%	3,3%	209
Bepaalde leerlingen krijgen minder individuele aandacht en begeleiding	48,1%	30,1%	11,2%	6,3%	4,4%	206
Ze spijbelen vaker	43,2%	22,3%	7,8%	3,4%	23,3%	206
(Meer) uren met een kwalitatief onvolwaardige invulling	19,3%	40,1%	22,2%	16,9%	1,4%	207

Oudergeleding van de medezeggenschapsraad

Tabel B3.9 Niveau invullen vragenlijst

	Aantal	Percentage
Vestiging	20	15,6%
School (hele brinnummer)	97	75,8%
Scholen (meerdere brinnummers)	7	5,5%
Weet niet	4	3,1%
Totaal	128	100%

Tabel B3.10 Heeft de school maatregelen genomen?

	Percentage
Ja, de school heeft maatregelen genomen	92,2%
Nee, de school vindt het niet nodig om maatregelen te nemen	1,6%
Nee, dat was niet nodig	4,7%
Geen antwoord	1,6%
Totaal	100,0%

Tabel B3.11 Welke maatregelen heeft de school genomen?

	Percentage*
Inkorten lesvrije periode bij de start van het schooljaar	53,4%
Inkorten lesvrije periode bij het einde van het schooljaar	50,8%
Voorbereidingen docenten starten in de laatste vakantieweek	20,3%
Rapportvergaderingen verminderen of verplaatsen buiten lestijden	46,6%
Planning overige vergaderingen buiten lestijden	33,9%
Lesgeven tijdens proefwerkweken	40,7%
Afschaffen/inkorten proefwerkweken	39,0%
Verlenging lesduur	16,1%
Verhoging aantal leerlingen per klas (meer uur onderwijstijd inplanbaar)	11,9%
Extra lessen voor leerlingen	33,1%
Afschaffen/verminderen studiedagen	28,8%
Afschaffen/schrappen/verminderen excursies	10,2%

Vervolg tabel B3.11

	Percentage*
Afschaffen/schrappen/verminderen niet-lesactiviteiten zoals	
Sinterklaasviering en activiteitenweken	13,6%
Verplichten keuzewerktijd/begeleidingsuren/huiswerklessen	44,1%
Minder (weinig tot geen) vormende activiteiten leerlingen (cultuur, sport)	8,5%
Schrappen/verminderen individuele leerlingbegeleiding	7,6%
Meer inzet huidige leraren	44,1%
Meer inzet huidig onderwijsondersteunend personeel	28,0%
Aannemen extra leraren	9,3%
Aannemen extra onderwijsondersteunend personeel	17,8%
Minder verlof personeel toe staan	11,9%
Andere inzet huidig onderwijsondersteunend personeel	16,1%
Afwijking maximum lestaaikloeken	9,3%
Lesuitval verminderen met vaste invallers	15,3%
Vermindering niet-lesgebonden taken	15,3%
Vermindering scholing personeel	11,9%
Anders	6,8%

* Heel veel oudergeledingen waren niet exact op de hoogte van de genomen maatregelen.

Tabel B3.12 Heeft de oudergeleding nog inspraak gehad op de genomen maatregelen?

	Percentage
Ja, de meeste voorstellen kwamen van de oudergeleding	3,4%
Ja, een deel van de voorstellen kwam van de oudergeleding	7,6%
Ja, de oudergeleding heeft bepaalde maatregelen afgewezen	9,3%
Ja, de oudergeleding heeft bepaalde maatregelen gewijzigd	16,9%
Nee, de oudergeleding was het met de maatregelen eens	46,6%
Nee, helemaal niet	29,7%

* Meerdere antwoorden mogelijk. Percentages tellen op tot meer dan 100 procent.

Tabel B3.13 Is de kwaliteitsagenda aan de orde gekomen in de mr?

	Percentage
Ja, de schoolleiding heeft het zelf aangekaart	52,3%
Ja, op initiatief van de personeelsgeleding van de mr	3,1%
Ja, op initiatief van de oudergeleding van de mr	7,0%
Nee, het is (nog) niet aan de orde gekomen	33,6%
Weet niet	1,6%
Geen antwoord	2,3%
Totaal	100%

Tabel B3.14 Mening over de aanpassingen in de kwaliteitsagenda

	Percentage
Er waren geen aanpassingen nodig geweest	10,9%
De aanpassingen zijn onvoldoende	21,1%
De aanpassingen zijn voldoende	37,5%
Anders	25,0%
Geen antwoord	5,5%
Totaal	100%

Tabel B3.15 Wat is het oordeel over het gevolg van de genomen maatregelen voor het onderwijzend personeel en het ondersteunend personeel?

Oordeel op een schaal van 1 tot 5 (1 heel negatief, 2 enigszins negatief, 3 neutraal, 4 enigszins positief, 5 heel positief)	OP	OOP
Inkorten lesvrije periode bij de start van het schooljaar	2,9	2,9
Inkorten lesvrije periode bij het einde van het schooljaar	2,5	2,6
Vorbereidingen docenten starten in de laatste vakantieweek	2,8*	2,9*
Rapportvergaderingen verminderen of verplaatsen buiten lestijden	2,4	2,8
Planning overige vergaderingen buiten lestijden	2,5	2,8
Lesgeven tijdens proefwerkweken	2,5	2,9
Afschaffen/inkorten proefwerkweken	2,3	2,9
Verlenging lesduur	2,6*	2,7*
Vergroting aantal leerlingen per klas	1,4*	3,0*
Extra lessen voor leerlingen	2,7	2,9
Afschaffen/verminderen studiedagen	2,3	2,9
Afschaffen/schrappen/verminderen excursies	2,0*	2,1*
Afschaffen/schrappen/verminderen niet-lesactiviteiten	2,3*	2,8*
Verplichten keuzewerktijd/begeleidingsuren/huiswerklessen	2,7	2,7
Minder (weinig tot geen) vormende activiteiten leerlingen	1,7*	2,0*
Schrappen/verminderen individuele leerlingbegeleiding	2,2*	2,6*
Meer inzet huidige leraren	2,3	3,0
Meer inzet huidig onderwijsondersteunend personeel	3,1	3,0
Aannemen extra leraren	3,6*	3,4*
Aannemen extra onderwijsondersteunend personeel	3,3*	3,6*
Minder verlof personeel toestaan	2,0*	2,3*
Andere inzet huidig onderwijsondersteunend personeel	2,7*	2,7*
Afwijking maximum lestuur docent 750 klokuren	2,0*	2,8*
Lesuitval verminderen met vaste invallers	3,2*	3,4*
Vermindering niet-lesgebonden taken	2,7*	3,3*
Vermindering scholing personeel	1,7*	2,3*

* Door minder dan 20 respondenten ingevuld.

Tabel B3.16 Gevolgen voor het onderwijzend personeel*

	Niet	Enigszins	Veel	Zeer veel	Weet niet	Totaal (N)
Langer aanwezig op school	9,2%	53,1%	15,3%	4,1%	18,4%	98
Meer contacturen met leerlingen	10,4%	52,1%	17,7%	3,1%	16,7%	96
Minder niet-lesgebonden taken	21,7%	33,7%	9,8%	2,2%	32,6%	92
Minder leerlingenbegeleiding	40,2%	20,7%	9,8%	3,3%	26,1%	92
Meer werkdruk	7,1%	46,5%	21,2%	12,1%	13,1%	99
Meer ziekteverzuim	25,6%	20,0%	14,4%	3,3%	36,7%	90
Minder overlegmomenten met collega's	25,8%	24,7%	12,9%	3,2%	33,3%	93
Minder ontwikkeltijd vak/lesmateriaal/ onderwijsverbetering	25,8%	22,6%	15,1%	3,2%	33,3%	93
Minder (tijd voor) vergaderingen	23,4%	38,3%	9,6%	1,1%	27,7%	94
Meer ondersteuning door oop	19,6%	33,7%	7,6%	4,3%	34,8%	92
Meer versnippering in rooster	26,9%	23,7%	15,1%	9,7%	24,7%	93

* In totaal zijn er 118 ondergeledingen waar de school maatregelen heeft genomen.

Tabel B3.17 Gevolgen voor het onderwijsondersteunend personeel*

	Niet	Enigszins	Veel	Zeer veel	Weet niet	Totaal (N)
Langer aanwezig op school	19,1%	33,0%	10,6%	1,1%	36,2%	94
Meer contacturen met leerlingen	23,1%	31,9%	7,7%	3,3%	34,1%	91
Meer lestaken	27,5%	28,6%	4,4%	3,3%	36,3%	91
Minder leerlingenbegeleiding	38,5%	16,5%	3,3%	1,1%	40,7%	91
Meer werkdruk	17,4%	31,5%	10,9%	5,4%	34,8%	92
Meer ziekteverzuim	30,7%	13,6%	3,4%	2,3%	50,0%	88
Minder overlegmomenten met collega's	37,5%	18,2%	6,8%	0,0%	37,5%	88
Minder ontwikkeltijd vak/ lesmateriaal/ onderwijsverbetering	31,5%	22,5%	1,1%	0,0%	44,9%	89
Minder (tijd voor) vergaderingen	30,3%	23,6%	4,5%	0,0%	41,6%	89
Meer versnippering in rooster	30,7%	14,8%	6,8%	3,4%	44,3%	88

* In totaal zijn er 118 ondergeledingen waar de school maatregelen heeft genomen.

Tabel B3.18 Gevolgen voor leerlingen

	Niet	Enigszins	Veel	Zeer veel	Weet niet	Totaal (N)
Langere lesdagen	15,5%	40,2%	29,9%	13,4%	1,0%	97
Meer werkdruk	31,3%	42,7%	18,8%	7,3%	0,0%	96
Lesroosters met gaten	27,3%	31,3%	17,2%	22,2%	2,0%	99
Bepaalde leerlingen krijgen minder individuele aandacht en begeleiding	33,7%	27,6%	14,3%	9,2%	15,3%	98
Ze spijbelen vaker	36,8%	23,2%	5,3%	0,0%	34,7%	95
(Meer) uren met een kwalitatief onvolwaardige invulling	18,0%	40,0%	20,0%	15,0%	7,0%	100

BIJLAGE 4

Extra analyses directie en pmr

We hebben de resultaten uit de vragenlijsten die de directies hebben ingevuld in hoofdstuk 3 al geregeld met elkaar vergeleken, maar we hebben daarbij geen één-op-éénkoppeling gemaakt. Om te vergelijken in hoeverre er echte verschillen zijn tussen directies en de personeelsgeleding hebben we de vragenlijsten direct aan elkaar gekoppeld. Niet van alle personeelsgeledingen hebben we ook de directievragenlijst en omgekeerd ontvangen, van 123 scholen hebben we beide vragenlijsten terug ontvangen.¹ We presenteren hier geen tabellen, maar alleen de belangrijkste uitkomsten. Allereerst gaat het maar om de helft van de scholen en bovendien zijn de vragen niet allemaal identiek.

Op iets meer dan de helft van deze scholen geeft de pmr hetzelfde antwoord als de directie op de vraag in hoeverre de school dit lopende schooljaar de onderwijstijd zal gaan realiseren. Aangezien deze vraag vrij breed is opgesteld (het is moeilijk om aan te geven of dit gaat lukken bij alle leerjaren en onderwijstypen) valt het erg mee dat op de helft van de scholen hetzelfde antwoord is gegeven. Bij de scholen waar het niet overeenstemt, lopen de antwoorden niet enorm uiteen. Er is maar één school waarbij de directie aangeeft dat alle leerjaren en onderwijstypen de onderwijstijd gaat realiseren en de pmr aangeeft dat dat nergens gaat lukken. Ook is er maar één school waar precies het omgekeerde wordt gezegd.

Over of er maatregelen zijn genomen op de school is men het over het algemeen eens. Bij bijna alle scholen geeft men hetzelfde antwoord. Heel bijzonder is dat niet, aangezien vrijwel alle scholen aangeven maatregelen te hebben genomen. Zowel directies als de pmr geven dezelfde belangrijkste maatregelen weer. Het inkorten van de lesvrije periode aan het begin en het einde van het schooljaar en de rapportvergaderingen worden door zowel de pmr als de directie aangegeven, maar bij maatregelen die minder voorkomen, zijn er grotere verschillen. Vaak zijn er evenveel directies als personeelsgeledingen die precies het tegenovergestelde beweren. Zo zijn er ongeveer evenveel directies die aangeven dat ze scholing van het personeel beperkt hebben, terwijl de pmr aangeeft van niet, als omgekeerd. Er valt geen algemene lijn uit te halen.

Ook bij de ervaren gevolgen door het personeel zijn de verschillen die er zijn, niet heel eenduidig te interpreteren. Dit komt met name omdat in het antwoord het mogelijk is om kleine verschillen aan te geven, zoals dat het verschil

¹ Omdat de oudergeledingen beduidend minder gerespondeerd hebben en al uit de analyse bleek dat ze minder op de hoogte zijn, laten we deze geleding hier buiten beschouwing.

tussen geen gevolgen en enige gevolgen niet heel groot hoeft te zijn. Bovendien zijn er bij veel onderwerpen vrij veel personeelsgeledingen die aangegeven hebben niet te weten of er gevolgen zijn. Wat opvalt is dat directie en pmr het meest eensgezind zijn over de werkdruk. Iets meer dan de helft van de directies geeft hetzelfde antwoord als de personeelsgeledingen, maar bij een aantal scholen is er een klein verschil. Zo zijn er twintig scholen waarbij de directie aangeeft dat de werkdruk maar enigszins is verhoogd, terwijl de pmr aangeeft dat de werkdruk veel tot zeer veel is verhoogd, maar er zijn ook weer zestien scholen waarbij de directie aangeeft dat de werkdruk veel tot zeer veel is verhoogd en de pmr aangeeft dat de werkdruk maar enigszins is verhoogd. Het minst eensgezind zijn ze over de gevolgen voor het ziekteverzuim. Een kwart van de directies en de pmr hebben hetzelfde antwoord gegeven. De pmr is dan vaak negatiever dan de directies. De pmr geeft namelijk vaker aan dat er wel enige of veel gevolgen zijn voor het ziekteverzuim, terwijl de directie aangeeft dat er geen gevolgen zijn.

Over de gevolgen voor het ondersteunend personeel zijn directies en pmr het iets vaker eens. Maar ook nu speelt het probleem dat geregeld 'weet niet' als antwoord is gegeven. Dit komt vaker voor bij de personeelsgeledingen dan de directies. Ook nu zijn ze het minst eens over het ziekteverzuim. De pmr denkt vaker dat er enige gevolgen zijn, terwijl de directie aangeeft van niet. Over de werkdruk denken de directies en de pmr nu meer verschillend dan bij de gevolgen voor leraren. De personeelsgeledingen denken iets negatiever over de gevolgen voor de werkdruk dan de directies. Directies denken vaker dat er minder gevolgen zijn dan de pmr. Maar ook nu is het vaak een nuanceverschil. De directie geeft vaak aan dat er enige gevolgen zijn, terwijl de pmr aangeeft dat er veel tot zeer veel gevolgen zijn.

BIJLAGE 5

Aanvullende analyses

Naast de analyses op de vragenlijsten, hebben we ook een aantal analyses uitgevoerd op de bestanden die afkomstig zijn uit het onderzoek naar onderwijstijd en lesuitval van RegioPlan (zie onder andere Berndsen e.a., 2007). We hebben ervoor gekozen deze analyses in de bijlage te zetten en niet te presenteren in een rapport. Enerzijds hebben we hiervoor gekozen omdat het om gegevens gaat van voorgaande schooljaren¹, anderzijds omdat de analyses vaak betrekking hebben op een gering aantal scholen. De onderstaande analyses zijn daarom indicatief.

Allereerst hebben we geprobeerd om vast te stellen of er in de loop van de jaren meer of minder lesuitval heeft plaatsgevonden vanwege scholing en/of om organisatorische redenen (zoals excursies). Dit zijn aanwijzingen dat het onderwijstijd- en lesuitvalbeleid gevolgen kan hebben gehad voor het personeel. Om dit vast te stellen, hebben we de drie jaren met lesuitvalgegevens aan elkaar gekoppeld.² Er waren veertig scholen en vestigingen die alle drie de jaren deelgenomen. We hebben vervolgens gekeken of de scholen in de loop van de jaren zijn gaan verschillen in de mate waarin lesuitval door scholing of organisatieredenen voorkwam. Door het percentage lesuitval per reden in te delen naar relatief weinig, gemiddeld of veel konden we bekijken of scholen tussen de jaren naar een andere categorie zijn verschoven.

Bij uitval om organisatorische redenen kwam naar voren dat meer dan twee derde van de scholen tussen twee jaren in dezelfde categorie is gebleven en als we 2004 met 2006 vergelijken, dan zat nog steeds bijna zestig procent in dezelfde categorie. Als ze wel naar een andere categorie schoven, dan verschoven ongeveer evenveel scholen naar relatief meer lesuitval als naar relatief minder lesuitval om die reden.

Bij uitval door scholing veranderde er iets meer. Er bleef iets meer dan de helft van de scholen in dezelfde categorie, maar ook nu waren er ongeveer evenveel scholen die naar meer en naar minder lesuitval door scholing gingen.

Om te kijken of we toch niet meer verschillen kunnen zien, hebben we nogmaals een vergelijkbare analyse gedaan, maar nu door het percentage lesuitval per reden af te trekken van de ingeroosterde onderwijstijd. Daarmee krijgen we per school het aantal uur dat uitvalt om organisatorische redenen en vanwege scholing. Deze analyse hebben we op maar 52 scholen kunnen uitvoeren, omdat we niet van meer scholen gegevens hebben over én lesuitval

¹ Het onderzoek naar onderwijstijd en lesuitval is dit schooljaar niet uitgevoerd.

² Het onderzoek naar lesuitval heeft plaatsgevonden in de schooljaren 2004-2005, 2005-2006 en 2006-2007.

én onderwijstijd en ze moeten minstens deelgenomen hebben aan twee metingen. Ook nu zien we weinig verschillen tussen de jaren. De meeste scholen blijven in dezelfde categorie zitten.

Een derde analyse is uitgevoerd door de onderwijstijd en lesuitvalbestanden te koppelen aan de directie-enquête. Alleen het koppelen van onderwijstijdbestanden aan de vragenlijsten van de directies is zinnig, omdat dat nog de meeste koppelingen oplevert. Het lesuitvalbestand koppelde aan 32 scholen. De onderwijstijdgegevens koppelden aan meer scholen. Er zijn 68 scholen waar we onderwijstijdgegevens over het jaar 2006-2007 van hebben en van 44 scholen hebben we die gegevens (ook) over een schooljaar eerder. Een probleem bij deze koppeling is dat de gegevens van het onderwijstijd- en lesuitvalonderzoek vaak betrekking hebben op een vestiging en niet op een hele school, terwijl de resultaten in dit onderzoek meestal betrekking hebben op een school. De resultaten zijn daarom, naast het feit dat er niet zo heel veel scholen koppelen, alleen indicatief.

Uit een koppeling is te halen dat de geplande onderwijstijd van 20 van de 68 scholen in 2006 overeenkomt met de eigen opgave in dit onderzoek (bijna 30%). De overige scholen zijn meestal positiever over de geplande onderwijstijd in 2006-2007 in dit onderzoek dan uit het eerder gehouden onderzoek. De eigen opgave is dus vaak hoger dan wat uit het rooster blijkt. Slechts enkele scholen zijn negatiever.

We hebben de resultaten uit het onderwijstijd- en lesuitvalonderzoek ook gebruikt om te kijken of de scholen die bijna of helemaal voldoende onderwijstijd hebben ingeroosterd in 2006 meer negatieve gevolgen hebben ondervonden dan scholen die onvoldoende hebben ingeroosterd in 2006. We zien geen verschillen tussen de scholen. Dat wijst er nogmaals op dat er meer factoren van belang zijn dan alleen het aantal ingeroosterde uren voor een verklaring van de gevolgen.